

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА»

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАЛАГУРА ТАРАС ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 340.114:364.614.8

ДИСЕРТАЦІЯ

**«ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ
СПРАВЕДЛИВОСТІ»**

081 Право

Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Т.В. Балагура
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник Луцький Роман Петрович, доктор юридичних наук, професор

Івано-Франківськ – 2025

АНОТАЦІЯ

Балагура Т.В. Правові засоби забезпечення соціальної справедливості. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила», Івано-Франківськ, 2025.

Дослідження характеризується новизною завдяки комплексному міждисциплінарному підходу до аналізу чинного законодавства України з питань соціальної справедливості, що вперше включає оцінку впливу сучасних цифрових технологій та міжнародних стандартів на ефективність правозастосування. Робота систематизує існуючі нормативні акти, виявляє критичні недоліки їх імплементації та пропонує рекомендації щодо адаптації законодавства до сучасних соціально-економічних викликів, сприяючи формуванню більш стійкого правового середовища для забезпечення соціальної справедливості.

У дослідження вперше запропоновано когнітивно-правовий підхід, який переосмислює соціальну справедливість як не просто об'єктивний правовий принцип, а як комплексну ментальну конструкцію. За цим підходом, справедливість виконує важливу регулюючу функцію в суспільстві, організовуючи співвідношення зусиль та винагород, порушень та покарань. Спільне сприйняття справедливості залежить від когнітивних процесів, що визначають, як індивідум та суспільство оцінюють баланс між заснованою на заслугах винагородою та відповідальністю за дії, а також між дотриманням норм і порушенням законів. Це дозволяє глибше проаналізувати соціальні механізми впливу на правове регулювання та захист прав людини, оскільки справедливість стає функцією не лише нормативно-правової практики, але й ментальним процесом, який активно формується в колективній свідомості. У такому контексті дослідження створює нову парадигму для аналізу взаємозв'язку між моральними, соціальними та правовими аспектами справедливості, сприяючи вдосконаленню

прикладної правової практики та гарантуючи адаптацію правових норм до когнітивних вимог суспільства.

У дослідженні розроблено комплекс правових засобів оцінки та забезпечення соціальної справедливості, адаптованих до специфіки сучасного українського суспільства. Запропоновано емпіричний інструментарій для аналізу ефективності правових механізмів у ключових сферах, таких як соціальний захист, рівний доступ до правосуддя та гарантії прав людини. Це дозволяє здійснювати комплексну оцінку дієвості чинного законодавства, виявляти критичні проблеми його реалізації та виробляти рекомендації для вдосконалення правового регулювання державної політики. Фокус на конкретних проблемах, зокрема щодо недосконалості існуючих механізмів, дає змогу не лише описувати реальний стан, а й розробляти практичні напрями для переведення теоретичних принципів соціальної справедливості в реальну дію. Таким чином, дослідження має на меті сприяти досягненню стійкої правової системи, що базується на принципах рівності та прав людини, а також підвищенню ефективності політики забезпечення соціальної справедливості в Україні.

У роботі проведено всебічний аналіз ефективності реалізації нормативно-правових актів у контексті забезпечення соціальної справедливості в Україні. Особливу увагу приділено виявленню ключових недоліків чинної правової політики, які перешкоджають рівному доступу до правосуддя, знижують ефективність механізмів соціального захисту та не враховують виклики, пов'язані із соціальною нерівністю. Автор пропонує удосконалення правової культури через запровадження нового законодавчого інструменту – Закону «Про правову освіту». Цей нормативно-правовий акт передбачає створення єдиної системи правового виховання, що охоплює всі рівні освіти – від дошкільної до вищої. Закон визначає чіткі стандарти, методики та критерії формування правової свідомості громадян, а також сприяє вихованню правової відповідальності та дотриманню принципів верховенства права. Крім того, запропоновано впровадження сучасних цифрових технологій у навчальний процес, що сприятиме розвитку інклюзивної правової освіти та розширенню доступу до правових знань для всіх верств населення.

Дослідження обґрунтовує необхідність інтеграції міжнародних стандартів прав людини у національну правову систему через освітні інститути, що дозволить зміцнити демократичні інститути та сприятиме формуванню правової культури, орієнтованої на європейські цінності.

В дисертації представлено новий підхід до адаптації правових норм, що об'єднує сучасні цифрові технології та аналіз актуальних практик із метою посилення соціальної справедливості та забезпечення стабільності держави. Доведено, що інтеграція інноваційних технологічних рішень у правове регулювання значно підвищує прозорість законодавчого процесу і ефективність правового контролю, що, у свою чергу, сприяє формуванню справедливого суспільства, здатного динамічно реагувати на потреби громадян. Синтез традиційних принципів правового регулювання з сучасними цифровими технологіями відкриває нові перспективи для розробки ефективних механізмів захисту прав і свобод, що є невід'ємним елементом підвищення рівня соціальної справедливості і стабільності суспільства. Дослідження надає методологічну основу для впровадження цих інноваційних підходів у практику, що може стати базою для подальших реформ у сфері правового регулювання та соціальної політики.

Важливим аспектом дослідження є наукове розширення концепції Національної стратегії правової освіти, що охоплює модернізацію та інтеграцію сучасних підходів до формування правової культури. Стратегія передбачає адаптацію навчальних програм відповідно до європейських стандартів, використання інноваційних методологій та цифрових технологій, таких як онлайн-курси, інтерактивні платформи та мобільні додатки, що сприяють підвищенню доступності та ефективності передачі правових знань. Окрім цього, дана концепція включає створення системи безперервного правового навчання, орієнтованої на різні соціальні групи – школярів, студентів, державних службовців, підприємців та громадських активістів. Така система не лише забезпечує отримання базових юридичних знань, а й сприяє розвитку критичного мислення, практичних навичок та глибокого розуміння сучасних правових процесів. В результаті оновлена

стратегія сприяє формуванню високого рівня правової компетентності населення, підвищенню правосвідомості та створенню умов для демократичного розвитку суспільства, що є ключовим чинником для побудови справедливого та стабільного соціуму.

В межах дослідження удосконалено модель соціальної справедливості для України, яка поєднує національні морально-етичні норми з міжнародними стандартами прав людини. На думку автора, така модель має базуватися на інтеграції традиційних цінностей із сучасними глобальними принципами. Вона передбачає: - дотримання принципу рівності та недискримінації, що забезпечує рівний доступ до соціальних благ, освіти, охорони здоров'я та правосуддя, узгоджуючи національні морально-етичні уявлення з міжнародними стандартами, такими як Загальна декларація прав людини; - гарантування гідності особистості через створення умов для реалізації потенціалу кожного громадянина за допомогою соціальних гарантій і підтримки; - забезпечення справедливого розподілу економічних ресурсів і соціального захисту шляхом впровадження ефективних механізмів правового регулювання, що враховують внутрішні традиції та міжнародні рекомендації; - підвищення прозорості і відповідальності через інтеграцію цифрових технологій для моніторингу правозастосування та встановлення чітких механізмів контролю за діяльністю державних органів, а також активну участь громадян, що сприяє формуванню діалогу між суспільством і владою та адаптації моделі до сучасних викликів.

Дослідження присвячене аналізу законодавчого забезпечення соціальної справедливості, що дозволило оцінити ефективність нормативно-правових актів та виявити їхні основні недоліки. Встановлено, що чинна правова база містить позитивні аспекти, зокрема визнання принципів рівності та захисту прав громадян. Водночас виявлено проблеми, такі як неповнота законодавства, слабкий контроль за його виконанням та недостатня інтеграція правових норм із соціально-економічною політикою. Для подолання цих недоліків необхідне посилення контролю, вдосконалення судових процедур та адаптація законодавства до сучасних викликів, що сприятиме зміцненню соціальної справедливості.

Дисертація має значну наукову і практичну цінність, оскільки відкриває нові горизонти у вивченні правових механізмів забезпечення соціальної справедливості та сприяє впровадженню інноваційних підходів у правозастосуванні. Отримані результати можуть слугувати базою для подальших міждисциплінарних досліджень і бути використаними в практичній діяльності органів державного управління, судової системи, правозахисних організацій та навчальних закладів, а також можуть стати основою для подальших реформ у сфері правової політики, спрямованих на досягнення соціальної справедливості, зміцнення правової держави та підвищення рівня довіри громадян до правової системи України.

Ключові слова: соціальна справедливість, правові засоби (механізми), правова держава, правова культура, правова політика, правова система, заохочувальні норми, правові стимули, правова освіта, цифрові технології, рівність, недискримінація, інклюзивність, права людини, верховенство права.

Список публікацій здобувача

1. Балагура Т. В. Соціальна справедливість у правовій доктрині України: теоретичні та практичні аспекти. Держава та регіони. Серія: ПРАВО. 2024. № 3 (85). С. 200-204. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.31>

2. Балагура Т. В. Втілення принципу соціальної справедливості у сфері гендерної рівності: аналіз досвіду країн Європейського Союзу. Право та державне управління. 2024. № 3. С. 179-183. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.25>

3. Балагура Т. В. Механізми правового виховання в контексті забезпечення соціальної рівності та справедливості. Право і суспільство. 2024. № 5. С. 498-502. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.73>

4. Балагура Т. В. Правове регулювання і соціальна справедливість: співвідношення юридичних норм та етичних цінностей. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 10. С. 625-627. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/148>

5. Балагура Т. В. Принципи та концепції соціальної справедливості в Україні. Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки: вітчизняний та зарубіжний

досвід: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 18-19 вересня 2024 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 36-39.

6. Балагура Т. В. Правова грамотність та правова освіта населення, як основа для формування суспільства, заснованого на принципах соціальної справедливості. Тенденції та перспективи розвитку юридичної науки сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16-17 квітня 2024 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 40-42.

ANNOTATION

Balagura T.V. Legal measures to ensuring social justice. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 Law. – Higher Educational Institution «King Danylo University», Ivano-Frankivsk, 2025.

The study is characterized by novelty due to a comprehensive interdisciplinary approach to the analysis of the current legislation of Ukraine on social justice, which for the first time includes an assessment of the impact of modern digital technologies and international standards on the effectiveness of law enforcement. The work systematizes existing regulations, identifies critical shortcomings in their implementation and offers recommendations for adapting legislation to modern socio-economic challenges, contributing to the formation of a more sustainable legal environment to ensure social justice.

The study first proposes a cognitive-legal approach that rethinks social justice as not just an objective legal principle, but as a complex mental construct. According to this approach, justice performs an important regulatory function in society, organizing the ratio of efforts and rewards, violations and punishments. The shared perception of justice depends on cognitive processes that determine how an individual and society assess the

balance between merit-based rewards and responsibility for actions, as well as between compliance with norms and violation of laws. This allows for a deeper analysis of the social mechanisms of influence on legal regulation and protection of human rights, since justice becomes a function not only of normative and legal practice, but also a mental process that is actively formed in the collective consciousness. In this context, the study creates a new paradigm for analyzing the relationship between moral, social and legal aspects of justice, contributing to the improvement of applied legal practice and ensuring the adaptation of legal norms to the cognitive requirements of society.

The study develops a set of legal tools for assessing and ensuring social justice, adapted to the specifics of modern Ukrainian society. An empirical toolkit is proposed for analyzing the effectiveness of legal mechanisms in key areas such as social protection, equal access to justice and guarantees of human rights. This allows for a comprehensive assessment of the effectiveness of current legislation, identifying critical problems in its implementation and developing recommendations for improving the legal regulation of state policy. The focus on specific problems, in particular on the imperfections of existing mechanisms, allows not only to describe the real situation, but also to develop practical directions for translating theoretical principles of social justice into real action. Thus, the study aims to contribute to the achievement of a sustainable legal system based on the principles of equality and human rights, as well as to increase the effectiveness of the policy of ensuring social justice in Ukraine.

The work provides a comprehensive analysis of the effectiveness of the implementation of regulatory legal acts in the context of ensuring social justice in Ukraine. Particular attention is paid to identifying key shortcomings of the current legal policy that impede equal access to justice, reduce the effectiveness of social protection mechanisms, and do not take into account the challenges associated with social inequality. The author proposes improving legal culture through the introduction of a new legislative instrument - the Law "On Legal Education". This regulatory legal act provides for the creation of a unified system of legal education that covers all levels of education - from preschool to higher. The law defines clear standards, methods, and criteria for the formation of legal awareness of citizens, and also contributes to the

education of legal responsibility and adherence to the principles of the rule of law. In addition, the introduction of modern digital technologies into the educational process is proposed, which will contribute to the development of inclusive legal education and expanding access to legal knowledge for all segments of the population. The study substantiates the need to integrate international human rights standards into the national legal system through educational institutions, which will strengthen democratic institutions and contribute to the formation of a legal culture focused on European values.

The dissertation presents a new approach to adapting legal norms that combines modern digital technologies and the analysis of current practices in order to strengthen social justice and ensure the stability of the state. It is proven that the integration of innovative technological solutions into legal regulation significantly increases the transparency of the legislative process and the effectiveness of legal control, which, in turn, contributes to the formation of a just society capable of dynamically responding to the needs of citizens. The synthesis of traditional principles of legal regulation with modern digital technologies opens up new prospects for the development of effective mechanisms for the protection of rights and freedoms, which is an integral element of increasing the level of social justice and stability of society. The study provides a methodological basis for the implementation of these innovative approaches in practice, which can become the basis for further reforms in the field of legal regulation and social policy.

An important aspect of the study is the scientific expansion of the concept of the National Strategy of Legal Education, which includes the modernization and integration of modern approaches to the formation of legal culture. The strategy provides for the adaptation of curricula in accordance with European standards, the use of innovative methodologies and digital technologies, such as online courses, interactive platforms and mobile applications, which contribute to increasing the accessibility and efficiency of the transfer of legal knowledge. In addition, this concept includes the creation of a system of continuous legal education focused on various social groups - schoolchildren, students, civil servants, entrepreneurs and public activists. Such a system not only ensures the acquisition of basic legal knowledge, but also promotes the development of critical

thinking, practical skills and a deep understanding of modern legal processes. As a result, the updated strategy contributes to the formation of a high level of legal competence of the population, increasing legal awareness and creating conditions for the democratic development of society, which is a key factor in building a just and stable society.

The study improved the social justice model for Ukraine, which combines national moral and ethical norms with international human rights standards. In the author's opinion, such a model should be based on the integration of traditional values with modern global principles. It involves adhering to the principle of equality and non-discrimination, which ensures equal access to social benefits, education, healthcare and justice, harmonizing national moral and ethical concepts with international standards, such as the Universal Declaration of Human Rights; - guaranteeing the dignity of the individual by creating conditions for the realization of the potential of each citizen through social guarantees and support; - ensuring a fair distribution of economic resources and social protection by implementing effective mechanisms of legal regulation that take into account domestic traditions and international recommendations; - increasing transparency and accountability through the integration of digital technologies to monitor law enforcement and establish clear mechanisms for controlling the activities of state bodies, as well as active participation of citizens, which contributes to the formation of a dialogue between society and the authorities and adapting the model to modern challenges.

The study is devoted to the analysis of the legislative support for social justice, which allowed to assess the effectiveness of regulatory legal acts and identify their main shortcomings. It was established that the current legal framework contains positive aspects, in particular, the recognition of the principles of equality and protection of citizens' rights. At the same time, problems were identified, such as incomplete legislation, weak control over its implementation and insufficient integration of legal norms with socio-economic policy. To overcome these shortcomings, it is necessary to strengthen control, improve judicial procedures and adapt legislation to modern challenges, which will contribute to strengthening social justice.

The dissertation has significant scientific and practical value, as it opens up new horizons in the study of legal mechanisms for ensuring social justice and contributes to the implementation of innovative approaches in law enforcement. The results obtained can serve as a basis for further interdisciplinary research and be used in the practical activities of state administration bodies, the judicial system, human rights organizations and educational institutions, and can also become the basis for further reforms in the field of legal policy aimed at achieving social justice, strengthening the rule of law and increasing the level of trust of citizens in the legal system of Ukraine.

Keywords: social justice, legal means (mechanisms), rule of law, legal culture, legal policy, legal system, incentive norms, legal incentives, legal education, digital technologies, equality, non-discrimination, inclusiveness, human rights, rule of law.

List of the publications of doctoral candidate

1. Balagura T. V. (2024) Social justice in the legal doctrine of Ukraine: theoretical and practical aspects. State and Regions. Series: LAW. No. 3 (85). P. 200-204. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.31> [in Ukrainian].

2. Balagura T. V. (2024) Implementation of the principle of social justice in the sphere of gender equality: analysis of the experience of the countries of the European Union. Law and public administration: collection of scientific works / [ed. O. V. Pokataeva]. Zaporizhzhia: KPU. No. 3. P. 179-183. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.25> [in Ukrainian].

3. Balagura T. V. (2024) Mechanisms of legal education in the context of ensuring social equality and justice. Law and society. No. 5. P. 498-502. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.73> [in Ukrainian].

4. Balagura T. V. (2024) Legal regulation and social justice: the relationship between legal norms and ethical values. Legal scientific electronic journal. No. 10. P. 625-627. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/148> [in Ukrainian].

5. Balagura T. V. (2024) Principles and concepts of social justice in Ukraine. Priority areas of development of legal science: domestic and foreign experience:

materials of the international scientific and practical conference, Kyiv, September 18–19, 2024. Kyiv: Research Institute of Public Law. P. 36-39 [in Ukrainian].

6. Balagura T. V. (2024) Legal literacy and legal education of the population as a basis for the formation of a society based on the principles of social justice. Trends and prospects for the development of legal science today: materials of the international scientific and practical conference, Kyiv, April 16–17, 2024. Kyiv: Research Institute of Public Law. P. 40-42 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ.....	23
1.1. Поняття соціальної справедливості в контексті правової науки.....	23
1.2. Правова культура як чинник формування механізмів соціальної справедливості.....	37
1.3. Взаємозв'язок цінностей правової політики та соціальної справедливості.....	54
Висновки до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ: СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ.....	69
2.1. Норми права як інструмент регулювання соціальних відносин у контексті справедливості.....	69
2.2. Роль заохочувальних норм права у формуванні та реалізації принципів соціальної справедливості.....	85
2.3. Правове виховання як складова механізмів забезпечення соціальної справедливості.....	101
Висновки до розділу 2.....	113
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ.....	116
3.1. Аналіз правової політики України у сфері забезпечення соціальної справедливості.....	116
3.2. Проблеми імплементації заохочувальних норм права у механізми забезпечення соціальної справедливості.....	133
3.3. Зарубіжний досвід забезпечення соціальної справедливості: можливості його адаптації в Україні.....	152
Висновки до розділу 3.....	172
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	183
ДОДАТКИ.....	195

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Попри тривалу історію досліджень, поняття справедливості залишається надзвичайно складним об'єктом для аналізу через свою багатогранність. Справедливість виконує регулюючі функції на численних рівнях соціальної та правової системи, проявляючись у політичній, юридичній, моральній, економічній та інших сферах. Особливу увагу заслуговує соціальна справедливість, адже вона безпосередньо впливає на суспільний порядок, гарантує рівні можливості та захищає гідність кожної людини. З огляду на складність цього феномену залишається необхідність у комплексному теоретико-практичному аналізі, який дозволить глибше усвідомити його значення в структурі соціально-правового устрою, розкрити механізми його формування та реалізації, а також визначити конкретні сфери його впливу. Такий підхід сприятиме розробці гнучких і ефективних принципів справедливості, що відповідатимуть сучасним викликам, а також їхньому практичному застосуванню для вирішення актуальних соціально-правових проблем і визначення стратегічних напрямів розвитку суспільства.

У сучасній Україні правові механізми забезпечення соціальної справедливості набувають особливої важливості внаслідок серйозних соціально-економічних викликів та спричинених ними потрясінь, що руйнують усталені суспільні структури та порушують основоположні права людини. Незважаючи на різні підходи до трактування соціальної справедливості, її ключова мета залишається незмінною: через законодавчі та правові інструменти гарантувати громадський порядок і захист гідності кожного громадянина. В нинішніх умовах ефективне застосування правових засобів є вирішальним чинником для зміцнення суспільного єднання та стабільності. Це викликає невідкладну потребу у модернізації державних інституцій, зокрема в галузі соціального захисту, для ефективного забезпечення підтримки соціально незахищених осіб, ветеранів бойових дій та інших уразливих груп населення. Українська держава зіштовхується з викликами, які вимагають запровадження нових теоретико-

правових підходів і більш ефективних правових механізмів для досягнення соціальної справедливості. Реалізація цих змін сприятиме зміцненню демократичних інституцій, підвищенню рівня довіри до правової системи та забезпеченню сталого розвитку суспільства.

Варто зазначити, що зацікавленість у вивченні сутності категорій «справедливість» та «соціальна справедливість» відображена в дослідженнях багатьох науковців. Сучасні вітчизняні науковці активно досліджують різні аспекти соціальної справедливості, розглядаючи її через призму правових, соціально-економічних, політико-правових, морально-етичних та управлінських підходів. Правові механізми забезпечення соціальної справедливості аналізуються такими вченими, як В. Селіванов, О. Скрипнюк, Ю. Цуркан-Сайфуліна, М. Козюбра, О. Петренко, Л. Шевченко, Д. Лук'янов, О. Барабаш та інші, які визначають соціальну справедливість як фундаментальний принцип правової держави. Їхні дослідження зосереджені на питаннях верховенства права, рівного доступу до правосуддя, реалізації соціальних прав громадян, а також на необхідності вдосконалення нормативно-правових актів для посилення соціальних гарантій. Політико-правові аспекти та міжнародний досвід є предметом досліджень Т. Андрусика, Ю. Шемшученка та О. Батанова, О. Котухи, М. Кравчук, В. Кравченко, І. Криховецького, С. Короса та ін. Вони аналізують соціальну справедливість у контексті конституційного права та імплементації міжнародних стандартів прав людини. Окремим напрямом досліджень є морально-етичні та філософські аспекти соціальної справедливості, які розглядають М. Попович, В. Андрущенко та С. Пролеєв, М. Мельник, В. Костицький та ін. Вони аналізують соціальну справедливість як частину етичних і культурних норм, досліджуючи її вплив на правосвідомість, громадянську активність та формування демократичного суспільства.

Попри значну кількість наукових праць, залишаються невирішені питання, що потребують подальшого дослідження. Зокрема, актуальними є вплив цифрових технологій на забезпечення соціальної справедливості, ефективність правового захисту вразливих груп, адаптація міжнародних стандартів та розробка нових

теоретико-правових підходів. Ці аспекти набувають особливого значення на тлі сучасних соціальних викликів, кризи соціального захисту та необхідності реформування правової системи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри права та публічного управління Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила» за напрямками «Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)» (державний реєстраційний номер 0116U002342) та «Закономірності розвитку і функціонування правової держави» (державний реєстраційний номер 0111U006673).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є всебічне теоретичне і практичне обґрунтування поняття соціальної справедливості через правові механізми її реалізації з урахуванням інноваційних підходів, таких як цифрові технології та аналітика даних. Дослідження спрямоване на виявлення способів гарантування основних прав людини через законодавчі та правові інструменти, аналіз ефективності забезпечення громадського порядку, захисту гідності громадян і відновлення соціальної злагоди в умовах трансформації українського суспільства.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення ряду *завдань*, що становлять зміст дослідження:

- описати еволюцію поняття соціальної справедливості в правовій думці та визначити ключові етапи її формування;
- розглянути основні теоретичні підходи до трактування соціальної справедливості в сучасній юридичній науці;
- розкрити сутність та структуру правової культури як соціального явища та визначити її вплив на реалізацію принципів соціальної справедливості та дотримання прав людини;
- встановити особливості взаємозв'язку понять «правова політика» та «соціальна справедливість» у контексті соціальних процесів;

- визначити сутність та функції норм права як засобу регулювання соціальних відносин у контексті забезпечення справедливості;
- окреслити ключові механізми застосування заохочувальних норм у сучасних правових системах для забезпечення соціальної справедливості;
- охарактеризувати сучасні підходи до інтеграції правового виховання у навчальні програми та державну політику з метою забезпечення соціальної справедливості;
- навести аналіз чинного законодавчого забезпечення соціальної справедливості, оцінити ефективність реалізації нормативно-правових актів та виявити основні недоліки в діючій правовій політиці, що впливають на забезпечення соціальної справедливості;
- встановити ключові проблеми та виклики, що супроводжують впровадження заохочувальних норм у правову практику, із застосуванням порівняльного аналізу;
- визначити стратегії забезпечення основних прав людини за допомогою законодавчих і правових засобів та сформулювати практичні рекомендації для підвищення рівня соціальної справедливості в Україні.

Об'єктом дослідження є соціальна справедливість як соціальне явище та регулятор суспільних відносин.

Предметом дослідження є особливості застосування правових засобів для забезпечення соціальної справедливості в Україні.

Методи дослідження. Під час дослідження застосовано різноманітний набір методів наукового пізнання, який включає філософсько-світоглядні, загальнонаукові та спеціально-юридичні підходи (розділи 1, 2, 3). Зокрема, застосовувалися такі методи, як формально-логічний – дозволив виявити логічні зв'язки між різними елементами правового регулювання, оцінку їх узгодженості та ідентифікацію потенційних суперечностей, які можуть впливати на ефективність реалізації принципів соціальної справедливості (розділ 1, 2, 3); історико-правовий – використовується для аналізу еволюції поняття соціальної справедливості в правовій думці, визначення ключових етапів її формування та

вивчення розвитку концепцій правової культури (підрозділи 1.1, 1.2); системного аналізу – дозволив розкрити сутність та структуру правової культури як соціального явища, визначення її впливу на реалізацію принципів соціальної справедливості та дотримання прав людини (підрозділи 1.2, 1.3, 2.3); функціональний – для аналізу взаємозв'язку понять «правова політика» та «соціальна справедливість» у контексті соціальних процесів, оцінки ефективності реалізації нормативно-правових актів та визначення проблем у діючій правовій політиці (підрозділи 1.3, 2.1, 3.1); порівняльно-правовий – для дослідження основних теоретичних підходів до трактування соціальної справедливості в сучасній юридичній науці, а також для аналізу механізмів застосування заохочувальних норм у правових системах інших держав (розділ 2, підрозділи 3.1, 3.2); соціологічний метод – передбачає вивчення рівня правової обізнаності громадян, оцінку впливу правового виховання на формування соціальної справедливості (розділи 2, 3); метод прогнозування – для визначення стратегій забезпечення основних прав людини за допомогою законодавчих і правових засобів та розробки практичних рекомендацій щодо підвищення рівня соціальної справедливості в Україні (розділ 3); метод аналізу – для дослідження законодавчого забезпечення соціальної справедливості, оцінки ефективності реалізації правових норм, аналізу судової практики та нормативно-правових актів (розділи 2, 3). Метод узагальнення – використаний для підсумування результатів дослідження (висновки).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в застосуванні комплексного міждисциплінарного підходу до вивчення чинного законодавства України щодо соціальної справедливості, який вперше інтегрує оцінку впливу сучасних цифрових технологій та міжнародних стандартів на ефективність правозастосування. Дослідження дозволяє не лише систематизувати існуючі нормативні акти, але й виявити критичні недоліки в їх імплементації, розробити рекомендації щодо адаптації законодавства до сучасних соціально-економічних викликів та сприяти формуванню більш стійкого правового середовища для забезпечення соціальної справедливості в Україні.

Основні наукові результати дослідження, які характеризуються новизною та виносяться на захист, полягають у тому, що:

у перше:

- розроблено правові засоби оцінки та забезпечення соціальної справедливості, що враховують характер сучасного українського суспільства. Запропоновано емпіричний інструментарій для аналізу ефективності правових механізмів у сфері соціального захисту, рівного доступу до правосуддя та забезпечення прав людини. Це дозволяє оцінювати дієвість чинного законодавства, визначати проблемні аспекти його реалізації та формувати рекомендації для вдосконалення правового регулювання державної політики;

- запропоновано когнітивно-правовий підхід, що розглядає соціальну справедливість як розумову категорію, яка виконує регулюючу функцію у співвідношенні зусиль і винагород, порушень і покарань. У такому контексті справедливість виступає не лише як об'єктивний правовий принцип, а й як ментальна конструкція, що формується в суспільній свідомості та впливає на правове регулювання. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що сприйняття справедливості залежить від когнітивних процесів – того, як людина та суспільство оцінюють баланс між заслугами та відповідальністю, між дотриманням правил і їх порушенням;

- розроблено новий підхід до адаптації правових норм, який поєднує цифрові технології та аналіз сучасних практик задля посилення соціальної справедливості і стабільності держави. Доведено, що інтеграція сучасних технологій і знань у правове регулювання підвищує прозорість законодавчого процесу та ефективність правового контролю, що сприяє створенню більш інклюзивного і справедливого суспільства, яке динамічно реагує на потреби громадян. Такий синтез традиційних принципів правового регулювання з інноваційними технологічними рішеннями відкриває нові перспективи для розробки ефективних механізмів захисту прав і свобод, що сприяє підвищенню рівня соціальної справедливості та забезпечує стабільність у суспільстві;

- проведено аналіз ефективності реалізації нормативно-правових актів та виявлено ключові недоліки чинної правової політики, що впливають на забезпечення соціальної справедливості. Як правовий механізм удосконалення правової культури пропонується ухвалення Закону «Про правову освіту», який запроваджує єдину систему правового виховання на всіх рівнях освіти. Цей закон визначає стандарти, методики та критерії формування правової свідомості, сприяючи розвитку демократичних інститутів і впровадженню сучасних цифрових технологій у навчальний процес;

удосконалено:

- методологічні підходи, які передбачають комплексний аналіз взаємодії правових, соціальних та економічних чинників у забезпеченні соціальної справедливості. Зокрема, було поглиблено розуміння механізмів, що сприяють подоланню дискримінаційних практик у різних сферах суспільного життя, а також запропоновано інноваційні правові інструменти для усунення нерівностей;

- наукове розширення концепції Національної стратегії правової освіти, що передбачає, насамперед, інтеграцію сучасних методологічних підходів до формування правової культури, адаптацію освітніх програм відповідно до європейських стандартів та використання цифрових технологій для підвищення доступності правових знань. Оновлена стратегія також включає створення системи безперервного правового навчання для різних соціальних груп: школярів, студентів, державних службовців, підприємців та громадських активістів. Це сприятиме формуванню правової компетентності населення та підвищенню рівня правосвідомості;

- модель соціальної справедливості для України, яка враховує як національні морально-етичні норми, так і міжнародні стандарти прав людини, що дозволяє забезпечити гармонійний баланс між традиційними українськими суспільними цінностями та європейськими принципами рівності, недискримінації та інклюзивності. У межах цієї моделі: розширено підходи до правового забезпечення соціальної справедливості, що включають адаптацію міжнародних правових норм до українського соціокультурного простору; обґрунтовано необхідність

запровадження нових соціальних програм, спрямованих на мінімізацію нерівності та створення рівних можливостей для всіх громадян; удосконалено підходи до державної політики в сфері соціальної справедливості, що сприятиме ефективнішому захисту прав людини та забезпеченню соціального добробуту на основі принципів верховенства права;

дістало подальший розвиток:

- обґрунтування щодо запровадження обов'язкових курсів правознавства у шкільну програму з використанням інтерактивних методик навчання. Запропонований підхід орієнтований на розвиток правової грамотності учнів, формування навичок критичного мислення та здатності застосовувати правові норми у практичних життєвих ситуаціях. Реалізація цієї ініціативи забезпечить ефективне засвоєння правових знань, що у перспективі сприятиме зміцненню правової культури суспільства та утвердженню принципів соціальної справедливості;

- концепція створення інтегрованої цифрової платформи, що об'єднує технології блокчейн та штучного інтелекту для моніторингу та контролю за дотриманням правових норм. Використання блокчейну гарантує прозорість та незмінність даних, тоді як штучний інтелект дозволяє аналізувати великі масиви інформації та оперативно виявляти правопорушення у правозастосовній практиці.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дослідженні положення, висновки та авторські пропозиції можуть бути використані для подальших фундаментальних, теоретичних і прикладних досліджень, присвячених правовим механізмам забезпечення соціальної справедливості в Україні. Отримані напрацювання можуть бути корисними для вдосконалення законодавства у сфері соціального захисту, розвитку державної політики щодо підтримки вразливих верств населення, а також у практичній діяльності органів державної влади, судових інстанцій, правозахисних організацій та закладів правової освіти. Окрім того, результати дослідження можуть бути впроваджені у науково-педагогічну діяльність у галузі права, історії, політології та соціології.

Матеріали дисертації використовуються: в навчальному процесі Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила» при викладанні курсів «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права» (акт впровадження від 02.09.2024); науково-дослідній та експертно-аналітичній роботі Науково-дослідного інституту імені академіка УАН І.М. Луцького при виконанні наукових програм розвитку Університету Короля Данила, Прикарпатського регіону та України відповідно до плану проведення наукових досліджень, при підготовці науково-практичних експертних висновків, зауважень і пропозицій до законопроектів в зазначеній сфері (довідка про впровадження від 03.09.2024).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри права та публічного управління Університету Короля Данила, де було виконано дисертацію, а також оприлюднені на двох наукових конференціях, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції та перспективи розвитку юридичної науки сьогодення» (м. Київ, 16–17 квітня 2024 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Київ, 18–19 вересня 2024 року).

Публікації. Наукові результати дисертації висвітлені у 6 наукових публікаціях здобувача, з яких 4 статті опубліковані у наукових фахових виданнях України та 2 тези доповідей, оприлюднених у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації обумовлені особливостями досліджуваної теми, а також поставленими цілями та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 198 сторінок, з них основний текст 169 сторінок. Список використаних джерел налічує 163 найменувань і займає 12 сторінок. Три додатки займають 4 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

1.1. Поняття соціальної справедливості в контексті правової науки

Проблема соціальної справедливості займає одне з ключових місць у правовій науці, адже право, за своєю сутністю, покликане регулювати суспільні відносини та забезпечувати баланс між інтересами держави, суспільства та особистості. Незважаючи на тривалий історичний розвиток концепції соціальної справедливості, її зміст та практичне застосування залишаються дискусійними та потребують подальших досліджень.

У сучасних умовах правова система повинна відповідати викликам глобалізації, цифровізації та змінам суспільних пріоритетів. Водночас у міжнародній практиці та національному законодавстві різних держав принцип соціальної справедливості закріплений у конституційних нормах, законодавчих актах та судовій практиці. Наприклад, Джон Роулз у своїй концепції «справедливості як чесності» підкреслював, що соціальна справедливість є основою демократичного суспільства та забезпечує рівність можливостей для всіх його членів. Фрідріх Гаск, навпаки, наголошував, що надмірне втручання держави у перерозподіл благ може суперечити принципам економічної свободи, що ставить під сумнів можливість абсолютного досягнення соціальної справедливості в правовому вимірі [148, с.117].

У межах континентальної правової традиції соціальна справедливість розглядається як основоположний принцип, що визначає зміст і спрямованість правового регулювання. Зокрема, у працях німецьких правознавців Густава Радбруха та Ганса Кельзена, соціальна справедливість розглядається як одна з основних функцій правової системи, що сприяє гармонізації суспільних відносин. Український науковець М. Козюбра підкреслює, що соціальна справедливість є

невід'ємною складовою верховенства права, без якої неможливо забезпечити належний рівень правової рівності та захисту прав людини [45, с.75-78].

У межах підрозділу вважаємо за необхідне проаналізувати різні підходи до трактування соціальної справедливості.

Одним із найважливіших підходів до визначення соціальної справедливості є нормативно-правовий підхід, що зосереджується на її закріпленні у правових актах. Відповідно до цього підходу, соціальна справедливість реалізується через юридичні механізми, які регламентують розподіл прав, обов'язків та матеріальних благ у суспільстві. Такий підхід має своє коріння у правовому позитивізмі, прихильники якого, зокрема Г. Кельзен, вважали, що поняття справедливості є похідним від чинного законодавства [150, с.207-211].

Водночас нормативно-правовий підхід має певні обмеження. Законодавство часто відображає волю політичної еліти, яка не завжди діє в інтересах усього суспільства. Крім того, правові норми можуть бути недостатньо ефективними у вирішенні соціальних проблем, що потребує звернення до інших теоретичних підходів.

Ліберально-демократичний підхід до соціальної справедливості ґрунтується на концепціях політичної філософії, що були розроблені у XX столітті. Зокрема, Джон Роулз у своїй фундаментальній праці «Теорія справедливості» (1971) запропонував концепцію «справедливості як чесності», яка полягає у тому, що соціальні та економічні нерівності можуть бути виправдані лише за умови, що вони приносять користь найменш захищеним верствам населення. Роулз підкреслював, що правова система повинна забезпечувати не лише формальну рівність усіх перед законом, але й гарантувати реальну можливість для кожного члена суспільства користуватися своїми правами на рівних умовах. Це передбачає справедливий доступ до освіти, охорони здоров'я, правосуддя, а також механізми державного регулювання економіки, спрямовані на корекцію соціальної нерівності [149, с.116-118].

Дана концепція отримала широкий відгук у сучасній правовій думці, особливо у сфері конституційного права та соціального законодавства. У багатьох

демократичних державах принцип соціальної справедливості знайшов своє втілення у конституційних нормах, які передбачають обов'язки держави щодо забезпечення соціальної рівності та захисту прав вразливих груп. Однак критики цього підходу, зокрема Фрідріх Гаєк, зазначали, що надмірне втручання держави у процес розподілу благ може суперечити принципам ринкової економіки та обмежувати індивідуальну свободу [136, с.378].

Ще одним важливим підходом до визначення соціальної справедливості є комунітарний підхід, який зосереджується на соціальній справедливості як функції спільноти. Прихильники цього напрямку, зокрема Майкл Сандел і Чарльз Тейлор, наголошують, що справедливість повинна визначатися не лише через індивідуальні права, але й через моральні, культурні та історичні цінності певного суспільства. Такий підхід отримав розвиток у правових системах, що ґрунтуються на принципах колективної відповідальності, соціальної згуртованості та традиційних моральних нормах [159, с.68-71].

Комунітарний підхід має важливе значення у контексті сучасних викликів глобалізації, коли культурні та соціальні особливості різних суспільств дедалі більше стираються під впливом універсальних правових стандартів. У таких умовах виникає питання про те, чи повинні правові системи різних країн орієнтуватися на єдині універсальні критерії соціальної справедливості, чи ж необхідно враховувати місцеві традиції та особливості.

Окрім зазначених концептуальних підходів, важливим є функціонально-правовий підхід, що аналізує соціальну справедливість крізь призму ефективності правозастосовної практики. Рональд Дворкін зазначав, що справедливість не може бути зведена лише до формальної рівності перед законом, оскільки важливим є також зміст і якість судових рішень, їх відповідність моральним і правовим стандартам. У цьому контексті роль судової влади стає ключовою у забезпеченні соціальної справедливості, оскільки саме вона тлумачить і конкретизує правові норми [128, с.112].

Загалом, жоден із зазначених підходів не може бути визнаний універсальним, оскільки соціальна справедливість є складним і багаторівневим

явищем, яке потребує комплексного розгляду. Найоптимальнішим є поєднання нормативного, розподільного, комунітарного та функціонального підходів, що дозволяє враховувати як формально-правові аспекти соціальної справедливості, так і її соціально-етичний зміст.

З точки зору сучасної правової науки, соціальна справедливість повинна розглядатися не лише як теоретичне поняття, але й як конкретний правовий інструмент, що забезпечує гармонійний розвиток суспільства. Для цього необхідно не лише удосконалювати законодавство та розширювати механізми правозастосування, але й формувати правову культуру, що ґрунтується на принципах рівності, недискримінації та верховенства права. У цьому контексті подальші дослідження соціальної справедливості у правовій науці є вкрай актуальними та необхідними для вдосконалення правових систем сучасних держав.

Соціальна справедливість і правова система є взаємопов'язаними феноменами, які формують основи суспільного порядку та правового регулювання. Визначення соціальної справедливості як правової категорії відображає фундаментальну ідею про те, що право повинно не лише забезпечувати стабільність суспільних відносин, а й сприяти рівноправному та справедливому розподілу прав, обов'язків і ресурсів у суспільстві. Водночас правова система є тим механізмом, через який ідея соціальної справедливості отримує своє нормативне закріплення та реалізацію.

Значення поняття «справедливість» знаходить своє відображення на різних етапах розвитку суспільства. Протягом історії його трактування змінювалося, але аналіз еволюції поглядів дозволяє виділити спільні та стабільні риси цього феномену, усуваючи суб'єктивні інтереси та сумніви, що надає йому чітку визначеність та розкриває його практичну і теоретичну значущість.

Найдавніше розуміння справедливості базувалося на суворому дотриманні норм первісного суспільного ладу, де будь-яке їх порушення вважалося несправедливим і підлягало покаранню. Згодом, у родових суспільствах, основним правилом стало правило Таліона, яке регулювало поведінку людей. В античності

дискусії щодо справедливості супроводжувалися аналізом базових принципів законодавства, і тоді поняття справедливості набувало форми формальної рівності, коли різні, але визнані до певної міри рівними особи отримували однакові права. У Римі справедливість розглядалася як юридична категорія, а тлумачення права було спрямоване на пошук концепції «*aequum et bonum*» – справедливого та доброго, заснованої на зачатках тодішньої науки. Ідеї про справедливість у класичному римському праві були запозичені з античних філософських вчень, і для римських юристів вона виступала як сила, що повинна стояти над правовими нормами.

Давньогрецький філософ Аристотель ще в IV столітті до н.е. визначав два види справедливості: розподільчу та зрівняльну. Перша передбачала рівномірний розподіл благ відповідно до заслуг і соціального статусу, тоді як друга стосувалася відновлення правопорушених інтересів у випадку несправедливості. Ці концепції стали основою подальшого розвитку уявлень про соціальну справедливість у правовій науці [3, с.91-93].

У середньовіччі поняття справедливості трактувалося через призму теологічного світогляду, де авторитет церкви перевищував державний, а істинна сутність людини, здавалося, розкривалася лише після смерті. Протягом епохи Нового часу тема справедливості продовжувала розвиватися в працях мислителів, таких як Френсіс Бекон, Томас Гоббс та Ж.-Ж. Руссо, а у французьких правових і політичних концепціях XVIII–XIX століть вона слугувала філософським засобом протистояння феодалізму та церковній ідеології. Іммануїл Кант асоціював справедливість із поняттями боргу та совісті, підкреслюючи, що усвідомлення справедливості у вчинках є обов'язком кожної людини, а борг є абсолютною вимогою, яку потрібно неухильно виконувати.

Гегель, подібно до Канта, розглядав справедливість у загальних рисах, проте більш детально висвітлював її зв'язок з економічними відносинами, проявляючи її в договорах, цивільних позовах та співвідношенні злочину і покарання. Він сприймав покарання як вираження об'єктивного морального порядку, стверджуючи, що правова та етична справедливість тісно переплетені як на

особистісному, так і на суспільному рівнях. За Гегелем справедливість є ключовою складовою громадянського суспільства, де справедливі закони сприяють процвітанню держави, а суспільна думка містить у собі вічні засади справедливості.

У межах природно-правової традиції соціальна справедливість розглядалася як невід'ємна властивість права, яка має ґрунтуватися на універсальних принципах рівності та свободи. Джон Лок, Жан-Жак Руссо та інші представники цього напрямку вважали, що справедливе право повинно забезпечувати дотримання невід'ємних прав людини, таких як право на життя, власність та свободу. Ідеї природного права стали основою сучасної концепції верховенства права, яка передбачає, що правові норми повинні відповідати принципам справедливості та забезпечувати захист основних прав людини [93, с.75-78].

З точки зору правового позитивізму, зокрема у вченнях Джона Остіна та Ганса Кельзена, соціальна справедливість не розглядається як самостійний критерій легітимності правових норм. Кельзен вважав, що право є сукупністю норм, які встановлюються державою та підлягають виконанню незалежно від їх відповідності моральним чи соціально-етичним критеріям справедливості. Однак цей підхід часто критикувався, особливо після Другої світової війни, коли правовий позитивізм не зміг пояснити проблему легітимності законодавства тоталітарних режимів. Саме ця критика призвела до відродження ідеї про необхідність взаємозв'язку між правовою системою та соціальною справедливістю [45, с.117-119].

Видатні діячі української науки та культури, зокрема І. Франко та М. Драгоманов, зробили значний внесок у дослідження проблематики справедливості. Вони розглядали справедливість як ключовий елемент суспільного устрою, що забезпечує рівність, свободу та гідність кожної людини. І. Франко акцентував увагу на соціально-економічних аспектах справедливості, підкреслюючи необхідність захисту прав працівників і забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства. М. Драгоманов, у свою чергу, зосереджувався на ідеях демократизму, індивідуальних свобод і прав людини,

вважаючи справедливість основою ефективної правової системи та державного управління. Їхні ідеї стали фундаментом для подальших досліджень у сфері права, соціальної філософії та політичної думки в Україні.

Отже, історичний розвиток ідеї соціальної справедливості у правовій думці демонструє її постійну трансформацію під впливом змін у суспільстві та правовій системі. Від античних уявлень про справедливість як рівновагу в суспільних відносинах до сучасних концепцій соціальної держави – цей принцип завжди залишався центральним у правовій теорії та практиці. Сучасне розуміння соціальної справедливості вимагає комплексного підходу, що поєднує формальну рівність перед законом із забезпеченням реальних можливостей для всіх громадян реалізувати свої права. Таким чином, подальше дослідження цього питання є важливим не лише для теоретичної правової науки, але й для вдосконалення правових механізмів, спрямованих на створення більш справедливого суспільства.

Філософські засади цього поняття мають різні підходи: марксистський (К. Маркс), ліберально-демократичний (Дж. Роулз) та індивідуалістично-ринковий (Ф. Гаєк) [74, с.103-112]. Карл Маркс розглядав соціальну справедливість крізь призму матеріалістичного розуміння історії та класової боротьби. Він заперечував формальну рівність, яку проголошувало буржуазне право, вказуючи на її ілюзорність в умовах приватної власності на засоби виробництва. Маркс стверджував, що соціальна несправедливість є наслідком експлуатаційної системи, де право закріплює панування одного класу над іншим. У межах марксистської теорії соціальна справедливість можлива лише у суспільстві, де відсутня приватна власність на засоби виробництва і де перерозподіл благ здійснюється за принципом «від кожного за здібностями, кожному – за потребами». Право в такому суспільстві повинно бути інструментом ліквідації класових відмінностей, а не їх узаконенням.

Дж. Роулз формулює два основні принципи справедливості: принцип рівних свобод – кожна людина повинна мати однаковий набір основних прав і свобод, що є невід’ємними та недоторканими, принцип диференціації – соціальна та економічна нерівність є допустимою лише за умови, що вона приносить користь

найменш забезпеченим членам суспільства. У цьому контексті правова система повинна гарантувати не лише формальну рівність перед законом, але й створювати механізми для вирівнювання стартових можливостей. Наприклад, освітня та соціальна політика держави має бути спрямована на усунення структурних нерівностей, що перешкоджають реалізації прав людини.

Концепція справедливості Дж. Роулза знайшла відображення у соціально-орієнтованих моделях держав, зокрема у скандинавських країнах, де діють ефективні механізми державного регулювання соціальних відносин. Водночас вона зазнала критики з боку економічних лібералів, які вказували на те, що державне втручання у перерозподіл ресурсів може обмежувати економічну свободу.

Фрідріх Гаєк, один із провідних представників австрійської економічної школи, критикував концепції соціальної справедливості, які передбачають втручання держави в економічні процеси. Він вважав, що будь-які спроби централізованого регулювання економіки, спрямовані на забезпечення рівності, суперечать принципу свободи та неминуче призводять до порушення індивідуальних прав. Гаєківський підхід має своє відображення у концепції правової держави, де головний акцент робиться на формальній рівності перед законом та захисті індивідуальних прав. Такий підхід знайшов широке застосування у країнах з ліберальною ринковою економікою, зокрема у США та Великобританії. Проте критики вказують на те, що абсолютна ринкова свобода без соціальних гарантій може призводити до зростання соціальної нерівності та порушення принципу рівності можливостей [25, с.117-121].

Отож, відзначаємо, що Маркс, Роулз і Гаєк по-різному розглядали природу соціальної справедливості, що відображає фундаментальні розбіжності між соціалістичними, ліберально-демократичними та ринково-ліберальними підходами до права. Маркс бачив справедливість у ліквідації соціальної нерівності шляхом усунення приватної власності та запровадження колективного розподілу благ. Роулз визнавав економічну нерівність, але наполягав на її виправданості лише тоді, коли вона приносить користь найменш захищеним верствам населення.

Гаск вважав будь-яке втручання в економічний розподіл благ несумісним із принципами правової держави та економічної свободи.

Сучасний розвиток правової науки вказує на необхідність балансу між цими підходами. Абсолютний лібералізм, який виключає соціальну відповідальність держави, може призвести до соціальної поляризації. З іншої сторони, надмірне втручання держави в економіку може обмежити економічну свободу та ефективність ринкових процесів.

Тому, соціальна справедливість повинна розглядатися як гнучка концепція, що передбачає не лише рівність перед законом, але й створення реальних можливостей для розвитку кожного громадянина. Оптимальним підходом є поєднання ідей Роулза про рівність можливостей із принципами правової держави, що забезпечує свободу, але водночас коригує надмірні прояви соціальної нерівності.

Соціальна справедливість є фундаментальним принципом правової системи, що відображає баланс між рівністю, свободою та розподілом суспільних благ. У правовій науці вона традиційно розглядається у двох аспектах: формальному та матеріальному. Ці два підходи суттєво відрізняються за своїм змістом, механізмами реалізації та правовими наслідками. Формальна соціальна справедливість передбачає рівність усіх перед законом без урахування соціально-економічного становища, тоді як матеріальна справедливість акцентує увагу на необхідності державного втручання для забезпечення фактичної рівності можливостей [50, с.75-88]. Формальна соціальна справедливість є основою правової держави і знаходить своє втілення у принципах правової визначеності, рівності перед законом та недискримінації. Вона базується на класичному правовому позитивізмі, представники якого, зокрема Ганс Кельзен та Герберт Харт, стверджували, що справедливість – це передусім дотримання встановлених норм права, які мають бути універсальними та однаковими для всіх громадян. Цей підхід підкреслює, що право повинно бути нейтральним щодо соціального чи економічного статусу осіб, не допускаючи привілеїв чи обмежень на підставі суб'єктивних характеристик. Саме на цьому ґрунтується принцип рівності всіх

перед законом, що закріплений у багатьох конституційних системах світу. Наприклад, Конституція України (ст. 24) гарантує рівність громадян перед законом і забороняє дискримінацію за будь-якими ознаками.

Водночас формальна соціальна справедливість нерідко піддається критиці через свою обмеженість. Як зазначав Рональд Дворкін, формальна рівність не враховує початкових відмінностей між членами суспільства, зокрема доступу до ресурсів, освіти та можливостей. Таким чином, формальна рівність перед законом може приховувати реальну соціальну нерівність, оскільки вона не усуває перешкод, що стоять перед найбільш вразливими групами населення. Це особливо актуально для суспільств із значними соціально-економічними розривами, де навіть однакові юридичні права не гарантують рівності можливостей [36, с.87-89].

На противагу формальному підходу, матеріальна соціальна справедливість спрямована на забезпечення фактичної рівності шляхом державного втручання у процеси розподілу ресурсів та створення механізмів соціального захисту. Ця ідея знайшла своє відображення у багатьох сучасних правових системах, особливо в країнах із соціально орієнтованою економікою, таких як Швеція, Німеччина та Норвегія. Матеріальна соціальна справедливість реалізується через низку правових механізмів, серед яких система соціального забезпечення, прогресивне оподаткування, політика рівних можливостей і спеціальні програми підтримки вразливих категорій населення [92, с.208]. Наприклад, антидискримінаційне законодавство, що діє у багатьох країнах, передбачає позитивні заходи для забезпечення рівності, такі як квоти для жінок і меншин у політиці чи державному секторі. Водночас критики цього підходу, серед яких Фрідріх Гаєк, застерігали, що надмірне державне регулювання може порушувати принцип економічної свободи та стримувати розвиток суспільства. Гаєк вважав, що соціальна справедливість є абстрактною ідеєю, яка не має чітких критеріїв визначення, а її впровадження вимагає примусового перерозподілу благ, що може суперечити правовій та економічній логіці [25, с.89-91]. Таким чином, розмежування між формальною та матеріальною соціальною справедливістю має суттєве значення для правової науки, оскільки воно визначає баланс між свободою та рівністю, між

правовою нейтральністю та активним втручанням держави у соціальні процеси. Якщо формальна соціальна справедливість забезпечує рівність перед законом, то матеріальна націлена на вирівнювання стартових можливостей і компенсацію соціально-економічних нерівностей. Оптимальною моделлю сучасного правового регулювання є поєднання обох аспектів соціальної справедливості. Виключна орієнтація на формальну рівність може призвести до збереження соціальних бар'єрів, тоді як надмірне втручання в економічні процеси – до обмеження свобод. Сучасні правові системи прагнуть знайти баланс між цими двома концепціями, поєднуючи гарантії рівних юридичних прав із механізмами соціального захисту, що сприяє створенню більш справедливого суспільства.

Соціальна справедливість є складним і багатовимірним феноменом, який тісно взаємопов'язаний з іншими фундаментальними принципами правової системи, такими як законність, рівність і гуманізм. У правовій науці вона розглядається не лише як самостійна категорія, а й як елемент, що визначає зміст і спрямованість розвитку права. Взаємозв'язок соціальної справедливості з цими принципами проявляється у способах її реалізації, механізмах правового регулювання та впливі на правозастосовну практику.

Принцип законності є основою будь-якої правової системи та передбачає обов'язковість дотримання правових норм усіма суб'єктами правовідносин, включаючи державні органи, юридичних осіб та громадян. З точки зору формальної соціальної справедливості, законність є її гарантом, оскільки передбачає рівне застосування норм права без винятків. У класичному правовому позитивізмі, зокрема у працях Ганса Кельзена, законність є незалежною від моральних критеріїв і виконує функцію правового регулювання суспільних відносин. Проте питання соціальної справедливості ставить перед принципом законності важливий виклик: чи достатньо формального дотримання закону для забезпечення справедливості [45, с.121-123]. У правових системах, де законність ототожнюється із соціально справедливим правом, діє принцип матеріальної справедливості. Наприклад, у міжнародному праві концепція «верховенства права» (rule of law) містить не лише вимогу дотримання закону, а й його

відповідність основним правам і свободам людини. Це означає, що соціальна справедливість не може бути реалізована лише через механічне дотримання закону, якщо сам закон є несправедливим або не забезпечує рівного доступу до правосуддя. У сучасній конституційній юриспруденції відзначається тенденція до розширеного тлумачення законності через призму соціальної справедливості, особливо в контексті захисту прав людини.

Тісно пов'язаний із соціальною справедливістю принцип рівності. Формальна рівність перед законом є необхідною, але не достатньою умовою для досягнення соціальної справедливості. Як зазначав Джон Роулз, реальна рівність передбачає не лише відсутність правових привілеїв, а й створення умов для рівного доступу до суспільних благ. Це означає, що правові механізми мають враховувати існуючі соціально-економічні нерівності та створювати механізми їх подолання [97, с.231].

Ще одним ключовим принципом, що корелює із соціальною справедливістю, є гуманізм. Гуманістичний підхід у праві передбачає повагу до людської гідності, захист прав і свобод людини та пріоритет особистості перед інтересами держави чи інших суб'єктів правовідносин. Соціальна справедливість без гуманізму втрачає свою цінність, оскільки вона перетворюється на механістичний розподіл благ без врахування потреб і особливостей людської особистості. Правові системи, які ґрунтуються на принципі гуманізму, враховують соціальну справедливість у вирішенні питань кримінального, трудового, цивільного та адміністративного права. Наприклад, у кримінальному праві принцип гуманізму реалізується через концепцію індивідуалізації покарання, що враховує соціальний стан, мотиви правопорушення та можливість ресоціалізації особи. Соціальна справедливість у цьому контексті означає, що покарання має бути не лише відповідним злочину, але й таким, що враховує обставини та можливість реінтеграції правопорушника у суспільство.

Взаємозв'язок соціальної справедливості з гуманізмом також яскраво проявляється у сфері соціального захисту. В багатьох правових системах існують механізми, що забезпечують підтримку найбільш вразливих категорій населення,

включаючи осіб з інвалідністю, дітей, осіб похилого віку та безробітних. Це свідчить про те, що гуманізм є необхідною передумовою реалізації соціальної справедливості в матеріальному аспекті.

Тому можемо говорити, що соціальна справедливість не є ізольованою категорією, а перебуває у тісному зв'язку з принципами законності, рівності та гуманізму. Законність є базовим механізмом реалізації соціальної справедливості, але сама по собі вона не гарантує справедливого порядку, якщо закони не враховують соціальних умов. Рівність є важливою складовою соціальної справедливості, однак для її забезпечення може бути необхідним тимчасове втручання держави у формі позитивної дискримінації чи соціальних програм. Гуманізм є етичним виміром соціальної справедливості, що забезпечує повагу до прав людини та її гідності [65, с.209-211].

Правова система відіграє ключову роль у реалізації соціальної справедливості, оскільки вона є механізмом, який визначає та забезпечує права, обов'язки та засоби їх захисту. Конституційне право виступає основним інструментом забезпечення соціальної справедливості, закріплюючи принципи рівності, прав людини та соціальної держави. Наприклад, Конституція України встановлює принцип соціальної держави (ст. 1), рівність прав громадян (ст. 24) та гарантії соціального захисту (ст. 46). Ці положення свідчать про прагнення правової системи до забезпечення соціальної справедливості шляхом надання рівних можливостей усім громадянам [15, с.90-102].

Однак на практиці існує низка викликів, пов'язаних із реалізацією принципу соціальної справедливості в правовій системі. Одним із таких викликів є дисбаланс між формальною рівністю перед законом та фактичними можливостями реалізації прав. Зокрема, формальне закріплення рівності не завжди означає рівний доступ до правосуддя, освіти, медицини чи соціальних гарантій. Ця проблема особливо гостро стоїть у країнах із високим рівнем соціально-економічної нерівності, де правова система не завжди здатна ефективно компенсувати ці розриви. Ще однією проблемою є використання правових механізмів для легітимації соціальної несправедливості. Наприклад, у багатьох країнах існують правові норми, що

закріплюють привілейоване становище певних соціальних або економічних груп. Це свідчить про те, що правова система може як сприяти соціальній справедливості, так і перешкоджати її реалізації залежно від політичної та економічної ситуації в країні.

Роль судової влади у забезпеченні соціальної справедливості також є важливою складовою взаємозв'язку між правовою системою та соціальною справедливістю. Рональд Дворкін наголошував, що суди повинні не лише застосовувати закон, а й тлумачити його у спосіб, що відповідає принципам справедливості. Це особливо актуально у випадках, коли законодавчі норми є неоднозначними або такими, що можуть сприяти порушенню соціальної рівності [128, с.217-218].

Таким чином, з огляду на викладене, можна зробити висновок, що поняття соціальної справедливості є динамічним і змінюється разом із розвитком суспільства, зберігаючи при цьому свої фундаментальні риси. Від первісних уявлень про рівність і відплату до складних філософських концепцій античності, середньовіччя та Нового часу, справедливість залишалася ключовою категорією суспільного устрою. Видатні мислителі, такі як І. Франко, М. Драгоманов, І. Кант, Г. Гегель і Дж. Ролз, у своїх працях не лише досліджували природу справедливості, а й закладали основи для формування сучасного розуміння цього феномену. Їхні ідеї продовжують впливати на правову думку та соціально-політичну теорію, демонструючи важливість справедливості як засадничого принципу розвитку демократичного суспільства.

У сучасній правовій науці все більше утверджується комплексний підхід до розуміння соціальної справедливості, що поєднує формальну рівність перед законом із матеріальними механізмами забезпечення реальної рівності можливостей. Це свідчить про те, що правова система повинна бути не лише формально справедливою, але й здатною коригувати соціальні нерівності, враховуючи принципи законності, рівності та гуманізму. Тому подальший розвиток правової науки має бути спрямований на пошук оптимального балансу

між цими принципами, що дозволить створити ефективну та соціально відповідальну правову систему.

Також, вважаємо, що соціальна справедливість і правова система є взаємозалежними категоріями, які визначають якість суспільного життя. Правова система не може бути ефективною без урахування принципів соціальної справедливості, а соціальна справедливість, у свою чергу, може бути реалізована лише через ефективні правові механізми. Саме тому дослідження цього питання має велике значення для вдосконалення правових систем та створення більш справедливого суспільного порядку.

1.2. Правова культура як чинник формування механізмів соціальної справедливості

Правова культура і соціальна справедливість є взаємопов'язаними явищами, що формують основи правопорядку та визначають рівень розвитку правової системи. Якщо соціальна справедливість відображає нормативний і етичний ідеал рівноправного суспільства, то правова культура визначає рівень правової свідомості, правових традицій та поведінкових моделей, що сприяють або перешкоджають реалізації цього ідеалу. У правовій науці існує декілька підходів до розуміння цього взаємозв'язку, які розкривають різні аспекти впливу правової культури на механізми соціальної справедливості.

Один із найбільш розповсюджених підходів – нормативно-правовий, який розглядає правову культуру як систему знань, навичок і цінностей, що впливають на якість функціонування правової системи та правозастосування. У межах цього підходу соціальна справедливість розглядається як результат ефективної дії правових норм, що встановлюють рівність можливостей для всіх членів суспільства. Як зазначав Ганс Кельзен, право не повинно мати морального забарвлення, а соціальна справедливість може існувати лише у межах встановлених правових норм. Водночас представники природно-правової школи,

такі як Густав Радбрух, вважали, що без етичної основи право не може втілювати справедливість, а правова культура є тим механізмом, що визначає, наскільки ефективно право служить суспільству [45, с.87-91].

Інший підхід соціально-комунікативний, який акцентує увагу на правовій культурі як на способі правової соціалізації, тобто на тому, яким чином суспільство засвоює правові цінності та норми, що забезпечують соціальну справедливість. Відомий правознавець і філософ Лон Фуллер у своїх дослідженнях зазначав, що правова культура визначає не лише формальне сприйняття закону, а й ступінь довіри до правових інститутів. Висока правова культура сприяє справедливому застосуванню закону, тоді як її низький рівень веде до вибіркового правозастосування та соціальної нерівності [134, с.92-112].

Значний внесок у розвиток цього підходу зробив Юрген Габермас, який розглядав правову культуру як комунікативний простір, де соціальні групи формують спільне уявлення про справедливість через правові дискусії та суспільний консенсус. З точки зору цієї концепції, рівень соціальної справедливості залежить від ступеня включеності громадян у правотворчі процеси. Чим активніше суспільство бере участь у правовому житті (шляхом громадського контролю, участі в правотворенні, звернення до судових механізмів), тим більше правова культура сприяє встановленню соціальної справедливості [135, с.117-126].

Ще одним важливим підходом є інституційно-функціональний, який розглядає правову культуру як набір інституційних механізмів, що визначають соціальну справедливість у державному управлінні та правозастосуванні. Високий рівень правової культури державних органів забезпечує справедливий розподіл матеріальних та соціальних благ, а також рівний доступ до правосуддя. Наприклад, у країнах із розвиненою правовою культурою суди не лише застосовують закон, але й активно формують стандарти соціальної справедливості через прецеденти та конституційний контроль.

У цьому контексті важливим є досвід скандинавських країн, де правова культура громадян та державних органів побудована на соціально орієнтованих

цінностях, що забезпечують високий рівень соціальної справедливості. Водночас у країнах із низьким рівнем правової культури навіть наявність прогресивного законодавства не гарантує реалізації принципів соціальної справедливості, оскільки вони нівелюються корупцією, правовим нігілізмом та бюрократичною сваволею.

З огляду на ці концептуальні підходи можна зробити висновок, що правова культура є не лише умовою функціонування правової системи, а й ключовим чинником забезпечення соціальної справедливості. Висока правова культура сприяє тому, що право не залишається лише формальною конструкцією, а виконує свою функцію забезпечення рівності та захисту прав людини. Водночас низький рівень правової культури є основною перешкодою для реалізації соціальної справедливості, оскільки сприяє правовому нігілізму, вибірковому застосуванню закону та соціальному розшаруванню.

Отже, для ефективної реалізації принципу соціальної справедливості необхідно не лише вдосконалювати законодавство, а й розвивати правову культуру суспільства. Це можливо шляхом підвищення рівня правової освіти, формування довіри до судової системи, розвитку правозахисних інституцій та активної участі громадян у правотворчому процесі. Лише за цих умов правова культура зможе виконати свою функцію як чинник забезпечення соціальної справедливості у правовій системі [127, с.209-211].

Правова свідомість і правові цінності є фундаментальними чинниками, які визначають характер правового порядку в суспільстві та рівень реалізації принципу соціальної справедливості. Вони впливають не лише на зміст законодавства, а й на правозастосовну практику, поведінку державних органів та громадян, а також на загальну ефективність правової системи. Взаємозв'язок між правовою свідомістю, правовими цінностями та соціальною справедливістю відображає здатність суспільства формувати й дотримуватися норм права, що забезпечують рівність можливостей, захист прав людини та баланс між інтересами різних соціальних груп.

У теоретико-правовій думці розрізняють індивідуальну, групову та суспільну правову свідомість, кожна з яких по-різному впливає на реалізацію соціальної справедливості. Як зазначав Петро Рабінович, рівень правової свідомості визначає здатність суспільства не лише дотримуватися формальних норм, а й критично оцінювати їхню відповідність принципам соціальної рівності та захисту прав людини. Значення правової свідомості у забезпеченні соціальної справедливості особливо помітне у двох аспектах: формуванні законодавства та його правозастосуванні. Якщо в суспільстві домінують цінності формальної рівності перед законом, то правотворчість буде спрямована на усунення правових привілеїв та дискримінаційних норм. Водночас, якщо правова свідомість передбачає глибше розуміння соціальної відповідальності, то законотворчий процес буде орієнтований на створення механізмів підтримки вразливих категорій населення та забезпечення фактичної рівності.

Прикладом правової свідомості, що сприяє соціальній справедливості, є розвиток прав людини у міжнародному праві. Загальна декларація прав людини 1948 року заклала основи сучасних концепцій правової рівності, відобразивши правові цінності, що базуються на повазі до людської гідності та рівноправності. Подальше розширення цього підходу відбулося у міжнародних договорах, зокрема в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, який визнав необхідність державної політики у сфері соціального забезпечення [5, с.117].

Однак правова свідомість може не лише сприяти соціальній справедливості, а й створювати перепони для її реалізації. Наприклад, у суспільствах із низьким рівнем правової культури поширені правовий нігілізм, вибіркове застосування законів, толерантність до корупції, що значно ускладнює механізми соціальної рівності. Як зазначав Френсіс Фукуяма (американський філософ), «право є не лише нормативною системою, але й відображенням рівня правової відповідальності суспільства». Тобто навіть наявність прогресивного законодавства не гарантує його ефективного застосування, якщо правова свідомість громадян та правозастосовних органів не відповідає принципам соціальної справедливості [114, с.208].

У цьому контексті особливу роль відіграють правові цінності – основоположні орієнтири, що визначають характер правової системи. Вони можуть мати як універсальний характер (верховенство права, рівність перед законом, повага до прав людини), так і культурно-історичну специфіку, що відображає традиції певного суспільства. Наприклад, у країнах із ліберально-демократичними традиціями, таких як США та Велика Британія, правові цінності значною мірою орієнтовані на захист індивідуальних прав і свобод. Водночас у скандинавських країнах правові цінності тісніше пов'язані із соціальною державою, що зумовлює ширший спектр соціальних гарантій.

Україна, перебуваючи в процесі реформування правової системи, демонструє складне поєднання цих підходів. З однієї сторони, конституційні принципи передбачають верховенство права, рівність і соціальну спрямованість державної політики. З іншої сторони, реальна правозастосовна практика стикається з проблемами низької довіри до правових інституцій, що вказує на необхідність зміцнення правових цінностей серед громадян та державних органів. На нашу думку, розвиток правової свідомості та правових цінностей як чинників соціальної справедливості передбачає комплексний підхід, що включає підвищення рівня правової освіти, розвиток механізмів громадського контролю та забезпечення ефективного правосуддя. Якщо правова свідомість громадян ґрунтуватиметься на усвідомленні власних прав і обов'язків, а правові цінності будуть відповідати стандартам верховенства права, це сприятиме справедливому розподілу ресурсів, захисту соціально вразливих груп і зміцненню демократичних інститутів. Тому, правова свідомість та правові цінності є не лише відображенням рівня розвитку правової культури, а й ключовими чинниками реалізації соціальної справедливості. Вони впливають на зміст законодавства, практику його застосування та ефективність правових механізмів, спрямованих на забезпечення рівноправності та суспільної гармонії. Розвиток цих компонентів є необхідною умовою формування правової держави, в якій соціальна справедливість буде не декларативним принципом, а реальною основою суспільного життя [87, с.89-91].

Також, хочемо вказати, що формування правової культури, зокрема через освітні механізми, є передумовою не лише для дотримання законності, а й для усвідомленого використання права як засобу досягнення соціальної рівності, захисту прав людини та забезпечення соціального балансу. Згідно з концепцією правової соціалізації, розробленою Талкоттом Парсонсом та підтриманою у дослідженнях Лоуренса Кольберга, процес засвоєння правових норм та цінностей відбувається в ході поступової інтеграції особи у правову систему. Правове виховання у цьому контексті виконує функцію передавання соціально значущих правових уявлень від держави та суспільства до особи, забезпечуючи її здатність орієнтуватися у правовій реальності [64, с.117-119].

Значення правової освіти для розвитку механізмів соціальної справедливості проявляється у кількох ключових аспектах. По-перше, вона є засобом забезпечення доступності правосуддя та юридичної грамотності населення. Як зазначав Амартія Сен, реальна можливість громадян користуватися своїми правами залежить не лише від їхнього юридичного закріплення, а й від здатності особи усвідомлювати ці права та ефективно захищати їх. Дефіцит правової освіти створює передумови для соціальної нерівності, оскільки громадяни, які не володіють необхідними правовими знаннями, стають вразливими перед порушенням їхніх прав з боку держави, роботодавців, фінансових установ чи інших суб'єктів правовідносин [97, с.207-211].

По-друге, правове виховання сприяє формуванню культури законності та правового порядку. Високий рівень правової освіти у суспільстві є запобіжником проти правового нігілізму, корупції та зловживань владою. Наприклад, скандинавський досвід свідчить, що в країнах, де правова освіта є частиною загальноосвітньої підготовки населення, рівень правосвідомості громадян значно вищий, що сприяє стабільності соціальної системи та високому рівню довіри до правових інститутів.

По-третє, правова освіта є важливим інструментом захисту прав вразливих соціальних груп. Доступ до якісної юридичної інформації та навчання основам права дозволяє жінкам, людям з інвалідністю, національним меншинам та іншим

соціально вразливим категоріям громадян ефективніше захищати свої права. Наприклад, численні міжнародні дослідження показують, що освітні програми з прав людини сприяють зниженню рівня дискримінації та покращенню соціальної мобільності.

По-четверте, правове виховання та освіта формують активну громадянську позицію. Як зазначав Юрген Габермас, демократичні суспільства потребують не лише формальних механізмів правового регулювання, а й активної участі громадян у правотворчих процесах. Саме правова освіта створює умови для формування критичного мислення та здатності громадян впливати на правові процеси, відстоювати власні інтереси та ініціювати правові зміни.

Роль правового виховання також підтверджується міжнародними ініціативами у сфері правової освіти. Наприклад, Програма ООН з прав людини та правової освіти спрямована на поширення правових знань серед населення як ключового чинника демократизації суспільства та забезпечення соціальної рівності. Це доводить, що правова освіта не є другорядним елементом правового розвитку, а відіграє стратегічну роль у побудові правової держави [80, с.208].

Український контекст також підтверджує актуальність розвитку правової освіти у механізмах забезпечення соціальної справедливості. В останні роки в Україні спостерігається активізація програм правової просвіти серед громадян, зокрема через діяльність таких інституцій, як Координаційний центр з надання правової допомоги. Однак, як показують дослідження Національної академії правових наук України, рівень правової обізнаності населення залишається недостатньо високим, що створює ризики порушення прав людини та ускладнює реалізацію соціальної справедливості на практиці. Тому, правове виховання та правова освіта є ключовими чинниками формування механізмів соціальної справедливості. Вони забезпечують рівний доступ до правових знань, сприяють розвитку громадянської свідомості, запобігають дискримінації та порушенню прав людини. Сучасна правова система не може ефективно функціонувати без належного рівня правової освіти населення, оскільки лише усвідомлене

сприйняття права та активна правова позиція громадян можуть гарантувати реальне втілення принципів соціальної справедливості у суспільстві.

Ефективне функціонування правової системи, спрямованої на забезпечення соціальної справедливості, неможливе без високого рівня правової культури державних органів і дотримання етичних стандартів у правозастосуванні. Правова культура державних інституцій визначає їхню здатність діяти відповідно до принципів законності, рівності та гуманізму, що є ключовими складовими соціальної справедливості. Водночас етичні аспекти правозастосування впливають на легітимність влади, рівень довіри громадян до правових інститутів і реальну можливість реалізації соціально значущих прав.

Відповідно до концепції правової держави, запропонованої Іммануїлом Кантом і розвиненої в працях Карла Поппера, демократична правова система повинна ґрунтуватися не лише на формальному виконанні законів, а й на етичних стандартах, що визначають справедливість правозастосовної діяльності. Відсутність етичних засад у правозастосуванні призводить до формалізму та правового нігілізму, що в свою чергу руйнує соціальну справедливість, перетворюючи закон на механізм утвердження нерівності, а не її подолання[43, с.87-88].

Одним із важливих аспектів правозастосовної етики є об'єктивність та неупередженість судової та адміністративної діяльності. У концепції правової держави, сформульованій Фрідріхом Гаєком, наголошується, що суди та правоохоронні органи повинні діяти як нейтральні арбітри, а не як інструменти політичної або економічної влади. Це означає, що судді, прокурори, правоохоронці та інші суб'єкти правозастосування мають керуватися не лише буквою закону, а й духом соціальної справедливості, уникаючи вибіркового правосуддя, корупції та дискримінації [25, с.98-101].

Значну роль у забезпеченні соціальної справедливості через правозастосування відіграє етика державного управління та правозастосовних органів. Як зазначав Юрген Габермас, легітимність влади формується не лише через вибори, а й через справедливу та етичну взаємодію держави з громадянами.

Якщо державні органи діють корумповано, упереджено або всупереч соціальним інтересам, це підриває довіру до правової системи та сприяє відчуженню суспільства від правових норм.

Дослідження, проведені Всесвітнім банком та Європейським судом з прав людини, показують, що у країнах з високим рівнем правової культури державних органів (наприклад, у Швеції, Норвегії та Канаді) соціальна справедливість реалізується через ефективні механізми адміністративного контролю, прозорість правозастосування та відкритість правових процедур. Навпаки, у країнах із недостатньо розвиненою правовою культурою державних інституцій спостерігається тенденція до вибіркового правозастосування, що породжує соціальну нерівність і правовий нігілізм серед населення [135, с.87-91].

Одним із головних критеріїв правової культури державних органів є етика взаємодії держави та громадян. Якщо адміністративні процедури є прозорими, державні посадовці діють відповідально, а правозастосовні органи забезпечують рівний доступ до правосуддя, то рівень соціальної справедливості у суспільстві зростає. Проте, якщо правові механізми стають бюрократичним бар'єром або використовуються для підтримки певних груп впливу, це порушує баланс соціальної рівності.

Особливо важливим є вплив етики правозастосування на соціально вразливі групи. У працях Джона Роулза підкреслюється, що принцип справедливості вимагає, щоб правова система враховувала інтереси найменш захищених категорій населення. Це означає, що державні органи повинні не лише забезпечувати формальну рівність перед законом, а й створювати умови для фактичної рівності можливостей. Наприклад, доступність судочинства, правова допомога для малозабезпечених громадян і недискримінаційна правозастосовна практика є необхідними умовами забезпечення соціальної справедливості [92, с.211].

Український контекст також демонструє необхідність вдосконалення правової культури державних органів. Проблеми корупції, формального підходу до розгляду справ у судах, адміністративних перепон у доступі до правосуддя свідчать про те, що етичні стандарти правозастосування ще не стали невід'ємною

складовою функціонування державних інституцій. Попри активні реформи судової системи та правоохоронних органів, рівень довіри громадян до судів і прокуратури залишається низьким, що є показником недостатньої правової культури та низького рівня етичних стандартів у правозастосовній практиці. Тому, правова культура державних органів та етика правозастосування є не лише формальними елементами правової системи, а й ключовими чинниками соціальної справедливості. Вони визначають, чи є право дієвим інструментом забезпечення рівності та захисту прав людини, чи лише засобом підтримки статус-кво в інтересах привілейованих груп. Для зміцнення соціальної справедливості необхідно підвищувати рівень правової освіти серед державних службовців, формувати механізми громадського контролю над правозастосовною діяльністю та забезпечувати ефективну підзвітність правозастосовних органів перед суспільством. Тільки за цих умов правова система зможе повноцінно виконувати свою функцію як гарант соціальної справедливості.

Формування правової культури є невід'ємним чинником забезпечення соціальної справедливості, що знаходить відображення у досвіді країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки. У цих правових системах правова культура виступає не лише як сукупність правових знань, норм і цінностей, а й як механізм, що визначає якість правозастосовної практики, рівень правосвідомості громадян та ефективність механізмів захисту прав людини [87, с.98-101].

У країнах ЄС правова культура формується на основі ідеї соціальної держави, що закріплена у правових системах більшості держав-членів. Одним із ключових аспектів є поєднання верховенства права з високим рівнем соціальної відповідальності держави. Це проявляється в конституційних засадах, які гарантують громадянам рівний доступ до правосуддя, соціального захисту та освітніх можливостей.

У країнах Скандинавії, таких як Швеція, Норвегія та Данія, правова культура базується на принципах соціальної солідарності, прозорості державних інституцій та ефективного контролю за діяльністю органів влади. Дослідження, проведене

Європейським агентством з фундаментальних прав (FRA), показує, що високий рівень правової культури в цих країнах є наслідком інтегрованої системи правової освіти, раннього формування правосвідомості громадян та відкритої моделі правозастосування. Однією з визначальних характеристик скандинавської правової культури є інклюзивність правових процесів – громадяни активно беруть участь у правотворчих ініціативах, а інститути омбудсмена та громадського контролю виконують важливу функцію забезпечення соціальної справедливості [67, с.77-81].

У Німеччині правова культура ґрунтується на традиціях континентального права, що передбачає чітко визначену систему правових норм та суворе дотримання принципу правової визначеності. Важливим елементом німецької правової культури є розвинена система конституційного контролю, що забезпечує баланс між правами особи та соціальними зобов'язаннями держави. Федеральний конституційний суд Німеччини відіграє ключову роль у гарантуванні соціальної справедливості, розглядаючи справи щодо дискримінації, соціальних прав та відповідності законів Конституції.

Французька правова культура характеризується традиціями правового централізму, що відображається у сильній ролі держави в соціальній сфері. Як зазначають французькі правознавці, ефективність правової культури у Франції визначається активною роллю адміністративних судів та інститутів соціального контролю, що забезпечують баланс між державним регулюванням і правами громадян [144, с.87-89].

Правова культура США має значні відмінності від європейської моделі, оскільки базується на сильній традиції судового прецеденту, захисті індивідуальних прав і високому рівні громадської участі у правових процесах. Однією з ключових особливостей американської правової культури є пріоритет судової системи у формуванні соціальної справедливості. Верховний суд США відіграє вирішальну роль у захисті прав людини та коригуванні соціальної політики держави. Відомі рішення суду, такі як *Brown v. Board of Education* (1954), що скасувало расову сегрегацію у школах, та *Obergefell v. Hodges* (2015), яке

легалізувало одностатеві шлюби, свідчать про значний вплив судової влади на забезпечення соціальної рівності.

Американська правова культура також характеризується високим рівнем правової освіти та громадської обізнаності про правові механізми. Як зазначав Рональд Дворкін, система права в США функціонує на основі активної участі громадян у правовій сфері – від роботи присяжних у судових процесах до механізмів подання колективних позовів (*class action lawsuits*), що дає змогу суспільству впливати на дотримання принципу соціальної справедливості [145, с.93-98].

Іншим важливим фактором є роль громадських організацій та правозахисних ініціатив, які виступають посередниками між державою та громадянами. Такі організації, як Американський союз громадянських свобод (ACLU) та Human Rights Watch, сприяють підвищенню рівня правової культури, захищаючи права вразливих груп і впливаючи на політику держави.

Досвід країн ЄС та США у формуванні правової культури як основи соціальної справедливості дозволяє виокремити кілька ключових тенденцій. Розвиток правової освіти та виховання є важливим механізмом формування соціальної справедливості, що яскраво простежується у країнах із високим рівнем правової культури. У США громадяни з дитинства знайомляться з основами права, що сприяє формуванню їхньої правосвідомості, тоді як у країнах ЄС правова освіта інтегрована у шкільну та вищу освіту. Ефективність судової системи також відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної справедливості: у США цей процес реалізується через механізм прецедентного права, тоді як у країнах ЄС конституційні суди та адміністративна юстиція коригують соціальну політику. Високий рівень правової культури державних органів забезпечує прозорість державного управління та підвищує рівень довіри громадян до правової системи, що наочно демонструють скандинавські країни [34, с.89-91].

Для України цей досвід є надзвичайно важливим, адже він дозволяє адаптувати найбільш ефективні механізми формування правової культури з метою підвищення рівня соціальної справедливості. Важливими напрямками для

української правової системи є посилення правової освіти, підвищення якості судочинства та розширення громадського контролю за діяльністю державних органів.

Правова культура пострадянських країн має унікальні риси, що є результатом їхньої історичної еволюції, правових традицій та соціально-політичних трансформацій. Перехід від радянської командно-адміністративної моделі до демократичних правових систем супроводжувався значними викликами у сфері правової свідомості, правозастосування та реалізації принципів соціальної справедливості. Як відзначають дослідники правових систем перехідного типу, пострадянські країни стикаються з проблемами правового нігілізму, корупції та нестабільності правових інститутів, що значно ускладнює реалізацію соціальної справедливості [138, с.90-93]. Однією з основних характеристик правової культури в пострадянських країнах є залишковий вплив радянської правової системи, яка мала яскраво виражену етатистську природу. У СРСР право розглядалося як похідне від державної політики, що виконувало ідеологічну функцію та використовувалося для зміцнення владної вертикалі. Формальна рівність усіх перед законом не означала фактичної реалізації прав і соціальної справедливості, оскільки правові механізми часто слугували інструментом контролю над суспільством, а не засобом забезпечення прав людини. Після розпаду СРСР країни пострадянського простору почали реформувати свої правові системи, але процес демократизації та формування верховенства права відбувався нерівномірно.

Важливим аспектом правової культури пострадянських країн є низький рівень правової свідомості громадян та недовіра до правових інституцій. Дослідження, проведене Європейським банком реконструкції та розвитку (EBRD), показує, що в багатьох пострадянських країнах громадяни сприймають суди, поліцію та інші правові інститути як корумповані та неефективні. Це суттєво ускладнює реалізацію принципу соціальної справедливості, оскільки без належного рівня довіри до правової системи громадяни рідко використовують правові механізми для захисту своїх прав.

Іншою проблемою є формальність правових реформ, які нерідко приймаються для відповідності міжнародним стандартам, але не реалізуються належним чином на практиці. Наприклад, у багатьох пострадянських державах були ухвалені закони про боротьбу з дискримінацією, соціальний захист вразливих категорій населення, антикорупційні заходи, однак їхня ефективність залишається низькою через відсутність дієвих механізмів правозастосування. Це підтверджує тезу, висловлену О. Корнієнко, про те, що у пострадянських країнах формальна рецепція демократичних інститутів не означає їх ефективного функціонування у контексті соціальної справедливості [56, с.108-111].

Окремо варто звернути увагу на вплив бюрократичної культури на правозастосування. В умовах радянської правової системи адміністративні процедури були складними, громіздкими та спрямованими на підтримку державного контролю, а не на ефективне вирішення суспільних проблем. Це створило правову традицію, за якої громадяни, стикаючись із труднощами у правовій сфері, часто уникають правових механізмів або вдаються до неформальних способів вирішення конфліктів, що ще більше підриває легітимність правової системи.

У пострадянських країнах також спостерігається низький рівень правової освіти та правової просвіти населення, що є серйозним бар'єром для формування правової культури, орієнтованої на соціальну справедливість. У більшості західних країн шкільна освіта містить базові курси з прав людини, правової грамотності та конституційного права, тоді як у пострадянських країнах цей компонент залишається недостатньо розвиненим. Як наслідок, громадяни часто не знають своїх прав або не розуміють, як їх захищати, що посилює нерівність у доступі до правосуддя.

Разом з тим, слід відзначити позитивні тенденції, що спостерігаються у деяких пострадянських країнах, зокрема в Україні, Грузії та країнах Балтії. В Україні після Революції Гідності 2014 року розпочався процес реформування правової системи, зокрема судової гілки влади, антикорупційної політики та механізмів громадського контролю за державними органами. Хоча ці реформи ще

далекі від ідеалу, вони свідчать про поступове утвердження нових правових цінностей, які сприяють підвищенню рівня соціальної справедливості [5, с.91-95].

Грузія є яскравим прикладом країни, де радикальна правова реформа сприяла підвищенню рівня довіри до судової системи та правоохоронних органів. Як зазначає Ніно Бурджанадзе, реформи, що були впроваджені після 2004 року, змінили правозастосовну практику, зменшили рівень корупції в державному секторі та сприяли розширенню доступу громадян до правосуддя [5, с.117].

Країни Балтії також демонструють приклади успішного переходу від радянської правової культури до європейської моделі правової держави. Це стало можливим завдяки цілеспрямованій політиці інтеграції в Європейський Союз, що включала гармонізацію законодавства, реформування судової системи та посилення правової освіти.

Тому, можемо відзначити, що правова культура пострадянських країн залишається у стані трансформації, що характеризується як збереженням радянських правових традицій, так і спробами реформування системи правозастосування. Основними перешкодами на шляху до реалізації соціальної справедливості є корупція, низький рівень довіри до судової системи, слабка правова просвіта та бюрократичні механізми, що ускладнюють доступ громадян до правосуддя. Водночас позитивні приклади України, Грузії та країн Балтії свідчать про можливість поступового формування нової правової культури, що базується на принципах верховенства права, прав людини та соціальної відповідальності держави. Це доводить, що хоча трансформація правової культури є складним і тривалим процесом, її результат безпосередньо впливає на якість реалізації соціальної справедливості та рівень демократичного розвитку суспільства.

Формування ефективних механізмів соціальної справедливості в Україні неможливе без розвитку правової культури, яка визначає рівень усвідомлення прав та обов'язків громадян, ефективність правозастосовної діяльності, а також здатність суспільства взаємодіяти з правовими інституціями. Україна, як країна пострадянського простору, стикається з комплексними проблемами у сфері

правової культури, що зумовлює певні труднощі в реалізації принципів соціальної справедливості. Однією з ключових проблем є недостатній рівень правової культури серед населення, що проявляється у низькому рівні правової обізнаності, правового нігілізму та недовіри до правових інститутів. Дослідження, проведені Інститутом соціології НАН України, свідчать, що значна частина громадян не володіє базовими знаннями про свої права та механізми їх захисту, що ускладнює реалізацію соціальної справедливості на практиці. В умовах низького рівня правової культури люди часто сприймають право як інструмент державного примусу, а не як засіб забезпечення їхніх прав і свобод. З цим безпосередньо пов'язана проблема недовіри до правозастосовних органів, зокрема судової влади та правоохоронних структур. Попри реформи судової системи, спрямовані на забезпечення незалежності судів та боротьбу з корупцією, довіра до судів залишається низькою. Як свідчать дані Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), рівень довіри до судової системи не перевищує 15-20%, що свідчить про критичне ставлення громадян до правозастосування. Це підриває механізми реалізації соціальної справедливості, адже без ефективного та неупередженого судочинства неможливо гарантувати рівність громадян перед законом [34, с.128].

Ще однією важливою перешкодою для забезпечення соціальної справедливості є проблема корупції в органах державної влади. Хоча в Україні було створено антикорупційні органи, такі як Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), їхня діяльність стикається з численними викликами. Як зазначає Віталій Шаповал, ефективність антикорупційних заходів значною мірою залежить не лише від законодавчих механізмів, а й від рівня правової культури як серед чиновників, так і серед громадян. У країнах з високим рівнем правової культури корупція є неприпустимою практикою, тоді як в Україні вона досі сприймається як спосіб вирішення питань, що свідчить про необхідність глибших соціокультурних змін.

Важливим аспектом формування ефективних механізмів соціальної справедливості є розвиток правової освіти та правового виховання. У більшості

демократичних країн правова освіта є ключовим елементом шкільної програми, тоді як в Україні цей аспект залишається недостатньо розвиненим. Хоча останніми роками спостерігається зростання ініціатив, спрямованих на правову просвіту (зокрема, програми безоплатної правової допомоги), правова грамотність населення все ще залишається на низькому рівні [39, с.55-68].

Позитивним фактором у розвитку правової культури в Україні є активізація громадянського суспільства та правозахисних організацій. Як свідчать дослідження Центру політико-правових реформ, рівень громадянської активності значно зріс після Революції Гідності, що сприяло створенню нових механізмів контролю за владою, зокрема через петиції, громадські слухання та моніторинг діяльності державних органів. Проте цей процес відбувається нерівномірно, оскільки в сільській місцевості та серед соціально незахищених верств населення рівень правової культури залишається низьким [52, с.109].

На нашу думку, підвищення рівня правової культури є ключовим фактором зміцнення соціальної справедливості, що потребує комплексного підходу. Необхідними заходами є реформування правової освіти, розвиток громадських ініціатив у сфері правової просвіти, забезпечення прозорості правозастосовної діяльності, боротьба з корупцією, підтримка альтернативного вирішення спорів та розширення можливостей громадянського контролю за правотворчістю. Лише у разі поєднання цих заходів можна досягти якісних змін у сфері правової культури та забезпечити ефективне функціонування механізмів соціальної справедливості в Україні.

Отже, на підставі здійсненого аналізу, відзначаємо, що правова культура є не просто складовою правової системи, а її фундаментальною основою, яка визначає рівень правової свідомості суспільства та якість реалізації принципів соціальної справедливості. Висока правова культура сприяє утвердженню верховенства права, підвищенню рівня правосвідомості громадян та формуванню довіри до державних інститутів. Натомість низький рівень правової культури породжує правовий нігілізм, вибіркове застосування законодавства та соціальну нерівність.

Досвід країн із розвинутою правовою системою свідчить про ефективність правової освіти, незалежної судової влади та прозорості державного управління у зміцненні правової культури. Наприклад, у США активне залучення громадян до правової освіти змалку формує їхню правосвідомість, тоді як у країнах ЄС правове виховання є невід'ємною частиною освітнього процесу. Ефективність судової системи забезпечує справедливий розгляд справ та коригування соціальної політики, як це відбувається у європейських країнах, де конституційні суди відіграють важливу роль у захисті прав громадян. Прозорість державного управління у скандинавських країнах підтверджує, що відкритість влади та підзвітність суспільству сприяють зміцненню демократичних інститутів.

Україна має потенціал до впровадження подібних механізмів, але це потребує комплексного підходу. Ключовими напрямками мають стати реформування правової освіти, забезпечення незалежності судової влади та підвищення підзвітності державних органів перед суспільством. Лише шляхом активного розвитку правової культури можна досягти справжньої соціальної справедливості та стійкості демократичних інститутів у державі.

1.3. Взаємозв'язок цінностей правової політики та соціальної справедливості

Правова політика є складним, багатогранним явищем, що поєднує в собі концептуальні, нормативні та практичні аспекти правового регулювання суспільних відносин. Вона визначає стратегічні напрями розвитку правової системи та виступає інструментом державного впливу на суспільні процеси з метою забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини, а також досягнення соціальної справедливості.

У науковій літературі існує широкий спектр підходів до визначення сутності правової політики. Так, Г. Кельзен [44] розглядає її як систему концептуальних орієнтирів та практичних заходів, спрямованих на вдосконалення правової системи відповідно до соціально-економічних і політичних реалій. В.Ф. Сіренко

[99, с.201-206] акцентує увагу на багаторівневій структурі правової політики, що охоплює правові доктрини, законодавчі акти, правозастосовну практику та суспільні механізми контролю за реалізацією правових норм.

Структурно правова політика складається з кількох ключових елементів. Нормативно-правовий рівень представлений законодавчими та підзаконними актами, що встановлюють правові орієнтири розвитку держави. Ідеологічний рівень включає правові концепції, доктрини та стратегії, що визначають ідеологічні засади правової політики. Інституційний рівень охоплює державні органи, громадські інституції та міжнародні організації, що формують та реалізують правову політику. Практичний рівень зосереджується на правозастосуванні, судовій практиці та діяльності правоохоронних органів. Окрім того, правова політика має комунікативний вимір, що забезпечує взаємодію держави, громадянського суспільства та міжнародної спільноти у процесі формування та реалізації правових рішень.

На нашу думку, правова політика є інтегративним феноменом, що поєднує в собі стратегічне бачення розвитку правової системи та механізми її практичного втілення. Вона має забезпечувати баланс між стабільністю правового регулювання та його адаптивністю до суспільних змін, зберігаючи при цьому засадничі принципи демократичної правової держави. В умовах сучасних глобалізаційних викликів ефективність правової політики визначається її здатністю до інтеграції міжнародних правових стандартів, гармонізації національного законодавства з європейськими правовими традиціями та впровадженням механізмів правового моніторингу. Важливим аспектом є також рівень правової культури суспільства, що визначає ступінь легітимності правової політики та її сприйняття громадянами. Таким чином, правова політика є комплексним явищем, що включає теоретичні засади правового розвитку, законодавчі механізми правового регулювання, правозастосовну практику та суспільний контроль. Її ефективність залежить від здатності правової системи реагувати на соціальні виклики, забезпечувати справедливий баланс між правами особи та інтересами суспільства, а також підтримувати діалог між державою та громадянським суспільством.

Правова політика є комплексним правовим феноменом, що визначає стратегію розвитку правової системи держави, спрямовану на забезпечення суспільного порядку, захист прав і свобод людини, а також ефективне регулювання суспільних відносин. Її зміст розкривається через взаємодію правових принципів, нормотворчої та правозастосовної діяльності, а також через вплив на правову культуру та правосвідомість суспільства.

Структурно правова політика складається з кількох взаємопов'язаних елементів. Передусім, це нормативно-правовий рівень, що включає правові акти різної юридичної сили, міжнародні договори, а також принципи та концепції, що закладають основу правової політики держави. Цей рівень є фундаментом для розвитку правової системи та визначає правила взаємодії правових суб'єктів у суспільстві.

Другим важливим складником є ідеологічний рівень, який охоплює правові доктрини, концепції та парадигми, що формують світоглядні орієнтири правового розвитку держави. На думку О. М. Костенка, цей рівень забезпечує зв'язок між правом, моральністю та політикою, визначаючи пріоритети правової політики через суспільні очікування та державні правові ініціативи [57, с.15-25].

Третім компонентом є інституційний рівень, що охоплює систему державних органів (парламент, суди, правоохоронні інституції), громадські організації, міжнародні правові структури, які реалізують правову політику на різних рівнях управління. Цей рівень забезпечує реалізацію прийнятих правових рішень, контроль за їх виконанням і формування механізмів правозастосування.

Наступним структурним елементом є правозастосовний рівень, який включає діяльність судової системи, адміністративних органів та інших суб'єктів, що забезпечують виконання правових норм у реальних правовідносинах. Особливе значення в цьому контексті мають судові прецеденти, які формують узагальнену практику правозастосування та є індикатором ефективності правової політики.

Окрім того, варто виділити комунікативний рівень, який забезпечує зв'язок між державою, громадянським суспільством та міжнародними правовими інституціями. Він включає правову освіту, правопросвітництво, суспільний

дискурс щодо правових реформ, а також вплив медіа та правозахисних організацій на формування правової політики.

Вважаємо, що ефективність правової політики залежить від її комплексності, гнучкості та відповідності соціально-економічним і політичним реаліям. Вона повинна поєднувати довгострокові стратегічні орієнтири з оперативними правовими механізмами, що дозволяють адаптуватися до змін у суспільстві. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та зміни політико-правового ландшафту правова політика повинна бути орієнтована на підвищення правової культури громадян, вдосконалення механізмів правозастосування та гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами. Тому, правова політика є динамічним і багатоаспектним явищем, що визначає напрями розвитку правової системи та формує ефективні механізми регулювання суспільних відносин. Її структура включає нормативно-правові, ідеологічні, інституційні, правозастосовні та комунікативні елементи, що забезпечують комплексний підхід до правового регулювання. Вона має бути спрямована не лише на вдосконалення законодавства, але й на підвищення рівня правосвідомості, забезпечення верховенства права та зміцнення демократичних засад державного управління [73, с.208-211].

Концепція соціальної справедливості є однією з центральних категорій у правовій науці та суспільній думці, оскільки вона визначає основні засади розподілу прав, обов'язків, можливостей і ресурсів у суспільстві. Це поняття має давню історію розвитку, яка починається ще з античної філософії, проходить через еволюцію правових доктрин у середньовіччі та Новий час і залишається актуальним у сучасному правовому дискурсі. Витоки соціальної справедливості можна знайти у працях античних мислителів. Платон розглядав справедливість як ідеальний стан суспільства, у якому кожен індивід виконує свою природну роль відповідно до здібностей. Арістотель диференціював справедливість на розподільчу, яка забезпечує пропорційний розподіл благ, та вирівнювальну, спрямовану на компенсацію завданої шкоди. У середньовіччі Фома Аквінський поєднав античну традицію з християнською етикою, вважаючи соціальну

справедливість не лише правовою, а й моральною категорією, яка має забезпечувати рівність перед Богом та чесний розподіл благ у суспільстві [3, с.128-131]. Під час епохи Просвітництва ідея соціальної справедливості набуває нового змісту, оскільки правові мислителі, такі як Джон Лок та Жан-Жак Руссо, розвивають концепцію суспільного договору, згідно з якою держава існує для захисту прав людини та створення умов для рівного доступу до можливостей. Руссо наголошував, що нерівність може бути виправданою лише тоді, коли вона приносить користь усьому суспільству. Надалі розвиток соціально-економічних відносин породжує нові трактування соціальної справедливості, зокрема, у працях Карла Маркса, який піддавав критиці класову нерівність і виступав за створення суспільства, де розподіл благ здійснюється відповідно до потреб, а не лише за критеріями ринкової ефективності [93, с.121-123]. У ХХ столітті концепція соціальної справедливості стає основою правового регулювання соціальних відносин у демократичних державах. Зокрема, Джон Роулз у своїй «Теорії справедливості» запропонував модель, згідно з якою справедливість базується на двох основних принципах: рівності основних свобод для всіх громадян та можливості певних соціально-економічних нерівностей лише за умови, що вони приносять найбільшу користь найменш захищеним верствам суспільства. Його ідеї лягли в основу сучасного правового регулювання соціальної політики у багатьох країнах, оскільки вони поєднують принципи рівності можливостей із прагненням до зменшення соціальних розривів [92, с.312-315].

У сучасному правовому полі соціальна справедливість реалізується через механізми захисту прав людини, соціальний захист, забезпечення рівного доступу до освіти, медицини та інших суспільних благ. Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні правові акти, такі як Загальна декларація прав людини (1948), Європейська соціальна хартія та конвенції Міжнародної організації праці, які встановлюють стандарти соціальної рівності та трудових прав. Водночас сучасні науковці звертають увагу на нові виклики соціальної справедливості, зокрема, цифрову нерівність, екологічну справедливість та необхідність адаптації соціальних політик до змін, викликаних глобалізацією та автоматизацією праці.

Відзначаємо, що соціальна справедливість у правовій політиці має розглядатися не лише як етичний ідеал, а як конкретний правовий механізм, що забезпечує рівність можливостей і гідний рівень життя для всіх членів суспільства. Сучасний розвиток технологій та економічних моделей вимагає нових підходів до соціальної політики, які повинні враховувати як класичні принципи рівності та свободи, так і сучасні реалії цифрової економіки, екологічних загроз та міграційних процесів. Реалізація соціальної справедливості вимагає ефективних правових механізмів, які можуть включати прогресивну податкову політику, механізми соціального захисту, доступність освіти та гарантії правового захисту для вразливих груп населення. Тому, концепція соціальної справедливості залишається важливим елементом правової політики та суспільного розвитку. Її реалізація потребує системного підходу, що поєднує правові, економічні та соціальні механізми, спрямовані на зменшення соціальних нерівностей та створення суспільства, де кожен має рівні можливості для реалізації свого потенціалу. У цьому контексті правова політика повинна не лише гарантувати основні права людини, але й створювати умови для реальної рівності та доступу до суспільних благ, адаптуючись до сучасних викликів і змін у глобальному просторі [85, с.207-211].

Методи дослідження взаємозв'язку правової політики та соціальної справедливості відіграють ключову роль у формуванні наукового підґрунтя для аналізу правових механізмів, що сприяють забезпеченню соціальної рівності та гармонізації суспільних відносин. Оскільки правова політика є динамічною системою правотворчих, правозастосовних та інституційних заходів, а соціальна справедливість є її ціннісним орієнтиром, їхній взаємозв'язок вимагає комплексного міждисциплінарного підходу до дослідження.

У сучасній юридичній науці виділяють кілька основних методологічних підходів до аналізу правової політики та соціальної справедливості. Зокрема, О.В. Скрипнюк наголошує на значущості загальнонаукових методів, зокрема системного аналізу, який дозволяє дослідити взаємодію правової політики з іншими соціальними інститутами. Одним із ключових методів дослідження є

порівняльно-правовий аналіз, який дозволяє встановити закономірності взаємозв'язку правової політики та соціальної справедливості на прикладі різних країн та правових систем. Як зазначає О. В. Петришин, застосування цього методу сприяє визначенню загальних тенденцій розвитку соціально орієнтованої правової політики, а також запозиченню ефективних моделей правового регулювання, що сприяють утвердженню соціальної справедливості. Особливого значення цей метод набуває при дослідженні правової політики у країнах з різними правовими традиціями, таких як континентальне право, англосаксонська система та змішані правові системи [88, с.311-312].

Не менш важливим є формально-юридичний метод, який дозволяє дослідити юридичні норми, що визначають правову політику у сфері соціальної справедливості. Його застосування передбачає аналіз конституційних положень, законодавчих актів, судової практики та міжнародно-правових стандартів, що регулюють соціальні права громадян. Як зазначає О. М. Костенко, цей метод є необхідним для визначення рівня відповідності правової політики принципам соціальної справедливості та оцінки ефективності правових механізмів її реалізації [57, с.15-25].

Для розкриття впливу правової політики на соціальну справедливість доцільно застосовувати соціологічний метод, що дає можливість оцінити реальні наслідки правових рішень у суспільстві. Соціологічні дослідження громадської думки, аналіз правозастосовної практики та статистичні дані дозволяють визначити ефективність правової політики в контексті забезпечення соціальних гарантій, доступу до правосуддя та боротьби з дискримінацією. Як зазначають В.Б. Авер'янов та Ю. С. Шемшученко, застосування соціологічного методу є необхідним для обґрунтування правових реформ та розробки нормативно-правових актів, що відповідають реальним потребам суспільства [121, с.3-10].

Емпіричне дослідження правової політики потребує застосування статистичного методу, який використовується для кількісного аналізу правових і соціальних процесів. Він дозволяє оцінити ефективність реалізації соціальної політики через аналіз рівня бідності, доступності медичних і освітніх послуг, рівня

безробіття та інших показників соціального розвитку. Як зазначає В. В. Лазарєв, статистичний метод є необхідним для прийняття виважених правових рішень, що спрямовані на досягнення соціальної справедливості [66, с.315].

Вважаємо, що дослідження взаємозв'язку правової політики та соціальної справедливості повинно ґрунтуватися на комплексному підході, що поєднує теоретичний аналіз, емпіричні дослідження та правову експертизу. Сучасна правова політика має враховувати динамічні соціальні зміни, зокрема зростаючу роль цифрових технологій, трансформацію ринку праці та зміну уявлень про соціальні гарантії. У цьому контексті особливого значення набуває інтеграція соціологічних, економічних та правових методів дослідження, що дозволяють оцінити реальний вплив правових рішень на добробут громадян.

Таким чином, методологія дослідження взаємозв'язку правової політики та соціальної справедливості має включати системний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, соціологічний та статистичний методи, що забезпечують всебічний аналіз даного явища. Вона дозволяє не лише теоретично обґрунтувати взаємодію правової політики з принципами соціальної справедливості, але й запропонувати практичні механізми її вдосконалення у правовій системі держави. Баланс прав і обов'язків у системі правової політики є фундаментальним принципом, що визначає стабільність правопорядку, ефективність державного управління та рівень соціальної справедливості. Відсутність такого балансу може призвести до правового нігілізму, соціальних конфліктів та правової нестабільності. Правова політика держави має забезпечувати гармонізацію між правами людини і відповідними обов'язками, що є необхідною умовою для побудови справедливого суспільства.

З правової точки зору, норми права виконують кілька ключових функцій у забезпеченні соціальної справедливості. По-перше, вони визначають правила розподілу ресурсів і можливостей у суспільстві. Наприклад, трудове право встановлює мінімальні стандарти оплати праці, робочого часу та охорони праці, що є важливими елементами соціального захисту працівників. По-друге, правові норми забезпечують механізм захисту прав людини та усунення дискримінації. Це

проявляється у конституційних нормах про рівність громадян перед законом, у законах про протидію дискримінації та міжнародних договорах у сфері прав людини. По-третє, право створює систему юридичної відповідальності, яка є важливою передумовою реалізації принципу справедливості, оскільки гарантує відновлення порушених прав та покарання за порушення правових норм.

Проте ефективність правового регулювання соціальних відносин значною мірою залежить від якості самих правових норм та їх відповідності суспільним потребам. Як зазначає О. М. Костенко, формальне закріплення соціально справедливих норм не завжди означає їх реальну реалізацію, оскільки існує розрив між нормою права та правозастосовною практикою. Саме тому важливим аспектом є не лише ухвалення правових норм, але й створення ефективного механізму їх реалізації, включаючи правозахисні інституції, незалежну судову систему та ефективний контроль з боку громадянського суспільства [57, с.15-25].

На нашу думку, норми правової політики є ключовим інструментом забезпечення соціальної справедливості, однак їх ефективність визначається не лише юридичною формою, а й якістю їхнього застосування в реальному житті. Соціальна справедливість не може бути досягнута виключно на рівні правових декларацій, – вона потребує системного підходу, який включає законодавче врегулювання, ефективний правозахист і суспільний контроль за дотриманням норм права.

З урахуванням сучасних викликів, правова політика має спрямовуватися на створення таких норм права, які не лише регулюють суспільні відносини, а й коригують соціальну нерівність, створюючи рівні стартові можливості для всіх громадян. Особливо важливим є адаптація правових норм до нових реалій цифрової економіки, зміни ринку праці та глобальних соціальних трансформацій. Таким чином, право повинно не лише підтримувати правопорядок, але й активно сприяти соціальному прогресу, що є основною передумовою справедливого суспільства.

Суспільні очікування є важливим фактором формування та еволюції правових норм, оскільки право не існує у вакуумі, а розвивається у відповідь на

соціальні потреби, економічні тенденції та політичні виклики. Саме суспільні запити визначають напрями законодавчого процесу, впливають на правозастосовну практику та формують легітимність правової системи в очах громадян.

У науковій літературі наголошується на тому, що ефективність правових норм значною мірою залежить від їх відповідності суспільним очікуванням. З точки зору О. В. Петришина, суспільні очікування відіграють роль каталізатора правових реформ, оскільки в умовах демократичної правової держави саме громадська думка впливає на формування політики держави у сфері правового регулювання. Він наголошує, що в сучасному світі механізми зворотного зв'язку між суспільством та владою – такі як громадські обговорення, експертні оцінки, соціологічні дослідження – відіграють ключову роль у формуванні правової політики [88, с.214-216].

Варто зазначити, що суспільні очікування не завжди формуються стихійно, а можуть бути результатом діяльності політичних інститутів, медіа, громадянського суспільства та міжнародних організацій. Як зазначає Костенко О.М., сучасний інформаційний простір відіграє важливу роль у конструюванні суспільних запитів, оскільки завдяки новітнім комунікаційним технологіям громадська думка може швидко змінюватися під впливом інформаційних кампаній. Це означає, що правова політика повинна бути достатньо гнучкою для адаптації до змінних суспільних очікувань, але водночас стійкою до маніпулятивного впливу, що може сприяти ухваленню популістських або необґрунтованих рішень.

Особливий вплив суспільних очікувань простежується у процесі реалізації правових норм. Навіть якщо законодавство формально відповідає принципам соціальної справедливості, його фактична імплементація може залежати від рівня суспільної підтримки. Наприклад, закони, що не мають широкої суспільної легітимізації, можуть не виконуватися на практиці через правовий нігілізм або саботаж з боку державних органів. Як зазначає Д. В. Лук'янов, реальна ефективність правової норми залежить не лише від якості її юридичного

формулювання, а й від рівня правової культури суспільства, соціальної довіри до правових інститутів та готовності громадян брати участь у правозастосуванні, зокрема через механізми правозахисту. Вважаємо, що вплив суспільних очікувань на зміст та реалізацію правових норм є об'єктивним процесом, що визначає динаміку правового розвитку. Демократичні правові системи повинні враховувати ці очікування через механізми громадських консультацій, експертних оцінок та соціологічних досліджень. Водночас важливо забезпечувати баланс між гнучкістю правового регулювання та його стабільністю, оскільки право не повинно змінюватися хаотично під впливом короткострокових суспільних настроїв. Тому, суспільні очікування є важливим чинником у правотворчому процесі, що визначає зміст правових норм та їхню реалізацію. Правова політика повинна бути спрямована на активну взаємодію із суспільством, враховуючи його запити, але водночас забезпечуючи системність і передбачуваність правового регулювання. Це дозволить створити правову систему, що не лише відповідає сучасним викликам, але й має достатній рівень легітимності та підтримки серед громадян.

Соціальна справедливість, як концепція, передбачає створення механізмів, що забезпечують рівність можливостей, пропорційний розподіл ресурсів та захист прав вразливих верств населення. Реалізація цих принципів можлива через низку правових механізмів, що впроваджуються в межах державної правової політики. Одним із основних механізмів правового забезпечення соціальної справедливості є конституційні гарантії соціальних прав, які закріплюють принцип рівності та обов'язок держави щодо створення умов для соціального розвитку. Наприклад, Конституція України містить положення щодо права на працю, освіту, соціальний захист, а також гарантії рівності всіх громадян перед законом. Проте, як зазначає О. В. Петришин, формальне закріплення соціальних прав не завжди забезпечує їхню ефективну реалізацію, тому правова політика повинна включати механізми правозастосування та контролю за їх виконанням.

Економічні інструменти правової політики також відіграють важливу роль у забезпеченні соціальної справедливості. Податкова політика, заснована на принципах соціальної рівності, передбачає прогресивне оподаткування,

спрямоване на перерозподіл ресурсів від найбільш забезпечених верств населення до соціально вразливих груп. Як наголошує Д. В. Лук'янов, ефективна податкова політика сприяє усуненню соціальних диспропорцій, проте її реалізація потребує прозорих механізмів адміністрування та контролю за використанням державних ресурсів [71, с.215].

Окрему увагу в сучасному правовому дискурсі приділяють механізмам соціального захисту, що реалізуються через пенсійну систему, систему соціального страхування, державну підтримку сімей з дітьми, субсидії та інші форми соціальної допомоги. Міжнародна практика свідчить, що найбільш ефективними є змішані моделі соціального забезпечення, які поєднують державну підтримку та обов'язкове страхування громадян. Як зазначає Костенко О. М., держава повинна забезпечувати баланс між державними гарантіями та відповідальністю громадян за своє соціальне становище, створюючи стимули для економічної активності [57, с.15-25].

Правова політика у сфері соціальної справедливості також передбачає антидискримінаційне законодавство, яке спрямоване на запобігання нерівному ставленню до осіб за ознаками статі, віку, національності, соціального статусу чи інших характеристик. Такі нормативно-правові акти мають не лише гарантувати рівні права, але й створювати дієві механізми захисту осіб, що зазнали дискримінації. Важливим інструментом у цьому аспекті є діяльність правозахисних інституцій, національних омбудсменів та міжнародних організацій, що здійснюють моніторинг дотримання прав людини. Не менш важливим інструментом правового забезпечення соціальної справедливості є реформа судової системи, спрямована на забезпечення доступності правосуддя для всіх категорій населення. Як зазначає Ю. С. Шемшученко, ефективний судовий захист є необхідною умовою реалізації соціальних прав, адже лише через незалежний суд громадяни можуть захистити свої права від порушень з боку держави або інших осіб [121, с.3-10].

Окрім нормативного регулювання, важливим фактором у забезпеченні соціальної справедливості є вплив суспільних очікувань на правову політику.

Громадська думка, соціальні запити та активність громадянського суспільства безпосередньо впливають на ухвалення нових законодавчих актів та реформування правових інституцій [99, с.201-206].

Вважаємо, забезпечення соціальної справедливості через правову політику вимагає комплексного підходу, що поєднує нормативно-правові, економічні та соціальні механізми. Важливим аспектом є не лише закріплення соціальних гарантій на законодавчому рівні, але й створення ефективних механізмів їх реалізації та контролю за їх дотриманням. Особливого значення набуває питання відповідності правової політики суспільним очікуванням, оскільки соціальна справедливість є динамічною категорією, що змінюється відповідно до соціально-економічних умов та рівня розвитку суспільства.

Таким чином, підсумовуючи слід зазначити, що практичні механізми забезпечення соціальної справедливості через правову політику включають конституційні гарантії соціальних прав, ефективну податкову та соціальну політику, антидискримінаційне законодавство, реформу судової системи та впровадження механізмів громадського контролю. Важливим завданням державної влади є створення умов, за яких правові норми будуть не лише формально закріплені, а й реально виконувані, що дозволить досягти рівноваги між правами та обов'язками громадян і сприятиме формуванню соціально орієнтованої правової держави.

Правова політика, базована на принципах верховенства права, рівності, справедливості та підзвітності, формує основу для ефективного захисту прав громадян і забезпечення рівного доступу до ресурсів. Ці цінності сприяють формуванню правової культури, яка, у свою чергу, стимулює соціальну згуртованість і активну участь суспільства у процесах прийняття рішень. Систематичне впровадження правових норм, що відповідають зазначеним цінностям, сприяє не лише стабільності правового порядку, але й розвитку інституцій, здатних адаптуватися до сучасних соціально-економічних викликів. Тому, інтеграція цінностей правової політики у систему забезпечення соціальної

справедливості створює міцний фундамент для сталого розвитку держави і підвищення довіри громадян до державних інституцій.

Висновки до розділу 1

1. Поняття соціальної справедливості справді є динамічним, адже воно формується під впливом історичних, культурних та соціальних змін. Справедливість як категорія еволюціонувала від простих форм морального вирівнювання до складних концепцій, які поєднують правові, економічні та етичні аспекти. Сучасне розуміння справедливості вимагає не лише рівності перед законом, а й механізмів корекції соціальних нерівностей, що відповідає принципам демократії та правової держави.

Вважаємо, що ефективна правова система має не лише забезпечувати формальну справедливість, а й сприяти її реалізації в реальному житті. Це особливо актуально для суспільств, які перебувають у процесі трансформації, адже правові механізми повинні не лише закріплювати рівність, а й усувати структурні перепони для її досягнення.

Досвід країн, що мають розвинену правову культуру, свідчить про те, що справедливість стає реальністю лише за умов активної взаємодії державних інституцій, громадянського суспільства та правової свідомості населення. Тому подальше дослідження цієї теми має практичне значення для зміцнення демократичних принципів та розвитку правової держави.

2. Правова культура є не просто складовою правової системи, а її фундаментом, що визначає рівень правової свідомості суспільства та ефективність реалізації соціальної справедливості. Високий рівень правової культури створює умови для утвердження верховенства права, формування громадянської відповідальності та довіри до державних інститутів. Водночас низький рівень правової культури загрожує вибіркоким застосуванням законодавства, правовим нігілізмом і посиленням соціальної нерівності.

Вважаємо, що одним із ключових чинників правової культури є її інтеграція в систему освіти та правового виховання. Досвід США та ЄС свідчить, що раннє ознайомлення громадян із основами права формує відповідальне ставлення до своїх прав і обов'язків. Крім того, ефективна судова система та прозоре державне управління є незамінними елементами правової культури, оскільки забезпечують справедливість і підзвітність влади перед суспільством.

Для України цей досвід є особливо актуальним. Реформування правової освіти, підвищення незалежності судової влади та посилення контролю за діяльністю державних органів мають стати пріоритетними завданнями. Лише через активний розвиток правової культури можна забезпечити стабільність демократичних інститутів та реальну соціальну справедливість.

3. Взаємозв'язок цінностей правової політики та соціальної справедливості проявляється у необхідності створення ефективних механізмів забезпечення соціальних прав і гарантій. Правова політика у сфері соціальної справедливості передбачає вдосконалення законодавства, ефективний судовий захист соціальних прав, боротьбу з дискримінацією та забезпечення рівного доступу до можливостей. Важливим аспектом є гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема положеннями Європейської соціальної хартії та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права.

Конституційно закріплені соціальні права, такі як право на працю, освіту, охорону здоров'я та соціальний захист, є основою соціальної справедливості, проте їх реалізація стикається з економічними та організаційними викликами. Ефективність правової політики значною мірою залежить від дієвої взаємодії між державою та громадянським суспільством, що забезпечує громадський контроль за виконанням соціальних програм, захист прав вразливих категорій населення та розвиток альтернативних механізмів соціальної підтримки через діяльність неурядових організацій. Тому, соціальна справедливість досягається не лише через нормативне закріплення принципів рівності, а й через їхню реальну імплементацію.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ: СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІЇ

2.1. Норми права як інструмент регулювання соціальних відносин у контексті справедливості

Норми права є основним інструментом регулювання суспільних відносин, а їх відповідність принципу соціальної справедливості визначає ефективність правової системи в демократичному суспільстві. Сучасна правова наука зіштовхується з проблемою узгодження формальної законності з матеріальною справедливістю, оскільки навіть об'єктивно нейтральні юридичні норми можуть закріплювати соціальну нерівність або відображати інтереси лише окремих суспільних груп. Це особливо актуально у перехідних та постконфліктних суспільствах, де правові механізми нерідко використовуються для закріплення статус-кво замість забезпечення реального правового балансу.

Соціальна справедливість – це складна категорія, що охоплює всі сфери суспільних відносин. Вона проявляється через народовладдя, рівність громадян перед законом і судом, а також через забезпечення однакових прав і свобод незалежно від статі, раси, національності, мови чи соціального становища. Справедливість є ключовою складовою державного устрою, вираженою в повазі до особистості та створенні умов для її всебічного розвитку, включаючи доступність освіти, медицини та житла. Як система, соціальна справедливість інтегрує політику, економіку, право та мораль, утворюючи єдину платформу для оцінки поведінки людей. Особливо важливим елементом є право, яке забезпечує широке визнання і реалізацію ідеї справедливості, а також підтверджує її як принцип, на якому базується правова система. Конституційні та міжнародні документи, а також кримінальне і цивільне законодавство, чітко формулюють принципи соціальної справедливості, що слугують базою для постійних змін і вдосконалення закону.

Взаємозв'язок між нормами права та принципом справедливості є основоположним аспектом функціонування правової системи, адже саме через правові норми суспільство визначає допустимі межі поведінки, формулює механізми правового регулювання та забезпечує баланс інтересів. Правова норма, як структурний елемент системи права, покликана не лише встановлювати формальні правила поведінки, а й відповідати критеріям справедливості, що забезпечує її легітимність та ефективність у суспільстві [101, с.216].

Справедливість є однією з фундаментальних цінностей правопорядку, яка впливає на зміст і характер норм права. У демократичних суспільствах вона закріплюється як конституційний принцип, який визначає пріоритети законодавчої та правозастосовної діяльності. У класичному розумінні справедливість у правовій системі реалізується у трьох основних вимірах: формальна справедливість передбачає рівне застосування правових норм до всіх осіб, матеріальна – враховує особливості соціального статусу індивіда при їхньому застосуванні, а процедурна справедливість забезпечує рівний доступ до механізмів правового захисту.

Разом з тим, формальна рівність правових норм не завжди забезпечує справедливість у реальному житті. Наприклад, однакове нормативне регулювання правовідносин може призводити до фактичної нерівності через різні стартові можливості соціальних груп. У цьому контексті важливо враховувати гнучкість правових норм, яка дозволяє забезпечувати баланс між юридичною визначеністю та адаптацією до соціальних умов. Особливо це проявляється у конституційному та адміністративному праві, де справедливість стає критерієм оцінки нормативно-правових актів і правозастосовної практики.

Справедливість також відіграє значну роль у судовій діяльності, де суди використовують її як орієнтир у випадках правової невизначеності або прогалин у законодавстві. У прецедентному праві принцип справедливості часто виступає критерієм тлумачення правових норм, що дозволяє забезпечувати більш гнучке та соціально орієнтоване правосуддя. Водночас у континентальній системі права, де домінує нормативний підхід, судова практика може мати обмежений вплив на

реалізацію принципу справедливості, якщо відповідні механізми не закріплені на рівні законодавства.

У сучасних умовах особливе значення має питання відповідності правових норм принципу соціальної справедливості в умовах трансформаційних змін суспільства. Глобалізаційні процеси, технологічні виклики та зміни у соціальній структурі створюють нові умови для правового регулювання, які потребують оновлення нормативних підходів. Наприклад, розвиток цифрової економіки та автоматизованих систем прийняття рішень ставить питання справедливості у контексті рівного доступу до цифрових прав та захисту персональних даних [94, с.123-128]. Тому, взаємозв'язок між нормами права та принципом справедливості є динамічним процесом, що потребує постійного наукового осмислення та вдосконалення механізмів його реалізації. Правові норми не можуть існувати ізольовано від соціальних реалій, тому їхня ефективність залежить від здатності забезпечувати баланс між юридичною визначеністю та соціальною справедливістю.

Право виконує низку важливих функцій, спрямованих на підтримку соціального порядку, оскільки будь-яке суспільство потребує механізмів, які б врегульовували конфлікти, визначали права та обов'язки його членів і гарантували їхню реалізацію. У правовій науці виділяють кілька основних функцій правових норм, які відіграють ключову роль у підтриманні соціальної стабільності та правопорядку.

Однією з первинних функцій норм права є регулятивна, яка полягає у встановленні правил поведінки для всіх суб'єктів суспільних відносин. Це забезпечує передбачуваність дій громадян, організацій та державних органів, що, у свою чергу, сприяє запобіганню хаосу та безладдю. Регулятивна функція проявляється у двох аспектах: позитивному (стимулюючому) та негативному (обмежувальному). Позитивний аспект полягає у створенні умов для реалізації прав і свобод, наприклад, через гарантування прав на працю, освіту чи підприємницьку діяльність. Негативний аспект спрямований на обмеження

протиправної поведінки, що виражається у встановленні заборон та обов'язків [88, с.311-312].

Не менш важливою є охоронна функція, що спрямована на захист встановленого правопорядку та боротьбу з порушеннями норм права. Ця функція реалізується через механізми юридичної відповідальності, санкції та процедури правозастосування. Без ефективної охоронної функції соціальний порядок опиняється під загрозою, оскільки відсутність належного реагування на правопорушення сприяє їхньому повторенню та підриває довіру громадян до правової системи. Наприклад, у кримінальному праві охоронна функція проявляється через встановлення санкцій за злочини, що є необхідним для стримування антисоціальної поведінки та підтримання загального порядку.

Інтегративна функція права полягає у формуванні спільних цінностей, які поділяються більшістю суспільства, що дозволяє уникати соціальних конфліктів та сприяти консолідації населення. Норми права закріплюють базові моральні та етичні стандарти, які об'єднують суспільство навколо спільних принципів, таких як рівність перед законом, верховенство права та демократичні свободи. Особливо це помітно у періоди політичних чи економічних криз, коли правові норми виступають механізмом стабілізації суспільних відносин.

Окремо варто виділити соціалізаційну функцію норм права, яка полягає у формуванні правової культури громадян та їхньої орієнтації на правослухняну поведінку. Ця функція реалізується через правову освіту, правове виховання та поширення знань про права і обов'язки особи у суспільстві. Соціалізація через право особливо важлива для молоді, оскільки дозволяє формувати правосвідомість, що є основою відповідальної громадянської позиції. Дослідження у галузі правової соціології підтверджують, що рівень правової культури населення безпосередньо впливає на ефективність дії правових норм: чим більше громадяни усвідомлюють правові механізми, тим рідше вони вступають у конфлікт із законом [83, с.207-211].

Норми права також виконують комунікативну функцію, оскільки вони слугують засобом інформаційної взаємодії між державою та суспільством. Вони

формують загальнозрозумілі правила поведінки, що дозволяє уникати правової невизначеності. Через правові норми відбувається передача інформації про обов'язки громадян, порядок правозастосування, механізми правового захисту тощо. Недостатньо чітко сформульовані або суперечливі норми права можуть спричиняти правову невизначеність, що ускладнює їхнє застосування та підриває ефективність правового регулювання.

Вважаємо, що функції норм права у забезпеченні соціального порядку є взаємопов'язаними та доповнюють одна одну. В умовах сучасного суспільства право повинно виконувати не лише традиційні регулятивні та охоронні функції, а й сприяти правовій соціалізації та інтеграції суспільства. Зміни у соціально-економічному та політичному житті потребують нових підходів до правового регулювання, зокрема, у сфері цифрових технологій, де класичні механізми забезпечення правопорядку можуть бути недостатньо ефективними.

Важливим напрямом розвитку правової науки є вдосконалення нормотворчого процесу з урахуванням багатофункціональної природи права. Наприклад, запровадження механізмів превентивного правового регулювання може значно підвищити ефективність дії норм права та зменшити кількість правопорушень. Також необхідним є підвищення ролі правової освіти як засобу зміцнення соціального порядку через усвідомлення громадянами своїх прав та обов'язків. Тому, функції норм права у забезпеченні соціального порядку є ключовим аспектом ефективності правової системи. Їхній збалансований розвиток сприяє стабільності суспільних відносин, зміцненню правової культури та підвищенню довіри до правових інститутів, що є основою демократичної правової держави.

Законодавство і соціальна справедливість тісно пов'язані, адже правова система має ґрунтуватися на етичних принципах, які визначають суспільне уявлення про справедливість. Важливо забезпечити баланс між юридичними нормами та моральними цінностями, адже законодавство має не лише встановлювати правові рамки, а й враховувати соціальні реалії.

Юридичні норми відіграють ключову роль у регулюванні суспільних відносин, забезпечуючи порядок і захист прав громадян. Проте, вони можуть бути недостатньо гнучкими для врахування всіх моральних аспектів і викликів часу. Етичні цінності, такі як рівність, повага до гідності та справедливість, є орієнтирами, які допомагають оцінити ефективність законодавства. Справжня соціальна справедливість можлива лише тоді, коли правові норми узгоджуються з моральними принципами, забезпечуючи не лише формальне дотримання закону, а й справедливі рішення в конкретних життєвих ситуаціях.

Законодавці та судова система мають враховувати зміни в суспільній моралі та адаптувати правову систему до нових викликів. Наприклад, питання рівності, недискримінації та захисту прав вразливих груп потребують законодавчого регулювання, що ґрунтується не лише на юридичних нормах, а й на загальнолюдських моральних принципах. Таке поєднання дозволяє створити справедливий суспільний порядок, що відповідає сучасним реаліям та очікуванням громадян.

На нашу думку, справедливість у праві не повинна розглядатися як суто моральна категорія або абстрактний ідеал, а як функціональний принцип, який визначає ефективність правових механізмів у забезпеченні соціальної стабільності. Оскільки правова система є динамічною структурою, що змінюється відповідно до суспільних запитів, критерії справедливості також мають бути гнучкими та адаптивними. Це особливо важливо у періоди суспільних трансформацій, коли змінюються парадигми правового регулювання.

Справедливість повинна бути інтегрованою у всі етапи правотворчого процесу – від формування законодавчих норм до їхнього застосування. При цьому необхідно забезпечувати рівновагу між формальною законністю та матеріальною справедливістю, що дозволить уникати правового формалізму та правового нігілізму. Справедливість є критерієм легітимності законодавства, орієнтиром для судової практики та важливим фактором суспільної довіри до правових інститутів. У майбутньому правова наука повинна розвивати концепції справедливості, що враховують сучасні соціальні виклики, технологічні зміни та глобалізаційні

процеси, з метою створення більш ефективної, адаптивної та соціально відповідальної правової системи [94, с.123-128].

Концепція соціальної справедливості є одним із ключових чинників, що впливає на формування правових норм, оскільки вона визначає базові орієнтири законодавчої та правозастосовної діяльності. Історично ідеї соціальної справедливості формували правові системи різних держав, від античних моделей розподільчої справедливості до сучасних концепцій рівності можливостей та правової захищеності. В сучасних демократичних суспільствах концепція соціальної справедливості безпосередньо впливає на зміст нормативних актів, спрямованих на подолання соціальної нерівності, захист прав вразливих груп населення та забезпечення рівного доступу до правосуддя.

У правовій науці сформувалося декілька підходів до визначення соціальної справедливості та її впливу на право. Класичне розуміння соціальної справедливості як рівного розподілу благ має глибокі корені в античній філософії. Арістотель розглядав справедливість як здатність суспільства забезпечувати пропорційний розподіл ресурсів відповідно до заслуг. У сучасній правовій доктрині ця ідея знайшла своє відображення у концепціях соціальної держави, де законодавство має забезпечувати механізми рівномірного перерозподілу матеріальних благ та соціальних гарантій. Зокрема, у конституційних правових системах багатьох країн закріплено принцип соціальної держави, який визначає орієнтири правотворчої політики у сфері охорони здоров'я, освіти, трудових прав та соціального забезпечення [3, с.278-281].

Інший підхід до соціальної справедливості ґрунтується на принципі рівних можливостей, що передбачає створення правових умов для реалізації кожною особою свого потенціалу незалежно від соціального походження, економічного статусу чи інших факторів. Ця концепція отримала найбільш чітке теоретичне обґрунтування у працях Джона Роулза, який запропонував ідею «справедливості як чесності», де суспільні інститути повинні бути організовані таким чином, щоб найменш захищені верстви отримували найбільшу користь від соціальних змін. У правовому контексті ця концепція знайшла своє відображення у механізмах

антидискримінаційного законодавства, правових стандартах рівного доступу до освіти та механізмах позитивної дискримінації, що застосовуються у сфері працевлаштування та публічного управління [149, с.109-111].

На противагу концепції розподільчої справедливості, прихильники лібертаріанського підходу, зокрема Роберт Нозік, стверджують, що справедливість має базуватися на принципах мінімального втручання держави у сферу економічних і соціальних відносин. З точки зору цієї теорії, правові норми повинні передусім гарантувати свободу особистості та право власності, а питання соціальної рівності має вирішуватися через механізми ринкової конкуренції. Вплив цього підходу можна простежити у правових системах, що роблять акцент на індивідуальні свободи, зменшення податкового тягара та мінімізацію державного регулювання економіки [138, с.87-91].

Різні підходи до соціальної справедливості по-різному впливають на законодавчі системи різних держав. У державах соціально-правової моделі (наприклад, Німеччина, Швеція) правові норми спрямовані на зменшення майнової нерівності, забезпечення соціальних гарантій та встановлення високих стандартів захисту трудових прав. У державах з мінімальним державним втручанням (наприклад, США) законодавство більше орієнтоване на захист приватної власності та стимулювання ринкової конкуренції, хоча й передбачає механізми запобігання дискримінації.

Важливою сферою реалізації принципу соціальної справедливості у праві є трудове законодавство, що регламентує норми про рівну оплату праці, соціальне страхування та гарантії для працівників. Аналогічно, у сфері кримінального права концепція соціальної справедливості реалізується через механізми реабілітації правопорушників, що передбачають не лише покарання, а й створення умов для їхньої соціальної реінтеграції.

Варто звернути увагу на той факт, що концепція соціальної справедливості має бути інтегрованою у всі етапи нормотворчого процесу – від розробки законодавчих актів до їх імплементації. Особливо важливим є створення

механізмів, які б дозволяли коригувати правові норми відповідно до змін у соціальному середовищі.

На сьогодні викликом для сучасного права є досягнення балансу між формальною рівністю, закріпленою в законодавстві, та фактичною рівністю можливостей у суспільстві. Наприклад, закон може гарантувати рівні права на освіту, проте без належного фінансування освітніх програм соціально незахищені групи залишатимуться у менш вигідному становищі. Відповідно, правові механізми соціальної справедливості повинні включати не лише декларативні гарантії, а й реальні засоби їхнього впровадження.

Окремим завданням є забезпечення принципу справедливості у глобальному правовому просторі, зокрема у сфері міжнародного права та прав людини. Умови сучасної глобалізації вимагають від держав перегляду національних законодавчих підходів та гармонізації їх із міжнародними стандартами соціальної справедливості. Тому, концепції соціальної справедливості мають безпосередній вплив на формування норм права, визначаючи їхній зміст, спрямованість та механізми реалізації. Успішність їхнього впровадження значною мірою залежить від здатності законодавчих органів ефективно інтегрувати соціальні принципи у правову систему, забезпечуючи баланс між інтересами різних груп населення та загальними цілями суспільного розвитку [83, с.217].

Вважаємо, що справедливість є центральною категорією правової доктрини, що визначає легітимність та ефективність правових норм. Однак її зміст у правовому контексті не є однорідним і може розглядатися через різні аспекти, що відображають різні виміри правового регулювання. У сучасній правовій науці справедливість оцінюється за трьома основними критеріями: формальною, матеріальною та процедурною. Взаємодія цих аспектів забезпечує комплексний підхід до розуміння справедливості у правотворчості та правозастосуванні.

Формальна справедливість означає рівність правових норм для всіх суб'єктів суспільних відносин, незалежно від їхніх соціальних, економічних чи інших характеристик. Цей критерій відображає фундаментальний принцип рівності перед

законом, який закріплений у конституціях демократичних держав та міжнародних актах, таких як Загальна декларація прав людини.

Згідно з теоріями правового позитивізму, формальна справедливість означає, що правові норми повинні бути загальними, чіткими, передбачуваними та застосовуватися однаково до всіх осіб у рівних правових ситуаціях. Ганс Кельзен, зокрема, наголошував, що справедливість у формальному сенсі не стосується змісту правових норм, а лише їхньої внутрішньої логіки та узгодженості із загальними принципами правопорядку. Проте формальна справедливість не завжди гарантує реальну рівність, оскільки вона не враховує фактичних соціальних чи економічних відмінностей між людьми. Наприклад, однакові податкові зобов'язання для осіб із різними рівнями доходів можуть відповідати формальній рівності, але при цьому створювати додаткові труднощі для малозабезпечених верств населення. Це свідчить про необхідність поєднання формальної та матеріальної справедливості для забезпечення більш збалансованої правової системи.

Матеріальна справедливість виходить за межі формальної рівності та стосується відповідності правових норм соціальним, моральним та економічним умовам суспільства. Цей критерій орієнтований на реальний зміст правового регулювання та його здатність забезпечувати справедливий баланс між інтересами різних соціальних груп. Одним із ключових теоретичних підходів до матеріальної справедливості є концепція соціальної справедливості, розроблена Джоном Роулзом. Він стверджував, що справедливість має враховувати не лише рівність перед законом, але й початкові умови, у яких знаходяться різні соціальні групи. Відповідно, правові норми мають бути спрямовані на створення більш рівних можливостей для всіх громадян, що передбачає певні коригуючі механізми, такі як позитивна дискримінація або соціальні гарантії [149, с.216].

З позиції матеріальної справедливості можна оцінювати, наскільки закони відповідають принципам гуманізму та соціальної рівності. Наприклад, у сфері трудового права матеріальна справедливість виражається у встановленні мінімального рівня заробітної плати, що забезпечує гідні умови існування для

працівників, а також у механізмах соціального захисту, таких як пенсійне забезпечення та страхові виплати.

Проте матеріальна справедливість також має певні межі, оскільки надмірне втручання держави у сферу соціального регулювання може призвести до порушення економічної свободи та створення нерівних умов для різних груп громадян. Таким чином, баланс між формальною та матеріальною справедливістю є необхідним для ефективного правового регулювання.

Процедурна справедливість стосується забезпечення чесності, неупередженості та ефективності механізмів реалізації правових норм. Вона полягає в тому, що правові норми не лише повинні бути змістовно справедливими, але й застосовуватися у спосіб, що відповідає принципам правової визначеності, змагальності та рівного доступу до правосуддя. Даний критерій відіграє ключову роль у судочинстві, оскільки саме процесуальні механізми забезпечують гарантії правового захисту особи. Наприклад, у кримінальному праві принцип процедурної справедливості реалізується через презумпцію невинуватості, право на захист та заборону зворотної сили закону, що погіршує становище особи.

Процедурна справедливість також проявляється у сфері адміністративного права, де важливим є дотримання принципу належної правової процедури під час ухвалення рішень державними органами. Важливими критеріями тут є відкритість, прозорість та можливість оскарження рішень у судовому порядку. Варто відмітити, що жоден із критеріїв справедливості не може бути реалізований у правовій системі окремо від інших. Формальна справедливість забезпечує рівність перед законом, але без матеріальної складової вона не гарантує фактичної рівності можливостей. Водночас процедурна справедливість є необхідною умовою правової визначеності та захисту прав особи, але не може бути виправданням для збереження несправедливих правових норм.

Конституційне право є фундаментальною галуззю, що визначає засади державного ладу, права і свободи людини та гарантії їх реалізації. Одним із головних проявів справедливості у цій сфері є принцип рівності, закріплений у конституціях більшості демократичних держав [29, с.12-19].

З точки зору юридичної доктрини, конституційна справедливість передбачає не лише формальну рівність перед законом, а й створення умов для рівної реалізації прав громадянами. Це означає, що державні механізми мають компенсувати соціально-економічні нерівності, які можуть заважати реалізації прав і свобод. Зокрема, у конституційному праві знаходить відображення концепція позитивної дискримінації, яка дозволяє встановлювати спеціальні заходи для соціально незахищених груп (наприклад, квоти у сфері освіти та працевлаштування).

Справедливість у конституційному праві також проявляється у сфері судового контролю за відповідністю законів Конституції. Конституційні суди різних країн визнають неконституційними норми, які порушують принципи рівності, правової визначеності або створюють надмірне обмеження прав особи.

Наприклад, у рішеннях Конституційного Суду України неодноразово визнавалися неконституційними положення, що порушували соціальну справедливість, зокрема норми, які обмежували соціальні виплати певним категоріям громадян. Тому, у конституційному праві імплементація справедливих норм відбувається через: закріплення принципу рівності перед законом; забезпечення соціального захисту та позитивної дискримінації; конституційний контроль за справедливістю законодавства.

Цивільне право ґрунтується на принципах юридичної рівності, свободи договору та неприпустимості свавільного втручання у приватні відносини. Водночас питання справедливості у цивільному праві набуває особливого значення, оскільки воно регулює приватні майнові та особисті немайнові відносини, де необхідно забезпечувати баланс інтересів сторін.

Справедливість у цивільному праві найяскравіше проявляється через принцип добросовісності та захист слабшої сторони у договірних відносинах. Добросовісність як категорія цивільного права означає, що сторони повинні діяти чесно та розумно при укладенні та виконанні договорів. Наприклад, у багатьох європейських країнах споживачі визнаються слабшою стороною у відносинах із

великими компаніями, що дозволяє встановлювати на їхню користь спеціальні захисні механізми [12, с.278-281].

Імплементація справедливості також відображається у судовій практиці. У деяких юрисдикціях суди мають право коригувати договірні умови або визнавати їх недійсними, якщо вони явно порушують принципи справедливості. Наприклад, у правових системах Німеччини та Франції суди можуть застосовувати доктрину «зловживання правом», що дозволяє обмежити формально законні, але несправедливі дії сторін. Тому, у цивільному праві справедливі норми реалізуються через: принцип добросовісності та чесної ділової практики; захист слабшої сторони у договірних та майнових відносинах; судові втручання для виправлення несправедливих договірних положень.

Кримінальне право є галуззю, де принцип справедливості має особливе значення, оскільки воно стосується встановлення та застосування найсуворіших санкцій. Справедливість у кримінальному праві проявляється у пропорційності покарання, захисті прав обвинуваченого та відновленні порушених прав потерпілого. Одним із ключових критеріїв справедливості у кримінальному праві є принцип індивідуалізації покарання. Він означає, що санкція має відповідати тяжкості злочину та особистості правопорушника. У міжнародному праві цей принцип визнаний фундаментальним, що закріплено, зокрема, у рішеннях Європейського суду з прав людини, який наголошує на необхідності врахування індивідуальних обставин справи при призначенні покарання. Також важливим аспектом є презумпція невинуватості та процесуальні гарантії для осіб, яких обвинувачують у вчиненні злочину. Відсутність належних процедурних гарантій може призвести до неправомірного засудження, що є грубим порушенням принципу справедливості [73, с.217]. Окрім того, у сучасних кримінально-правових системах впроваджуються механізми відновного правосуддя, які дозволяють замінювати традиційні репресивні підходи більш справедливими способами вирішення конфлікту між злочинцем та потерпілим. Це включає програми примирення, компенсації шкоди та соціальної реабілітації засуджених. Отже, справедливі норми у кримінальному праві реалізуються через: принцип

індивідуалізації покарання; гарантії процесуальної справедливості (презумпція невинуватості, право на захист); механізми відновного правосуддя та ресоціалізації правопорушників.

Право як система норм, що регулює суспільні відносини, має виконувати свою основну функцію – забезпечення справедливості, рівності та правопорядку. Однак у процесі правотворчості та правозастосування можуть виникати деформації норм права, які спотворюють їхню змістовну спрямованість, порушують баланс інтересів різних груп суспільства та підривають легітимність правової системи. Такі деформації можуть бути наслідком політичних впливів, правового нігілізму, недосконалості нормотворчого процесу або цілеспрямованих маніпуляцій у правозастосуванні [85, с.207-221].

У правовій науці виділяють різні форми деформацій норм права, які призводять до негативних наслідків для суспільної справедливості. Найбільш поширеними є правовий популізм, правовий формалізм, правова невизначеність, корупційна правотворчість та вибіркове правозастосування. Однією з ключових деформацій сучасного правотворчого процесу є правовий популізм, який проявляється у прийнятті законодавчих актів, спрямованих не на досягнення правової ефективності, а на задоволення короткострокових політичних чи соціальних запитів. Такі закони часто створюють ілюзію справедливості, однак на практиці не мають реального механізму реалізації або містять суперечності, що ускладнюють їх застосування. Прикладом правового популізму є прийняття законів про соціальні гарантії без належного фінансового забезпечення. Коли держава гарантує певні виплати чи пільги, не маючи ресурсів для їхньої реалізації, це призводить до правової ілюзії: формально соціальна справедливість закріплена в законі, але фактично вона не реалізується. Наслідком цього є зниження довіри громадян до правової системи та правовий нігілізм. Правовий формалізм є деформацією, коли законодавство суворо дотримується букви закону без урахування соціального контексту або сутності суспільних відносин. Це призводить до ситуацій, коли судді та правозастосовні органи керуються

виключно формальними нормами, ігноруючи принципи матеріальної справедливості [88, с.311-312].

Зокрема, у сфері кримінального права формалізм може призводити до надмірно суворих покарань за незначні правопорушення або, навпаки, до звільнення від відповідальності осіб, які використовують прогалини у законодавстві. Прикладом є випадки, коли суди змушені звільняти злочинців через процесуальні недоліки (наприклад, помилки у складанні обвинувальних актів), навіть якщо їхня вина є очевидною.

Високий рівень формалізму в правозастосуванні сприяє зниженню рівня суспільної довіри до судової влади, оскільки громадяни сприймають такі рішення як несправедливі, навіть якщо вони формально відповідають нормам права. Однією з найнебезпечніших деформацій правових норм є правова невизначеність, яка проявляється у відсутності чітких критеріїв застосування закону, суперечливості нормативних актів або прогалинах у правовому регулюванні.

Окремим видом деформації норм права є корупційна правотворчість, коли законодавчі акти приймаються на догоду певним політичним чи економічним групам. Це може проявлятися у вигляді «лобістських законів», які надають преференції окремим суб'єктам, або у прихованому введенні норм, що обмежують конкуренцію чи унеможливають доступ до правосуддя для певних категорій громадян [29, с.12-9]. Корупційні правові норми не лише спотворюють систему суспільної справедливості, а й підривають довіру до держави як гаранта правопорядку. У результаті цього виникає подвійний правовий стандарт, коли формально всі рівні перед законом, але фактично доступ до правових механізмів стає нерівним. Ще одним проявом деформації норм права є вибіркове правозастосування, коли правові механізми використовуються не однаково до всіх суб'єктів, а залежно від їхнього політичного чи соціального статусу. Найбільш небезпечним цей феномен є у сфері кримінального правосуддя, де вибіркове правозастосування може використовуватися як механізм політичного тиску або переслідування опонентів. Також вибіркковість може проявлятися у застосуванні податкового законодавства, коли до одних суб'єктів застосовуються санкції за

незначні порушення, тоді як інші користуються фактичною безкарністю. Вибіркове правозастосування підриває принцип верховенства права та суспільної справедливості, оскільки створює ситуацію, у якій закон перестає бути універсальним механізмом регулювання суспільних відносин.

Таким чином, згідно з проведенням аналізом, вважаємо за необхідне відзначити, що соціальна справедливість виступає не лише як орієнтир у політичних ідеях, а й як практичний інструмент для побудови суспільства, де кожен має можливість досягти добробуту і реалізувати свій потенціал. Інтеграція правових норм з етичними цінностями дозволяє правовій системі не тільки ефективно відповідати на сучасні виклики, але й адаптуватися до нових соціальних вимог, сприяючи формуванню міцного фундаменту для соціальної згуртованості. Такий збалансований підхід створює передумови для сталого розвитку держави, забезпечуючи економічне зростання, політичну стабільність і повноцінний захист прав кожного громадянина.

На нашу думку, деформація правових норм становить значну загрозу для правової системи, оскільки порушує механізми гарантування справедливості та рівності перед законом. Особливо небезпечним є те, що такі деформації можуть набувати системного характеру, що призводить до правового нігілізму та руйнування довіри суспільства до державних інституцій. На нашу думку, запобігання деформаціям вимагає комплексного підходу, що передбачає забезпечення чіткості та передбачуваності законодавства, посилення судового контролю за законодавчими ініціативами, а також впровадження ефективних механізмів громадського контролю і антикорупційного нагляду. Таким чином, деформація норм права має руйнівний вплив на соціальну справедливість, перетворюючи законодавство на інструмент свавілля, а не на засіб захисту прав громадян, що робить подолання цих явищ необхідною умовою стабільності правової держави та дотримання принципу верховенства права.

2.2. Роль заохочувальних норм права у формуванні та реалізації принципів соціальної справедливості

Заохочувальні норми права є важливим інструментом регулювання суспільних відносин, спрямованим на стимулювання правомірної поведінки, формування соціальної відповідальності та зміцнення правопорядку. Вони виконують низку функцій, що доповнюють традиційні регулятивні й охоронні механізми права, забезпечуючи баланс між правами та обов'язками суб'єктів правовідносин.

У правовій науці сформувалося кілька ключових функцій заохочувальних норм, серед яких можна виділити: стимулюючу, регулятивну, компенсаторну, превентивну, соціально-адаптивну та виховну. Кожна з цих функцій виконує важливу роль у правовій системі та має значення для реалізації принципів соціальної справедливості. Основною метою заохочувальних норм є стимулювання соціально корисної поведінки, що відрізняє їх від заборонних і каральних норм. Вони мотивують суб'єктів дотримуватися правових приписів не лише через загрозу санкцій, а й через можливість отримати певні вигоди або пільги.

Стимулюючий ефект заохочувальних норм проявляється у різних сферах права. Наприклад, у трудовому праві застосовуються преміювання, надбавки за вислугу років, заохочення за підвищення кваліфікації, що сприяє підвищенню продуктивності праці та професійного рівня працівників. У податковому праві стимулюючий ефект реалізується через податкові пільги та преференції для підприємств, які впроваджують інноваційні технології або інвестують у соціальні проекти. Тому, стимулююча функція заохочувальних норм спрямована на створення позитивної мотивації для дотримання правопорядку та активної участі у суспільному житті.

Заохочувальні норми виконують регулятивну функцію, сприяючи встановленню певних стандартів поведінки та формуванню позитивних правових практик. Вони дозволяють державі та суспільству не лише обмежувати небажані

дії, але й спрямовувати розвиток суспільних відносин у потрібному напрямку [11, с.76].

Регулятивний потенціал заохочувальних норм особливо помітний у екологічному праві, де застосовуються фінансові стимули для компаній, що знижують рівень викидів, використовують екологічно чисті технології або займаються відновленням природних ресурсів. У сфері наукової діяльності регулятивна функція заохочувальних норм проявляється у вигляді державних грантів, стипендій та інших видів підтримки для молодих науковців та інноваційних проєктів. Тому, регулятивна функція сприяє формуванню ефективного правового середовища, в якому правомірна поведінка заохочується, а соціально важливі цілі отримують нормативну підтримку.

Заохочувальні норми можуть виконувати також компенсаторну функцію, яка передбачає надання певних пільг або підтримки тим групам населення, які знаходяться у менш вигідному становищі. Це є важливим механізмом забезпечення соціальної справедливості, оскільки дозволяє мінімізувати вплив соціально-економічних нерівностей. У соціальному праві компенсаторна функція заохочувальних норм проявляється у вигляді соціальних пільг, субсидій, допомоги малозабезпеченим громадянам, пільгових умов кредитування для молодих сімей. У сфері освіти вона реалізується через державні програми безкоштовного навчання, гранти на здобуття освіти для вразливих верств населення. Компенсаторна функція забезпечує рівність можливостей та сприяє досягненню балансу між різними соціальними групами, що відповідає принципам демократичного суспільства.

Хоча заохочувальні норми не є репресивними за своєю природою, вони виконують важливу превентивну функцію, оскільки дозволяють запобігати правопорушенням шляхом створення стимулів для дотримання закону. Ця функція особливо важлива у кримінальному праві, де інститут умовно-дострокового звільнення, амністія, пом'якшення покарання за зразкову поведінку дозволяє мотивувати засуджених до ресоціалізації та правомірної поведінки. Також превентивний ефект мають фінансові стимули для підприємств, які працюють у

правовому полі, сплачують податки та дотримуються трудового законодавства [40, с.117]. Таким чином, превентивна функція сприяє формуванню правослухняної поведінки не шляхом примусу, а через створення сприятливих умов для її реалізації.

Заохочувальні норми відіграють соціально-адаптивну роль, допомагаючи громадянам та юридичним особам пристосовуватися до змін у правовому регулюванні та суспільному середовищі. Ця функція проявляється у таких механізмах, як пільгові податкові режими для нових підприємств, адаптаційні періоди для впровадження законодавчих змін, тимчасові державні програми підтримки малого бізнесу. У сфері імміграційного права вона реалізується через процедури натуралізації, пільгові умови отримання громадянства для певних категорій осіб. Завдяки соціально-адаптивній функції заохочувальні норми забезпечують стабільність суспільних відносин і сприяють поступовій інтеграції нових правових стандартів. Заохочувальні норми також мають виховний вплив, сприяючи формуванню правової культури та соціальної відповідальності.

У сфері освіти та науки виховна функція проявляється через стимулювання академічної доброчесності, грантові програми для студентів, що показують високі результати у навчанні. У сфері державного управління вона виражається у заохоченні посадових осіб, які демонструють високі стандарти етики та ефективності роботи. Ця функція сприяє розвитку правової свідомості та мотивує громадян до соціально відповідальної поведінки.

Важливим завданням правової науки є розробка комплексних моделей застосування заохочувальних норм у різних галузях права, що дозволить зробити їх більш ефективними та адаптованими до сучасних соціально-економічних викликів.

Стимулюючі та обмежувальні норми права є фундаментальними механізмами регулювання суспільних відносин, які мають вирішальне значення для забезпечення соціальної справедливості. Стимулюючі норми спрямовані на створення позитивних мотивацій для правомірної та суспільно корисної поведінки. Вони реалізуються через надання матеріальних або нематеріальних вигод, таких

як податкові пільги, субсидії, премії, соціальні гарантії, гранти на освіту та підтримку інноваційної діяльності. Основна ідея цих норм полягає у формуванні сприятливих умов для рівного доступу до соціальних благ, що відповідає концепції соціальної справедливості як забезпечення рівних можливостей для всіх громадян [51, с.176-179].

Обмежувальні норми, навпаки, покликані запобігати порушенням суспільного порядку та протидіяти правопорушенням. Вони встановлюють санкції, обмеження та заборони, що забезпечують дотримання правових стандартів. До таких норм належать кримінально-правові санкції, антимонопольне законодавство, адміністративні штрафи та регуляторні обмеження у сфері економіки. Ці норми відіграють важливу роль у збереженні соціальної рівноваги та забезпеченні дотримання основоположних прав і свобод громадян.

У контексті соціальної справедливості обидва типи норм виконують специфічні функції. Стимулюючі норми сприяють економічному та соціальному розвитку, створюючи передумови для активної участі громадян у суспільному житті. Наприклад, податкові пільги для підприємств, що впроваджують екологічно чисті технології, стимулюють відповідальну поведінку бізнесу та сприяють досягненню екологічної справедливості. У сфері освіти грантові програми дозволяють соціально вразливим групам отримати якісну освіту, що сприяє зменшенню соціальної нерівності.

Водночас обмежувальні норми виконують функцію захисту суспільного блага, оскільки встановлюють межі допустимої поведінки. Наприклад, кримінально-правові санкції за дискримінацію або корупцію є важливим інструментом у забезпеченні соціальної рівності та справедливості. Антимонопольне законодавство перешкоджає утворенню економічної нерівності, захищаючи права малих підприємств і споживачів від домінування великих корпорацій. Попри те, що стимулюючі та обмежувальні норми виконують різні завдання, вони є взаємодоповнюючими. Надмірне використання стимулюючих норм без належного правового контролю може призводити до неефективного розподілу ресурсів, фінансових зловживань або дискримінаційних преференцій.

Наприклад, безконтрольне надання субсидій у певній галузі може спотворювати ринкову конкуренцію. Водночас надмірна кількість обмежувальних норм може створювати перешкоди для соціального та економічного розвитку, що проявляється у надмірному регулюванні підприємницької діяльності або необґрунтованих обмеженнях свободи слова [51, с.129].

У правовій доктрині заохочувальні норми розглядаються не лише як інструмент регулювання індивідуальної поведінки, а й як механізм, що сприяє досягненню соціальної гармонії та зміцненню довіри громадян до правової системи. Заохочувальні норми відіграють особливу роль у контексті соціальної справедливості, оскільки вони дозволяють не лише декларувати принцип рівності, а й забезпечувати його практичну реалізацію. Так, у сфері трудового права існує система стимулювання працевлаштування осіб із вразливих соціальних груп (осіб з інвалідністю, молоді без досвіду роботи, ветеранів війни). Надання роботодавцям податкових пільг за працевлаштування таких категорій осіб дозволяє вирівнювати їхні можливості на ринку праці та сприяє формуванню більш справедливого суспільного устрою. Подібні механізми використовуються і в освітньому праві: надання державних грантів та стипендій соціально незахищеним категоріям студентів є проявом матеріалізації принципу соціальної справедливості [62, с.67-75].

Державне регулювання економічної сфери також демонструє, що заохочувальні норми можуть бути ефективним засобом досягнення соціальної справедливості. У ряді країн широко застосовується система прогресивного оподаткування, яка полягає в тому, що громадяни з вищими доходами сплачують більшу частку податків, тоді як малозабезпечені отримують податкові пільги або навіть звільняються від сплати окремих зборів. Така система дозволяє здійснювати перерозподіл фінансових ресурсів у суспільстві та сприяє економічному вирівнюванню. Крім того, в екологічному праві застосовуються фінансові стимули для компаній, що використовують екологічно безпечні технології, що також можна розглядати як прояв соціальної справедливості, оскільки це сприяє зменшенню негативного впливу на довкілля та покращенню якості життя громадян.

Важливим аспектом є те, що заохочувальні норми дозволяють формувати правову свідомість громадян, стимулюючи їхню соціально відповідальну поведінку. Наприклад, у кримінальному праві діє система умовно-дострокового звільнення та пом'якшення покарання за зразкову поведінку під час відбування покарання. Це дозволяє не лише скорочувати кількість ув'язнених, але й сприяє процесу їхньої ресоціалізації, що є важливим елементом відновного правосуддя. Аналогічно, в адміністративному праві застосовуються механізми стимулювання добровільного виконання правових норм, наприклад, зменшення штрафів за швидку оплату адміністративного стягнення, що не лише мотивує правопорушників до усвідомлення своєї відповідальності, а й зменшує навантаження на судову систему [68, с.123-130].

Разом із тим, слід враховувати, що ефективність заохочувальних норм безпосередньо залежить від механізмів їх реалізації. У разі неналежного правового регулювання вони можуть втрачати свою ефективність або навіть створювати умови для зловживань. Наприклад, у сфері державних закупівель та субсидіювання бізнесу можливе використання заохочувальних норм для непрозорого розподілу державних ресурсів, що суперечить принципу соціальної справедливості. Тому, важливим аспектом є створення системи контролю за реалізацією заохочувальних механізмів, яка б унеможливлювала корупційні зловживання та забезпечувала рівний доступ до стимулів.

Соціальне забезпечення є важливим напрямом державної політики, спрямованим на реалізацію принципу соціальної справедливості через підтримку найбільш уразливих категорій населення. В основі системи соціального забезпечення лежать заохочувальні правові механізми, що реалізуються через надання пільг, субсидій та соціальних програм. Такі механізми спрямовані не лише на компенсацію економічної нерівності, а й на створення рівних можливостей для всіх громадян шляхом матеріального стимулювання їхньої соціальної активності та залучення до економічних процесів.

Пільги, як один із ключових елементів заохочувальних правових механізмів, сприяють реалізації прав громадян на освіту, медичне обслуговування, житло та

інші соціальні гарантії. Вони можуть мати податковий, пенсійний, освітній чи комунальний характер і передбачають надання певних привілеїв окремим категоріям осіб (малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю, ветеранам, багатодітним родинам тощо). Наприклад, в Україні існує система податкових пільг для осіб, що доглядають за людьми з інвалідністю, що дозволяє зменшити фінансовий тиск на такі родини. В освітній сфері реалізуються програми державного фінансування для соціально незахищених студентів, що дозволяє забезпечити їхній доступ до якісної освіти та професійного розвитку [92, с.215].

Субсидії як форма державної підтримки є важливим інструментом соціального захисту, що застосовується в умовах економічної нестабільності та підвищеного рівня бідності. Вони дозволяють частково або повністю компенсувати витрати громадян на основні соціальні потреби, такі як оплата житлово-комунальних послуг, придбання ліків, транспортні витрати. Ефективність системи субсидій залежить від її адресності, тобто від здатності держави спрямовувати фінансову допомогу саме тим групам населення, які її найбільше потребують. Наприклад, у країнах Європейського Союзу діють програми енергетичних субсидій для малозабезпечених сімей, що дозволяють компенсувати витрати на електроенергію та опалення, особливо в періоди різких цінових коливань.

Соціальні програми як правовий механізм сприяють інтеграції громадян у суспільні процеси та допомагають їм долати соціальні бар'єри. Вони можуть мати різні форми: від програм професійної реабілітації та перекваліфікації для безробітних до програм соціального житла та медичної допомоги для вразливих верств населення. У багатьох державах діють комплексні соціальні ініціативи, які включають надання фінансової допомоги, доступ до безкоштовних медичних послуг та навчання. Наприклад, у США існує програма Medicaid, яка забезпечує державне медичне страхування для осіб із низькими доходами, а у Німеччині реалізується система соціального житла, що передбачає надання державних субсидій для оренди житла громадянами, які не можуть дозволити собі ринкові ціни [160, с.218].

Водночас ефективність заохочувальних механізмів у соціальному забезпеченні значною мірою залежить від правового регулювання, фінансового забезпечення та механізмів контролю за їх використанням. Основними проблемами, що можуть виникати у цій сфері, є неефективне розподілення ресурсів, зловживання соціальними виплатами, бюрократичні перешкоди. Наприклад, у багатьох країнах зустрічаються випадки, коли соціальні виплати отримують особи, які не потребують державної підтримки, що свідчить про недосконалість механізму перевірки та оцінки матеріального стану заявників.

На нашу думку, для того щоб заохочувальні правові механізми у сфері соціального забезпечення ефективно виконували свою функцію, вони повинні відповідати трьом основним критеріям: адресності, прозорості та стійкості. Адресність передбачає, що державна допомога має отримувати саме той, хто її реально потребує. Прозорість вимагає чітких критеріїв отримання пільг, субсидій і соціальних виплат, що мінімізує корупційні ризики. Стійкість означає довгострокове фінансове планування соціальних програм, щоб вони не залежали від політичної кон'юнктури та економічних криз.

Освіта та наука є стратегічно важливими сферами суспільного розвитку, що визначають рівень соціально-економічного прогресу держави, мобільність громадян та інноваційний потенціал країни. У зв'язку з цим правове регулювання освітнього та наукового сектору передбачає використання заохочувальних норм, що стимулюють громадян до отримання знань, наукових досліджень та професійного розвитку. Основними формами таких норм є гранти, стипендії, пільговий доступ до освіти та інші стимули, що сприяють розширенню можливостей для громадян, особливо для соціально вразливих категорій.

Заохочувальні механізми у сфері освіти виконують важливу роль у забезпеченні рівного доступу до якісної освіти, що є ключовим елементом соціальної справедливості. Пільговий доступ до освіти реалізується через правові норми, які передбачають безкоштовне навчання для певних категорій громадян, державні освітні квоти, фінансування для студентів із малозабезпечених сімей або осіб з інвалідністю. Наприклад, у більшості європейських країн діє система

державних грантів та субсидій на навчання, що дозволяє студентам, незалежно від соціального походження, отримати вищу освіту без значного фінансового навантаження.

Грантові програми є ефективним механізмом стимулювання освітнього та наукового потенціалу громадян. Вони передбачають державне, корпоративне або міжнародне фінансування досліджень, академічних обмінів, інноваційних проєктів. Наприклад, у США діє система федеральних грантів, що дозволяє університетам та дослідницьким центрам залучати додаткові ресурси для розвитку науки. В Європейському Союзі активно функціонують програми наукової мобільності, такі як Erasmus+, які сприяють академічній співпраці та обміну знаннями між країнами [116, с.176].

Стипендії як вид заохочувальних норм забезпечують фінансову підтримку студентів, мотивуючи їх до високих навчальних результатів та наукової діяльності. Стипендіальні програми можуть бути академічними, соціальними та спеціалізованими. Академічні стипендії, такі як стипендія Президента України чи стипендії для відмінників навчання, спрямовані на підтримку найбільш успішних студентів. Соціальні стипендії надаються особам із малозабезпечених сімей, що дозволяє їм здобувати освіту без значних фінансових труднощів. Окремо, варто зазначити, стипендіальні програми для молодих науковців, які стимулюють проведення наукових досліджень, розвиток інноваційних технологій та інтеграцію в міжнародний науковий простір [109, с.56-63].

Ефективність заохочувальних норм у сфері освіти та науки безпосередньо залежить від якості їх правового регулювання, прозорості розподілу ресурсів та наявності механізмів контролю. Однією з основних проблем у цій сфері є корупційні ризики, що можуть виникати при розподілі державних грантів і стипендій. Крім того, недосконале правове регулювання може призвести до ситуацій, коли освітні пільги надаються групам, які фактично не потребують такої підтримки, що суперечить принципу соціальної справедливості.

На нашу думку, заохочувальні норми у сфері освіти та науки є важливим засобом забезпечення правової рівності у доступі до освіти, формування

інтелектуального потенціалу країни та підтримки наукових досліджень. Проте їх ефективність залежить від чітко визначених критеріїв отримання освітніх пільг, прозорості процедури розподілу фінансування та створення механізмів моніторингу використання грантів і стипендій. У цьому контексті важливим є застосування міжнародного досвіду у сфері освітніх заохочень та адаптація успішних практик до національної правової системи.

Вважаємо, заохочувальні норми у сфері освіти та науки є необхідним правовим інструментом, що сприяє розвитку людського капіталу, забезпеченню соціальної справедливості та підтримці інноваційного потенціалу держави. Їх подальше вдосконалення має включати посилення механізмів контролю за розподілом ресурсів, розширення міжнародних освітніх програм та підвищення фінансової підтримки студентів та науковців, що дозволить досягти більшої ефективності цих правових механізмів у сучасних соціально-економічних умовах.

Конституційно-правове регулювання заохочувальних норм є важливим елементом сучасної правової системи, спрямованим на створення умов для реалізації принципу соціальної рівності. Конституційні норми не лише визначають загальні засади правового порядку, але й закріплюють основи державної політики у сфері соціальної підтримки, прав людини, рівних можливостей та стимулювання правомірної поведінки громадян. У цьому контексті заохочувальні норми виконують функцію компенсаторного механізму, що дозволяє вирівнювати соціально-економічні диспропорції та забезпечувати фактичну рівність, яка виходить за межі формального принципу рівності перед законом [92, с.317].

Конституції більшості демократичних держав містять положення, які прямо або опосередковано регулюють застосування заохочувальних норм. Розглянемо декілька прикладів, співвідношення юридичних норм і соціальних цінностей, що ілюструють, як право та мораль взаємодіють для забезпечення справедливості в суспільстві.

Принцип рівності перед законом. Юридично законодавство гарантує, що всі громадяни мають рівні права та обов'язки незалежно від їхніх особистих характеристик, таких як стать, раса, віросповідання чи соціальний статус. Цей аспект

є фундаментальним для правового порядку, оскільки забезпечує рівний доступ до прав та можливостей для кожного. З етичної точки зору, принцип рівності відображає цінність справедливості та рівності, сприяючи усуненню дискримінації і забезпечуючи, щоб до кожної людини ставилися з повагою та без упереджень.

Свобода слова та свобода думки. Конституційні та законодавчі гарантії свободи висловлювань дозволяють громадянам відкрито обговорювати суспільні та політичні питання. Юридично ці свободи забезпечують можливість критичного аналізу та діалогу, що є важливим для функціонування демократичного суспільства. Етично свобода слова підтримує принцип відкритості, толерантності та поваги до різноманіття думок, що сприяє формуванню середовища, де кожна точка зору має право на існування і врахування.

Захист прав людини. Норми, що закріплюють основні права людини, такі як право на життя, гідність, свободу та особисту недоторканість, мають законодавче забезпечення і охороняються державою. Юридично ці положення створюють правову основу для захисту кожної особистості. Етичний вимір цього підходу полягає у відображенні гуманістичних цінностей, таких як повага до людської гідності та солідарність, що наголошують на важливості захисту прав кожного індивіда.

Презумпція невинуватості. Юридично цей принцип передбачає, що кожна особа вважається невинуватою до тих пір, поки її вина не буде доведена в судовому порядку. Це є основою справедливого судочинства і захисту прав людини, адже забезпечує об'єктивність і неупередженість у правовому процесі. Етичний вимір презумпції невинуватості полягає в тому, що вона відображає принцип справедливості та недопущення упередженості, що запобігає зловживанням владою і захищає гідність кожного громадянина.

Право на освіту забезпечено Конституцією, зокрема, стаття 53 гарантує кожній особі доступ до безоплатної початкової освіти та визначає умови для отримання освіти на інших рівнях. Юридично це положення створює правову базу для доступу до знань, а етично – відображає фундаментальну цінність освіти як засобу розвитку особистості та суспільства, сприяючи формуванню критичного мислення, самореалізації та зменшенню соціальної нерівності.

Ще одне важливе право – право на охорону здоров'я, яке зафіксовано в Конституції України через статтю 49. Воно зобов'язує державу створювати умови для забезпечення доступу до медичних послуг для всіх громадян. Юридичний аспект цього права полягає у встановленні законодавчих гарантій для здоров'я, тоді як етичний вимір відображає гуманістичні принципи солідарності та поваги до життя, забезпечуючи кожній людині, незалежно від соціального або матеріального становища, можливість отримати належну медичну допомогу.

Право на працю та соціальний захист, закріплене у статті 43 Конституції України, гарантує не лише можливість працювати, але й забезпечує належні умови праці та механізми державного соціального захисту для громадян. Юридично це право регулюється законодавством, яке спрямоване на забезпечення рівноваги між роботодавцями та працівниками, а етично – відображає принципи соціальної справедливості і взаємопідтримки, що сприяє зменшенню економічної нерівності та збереженню гідності людини.

Також важливими є гарантії свободи зборів та асоціацій, передбачені статтею 36 Конституції України, які дозволяють громадянам мирно збиратися та створювати асоціації для вільного висловлення своїх поглядів і досягнення спільних цілей. Юридичний аспект цього права полягає у формальному закріпленні свободи організації та вираження думок, а етичний вимір підкреслює цінності свободи, відкритості та співпраці, що є запорукою розвитку демократичного суспільства та активної участі громадян у суспільному житті.

Розглянуті приклади демонструють, що юридичні норми не функціонують ізольовано, а базуються на глибоко вкорінених етичних цінностях, які спрямовують розвиток законодавства та забезпечують гармонійне співіснування членів суспільства.

Тому вважаємо за необхідне відзначити, що конституційно-правове регулювання заохочувальних норм є важливим елементом забезпечення соціальної рівності, оскільки дозволяє державі ефективно реагувати на соціально-економічні виклики, сприяє вирівнюванню можливостей для всіх громадян та створює механізми стимулювання правомірної поведінки. Водночас важливо забезпечити

збалансованість заохочувальних норм – вони не повинні створювати штучних переваг для окремих категорій громадян, а мають слугувати інструментом вирівнювання стартових умов та компенсації об'єктивних соціальних нерівностей.

На практиці існує низка проблем та викликів, які ускладнюють реалізацію заохочувальних норм і можуть знижувати їхню дієвість. Основними серед них є відсутність уніфікованого правового підходу, ризик зловживань, корупційні фактори, неефективне використання ресурсів, складність адміністрування та відсутність ефективного механізму контролю.

Однією з ключових проблем є правова невизначеність та відсутність єдиного підходу до класифікації та систематизації заохочувальних норм. У різних галузях права вони мають різне нормативне закріплення та механізми реалізації, що ускладнює їхнє застосування. Наприклад, податкові стимули для підприємств, соціальні пільги для населення та освітні гранти формально належать до різних правових сфер, однак вони мають схожу природу і потребують єдиних критеріїв оцінки їхньої ефективності. Відсутність чіткої термінології та законодавчої єдності може призводити до правової колізійності, коли одні й ті самі категорії громадян або організацій можуть підпадати під різні режими заохочувальних норм, що породжує неоднозначність у правозастосовній практиці [51, с.173].

Ще одним викликом є ризик зловживання заохочувальними нормами, коли суб'єкти права намагаються використовувати правові стимули у власних інтересах без досягнення їхньої соціальної або економічної мети. Наприклад, у сфері податкового права існує практика оформлення фіктивних підприємств з метою отримання податкових пільг, що суперечить принципу справедливості та призводить до втрат державного бюджету. Аналогічно, у сфері соціального забезпечення може спостерігатися неправомірне отримання соціальних виплат особами, які формально відповідають критеріям їхнього призначення, але фактично не потребують державної підтримки.

Корупційний фактор є одним із найбільш проблемних аспектів правового регулювання заохочувальних норм. Через значні обсяги фінансування соціальних програм, субсидій, грантів та пільг існує високий ризик непрозорого розподілу

ресурсів. У багатьох країнах, зокрема у тих, що розвиваються, існує практика, коли заохочувальні механізми використовуються як інструмент політичного впливу або фінансових маніпуляцій, що підриває їхню легітимність та ефективність. Наприклад, політичні партії можуть використовувати соціальні програми як засіб отримання електоральної підтримки, розширюючи пільгові категорії громадян перед виборами без відповідного економічного обґрунтування [40, с.276-278].

Не менш важливою проблемою є неефективне використання ресурсів у сфері реалізації заохочувальних норм. Часто держави надають значні субсидії або податкові пільги без належного економічного обґрунтування, що призводить до їхнього неефективного розподілу. Наприклад, у сфері підтримки малого бізнесу існують випадки, коли фінансування отримують підприємства, які не демонструють належного економічного ефекту або використовують державні ресурси не за призначенням. Це свідчить про відсутність чітких механізмів оцінки ефективності стимулюючих заходів, що створює загрозу перевитрати бюджетних коштів без досягнення стратегічних цілей.

Складність адміністрування заохочувальних норм є ще одним викликом, оскільки їхня реалізація часто потребує складних бюрократичних процедур, що зменшує доступ громадян до передбачених пільг та стимулів. Наприклад, у багатьох країнах оформлення податкових пільг або соціальних виплат потребує надання значного обсягу документів, проходження тривалих перевірок та затверджень, що може ускладнювати доступ до таких механізмів для найбільш уразливих категорій населення. Це суперечить концепції соціальної справедливості, оскільки громадяни, які дійсно потребують державної підтримки, можуть бути позбавлені можливості її отримання через бюрократичні бар'єри.

Однією з найбільш актуальних проблем є відсутність ефективного механізму контролю та моніторингу заохочувальних норм. Важливо не лише розробляти стимули та пільги, а й оцінювати їхню дієвість у довгостроковій перспективі. На практиці багато заохочувальних норм функціонують без належного аналізу їхнього впливу на економіку та соціальну сферу. Наприклад, якщо держава надає податкові преференції певній галузі, необхідно регулярно оцінювати, чи сприяють

вони реальному зростанню економіки або лише створюють тимчасові фінансові переваги для окремих суб'єктів. Відсутність такої оцінки призводить до ситуацій, коли пільги та субсидії зберігаються навіть після того, як вони втратили свою актуальність або навіть почали шкодити ринковій конкуренції.

Для вирішення цих проблем необхідно впроваджувати комплексний підхід до регулювання заохочувальних норм, що включає кілька важливих напрямів. По-перше, слід розробити єдині законодавчі стандарти щодо класифікації та застосування стимулюючих норм, що дозволить уникнути правових колізій та забезпечить їхнє ефективне використання. По-друге, необхідно вдосконалити механізми контролю та прозорості, що передбачає цифровізацію соціальних та податкових процесів, зменшення бюрократичного навантаження та впровадження ефективних механізмів моніторингу державних стимулів. По-третє, слід приділяти більше уваги оцінці ефективності стимулюючих заходів, запроваджуючи регулярний перегляд і коригування відповідних норм на основі соціально-економічного аналізу [11, с.218-220]. Тому, заохочувальні норми є важливим елементом правової системи, проте їхня ефективність значною мірою залежить від якості правового регулювання. Вирішення проблеми корупційних ризиків, забезпечення ефективного контролю за використанням ресурсів та спрощення процедур їхнього адміністрування є необхідними умовами для того, щоб заохочувальні механізми дійсно сприяли соціальній рівності та сталому розвитку суспільства.

Заохочувальні норми у правовій системі виконують важливу роль у стимулюванні соціально корисної поведінки та забезпеченні соціальної рівності. Однак їхня ефективність залежить від якості правового регулювання, прозорості механізмів реалізації та здатності держави забезпечувати їхню адаптацію до змін соціально-економічного середовища. Одним із ключових напрямів удосконалення законодавства є систематизація та уніфікація правових норм, що регулюють заохочувальні механізми. На думку Козюбри М. І., чинне законодавство про соціальні пільги, податкові стимули та грантові програми містить значні прогалини та суперечності, що ускладнює їхнє застосування. У різних нормативно-

правових актах використовуються неоднозначні підходи до визначення заохочувальних норм, що призводить до правової невизначеності. Запровадження єдиного законодавчого акту, що містив би чітку класифікацію та механізми реалізації таких норм, дозволило б зменшити колізійність у правозастосуванні та підвищити ефективність стимулюючих заходів [54, с.15-25].

Другий важливий напрямок реформування – забезпечення прозорості механізмів реалізації заохочувальних норм. В умовах недостатньої прозорості соціальні виплати, гранти та податкові пільги можуть використовуватися не за призначенням або надаватися привілейованим групам осіб, що підриває принцип соціальної справедливості. У зв'язку з цим доцільно запровадити цифрові механізми моніторингу використання державних стимулів, електронні реєстри отримувачів пільг та автоматизовані алгоритми перевірки відповідності критеріям надання підтримки [24, с.167-171].

Важливим напрямом вдосконалення є гнучкість правового регулювання, що дозволяє адаптувати заохочувальні норми до змін соціально-економічних умов. Як зазначає Фукуяма Ф., ефективна система правового стимулювання має відповідати актуальним суспільним викликам і змінюватися залежно від економічної ситуації. Наприклад, у періоди економічної кризи необхідно посилювати механізми соціального захисту, тоді як у періоди економічного зростання варто зосереджуватися на підтримці підприємницької діяльності та інновацій. Відповідно, законодавство має передбачати динамічний механізм коригування заохочувальних норм, який дозволяв би державі оперативно змінювати політику стимулювання [115, с.309].

Не менш важливим є усунення дискримінаційних бар'єрів у доступі до державних стимулів. Як зазначає Скакун О. Ф., нинішня система соціальних пільг і податкових стимулів не завжди забезпечує рівний доступ до державної підтримки. Наприклад, жінки-підприємці, представники національних меншин, особи з інвалідністю можуть стикатися з додатковими адміністративними та правовими перешкодами при отриманні пільг або державних грантів. Для забезпечення соціальної справедливості необхідно запровадити принцип рівного

доступу до заохочувальних норм, а також розширити можливості судового та адміністративного оскарження випадків дискримінації у сфері державного стимулювання [101, с.265-270].

Важливим напрямом реформування є спрощення бюрократичних процедур у сфері отримання державної підтримки. Надмірна регламентованість процедур отримання соціальних виплат або податкових пільг часто ускладнює доступ до них саме для тих, хто найбільше цього потребує. Це суперечить самій природі заохочувальних норм, які повинні стимулювати правомірну поведінку, а не створювати додаткові бар'єри. Запровадження електронного документообігу, цифрових платформ для подання заявок та скорочення строків розгляду документів дозволило б зробити систему правових стимулів більш доступною та ефективною.

2.3. Правове виховання як складова механізмів забезпечення соціальної справедливості

Правове виховання є невід'ємною складовою демократичного суспільства, оскільки сприяє формуванню правової культури, підвищенню рівня правосвідомості громадян і забезпеченню соціальної справедливості. Воно виступає механізмом, що дозволяє усунути правову нерівність, забезпечуючи доступ до правових знань та інструментів захисту прав. Дж. Роулз у своїй теорії справедливості наголошував, що ефективне суспільство повинне не лише формально гарантувати рівні права, а й створювати умови для їхньої реалізації, що можливе лише за умови високого рівня правового виховання населення [149, с.209].

У демократичному суспільстві правове виховання виконує кілька ключових функцій. По-перше, воно сприяє формуванню правової рівності, забезпечуючи всім громадянам доступ до знань про їхні права та механізми їхнього захисту. Дослідження Скаун О. Ф. підтверджують, що недостатній рівень правової

грамотності є одним із основних бар'єрів у реалізації соціальної справедливості, оскільки особи, які не володіють достатніми правовими знаннями, частіше стають жертвами дискримінації, незаконного обмеження прав або економічного нерівноправ'я [101, с.211-217].

По-друге, правове виховання є інструментом запобігання соціальним конфліктам. Як зазначає Фукуяма Ф., стабільність демократичних інститутів значною мірою залежить від рівня правосвідомості громадян, оскільки розуміння основних правових принципів сприяє мирному вирішенню конфліктів та підтримці соціальної гармонії. Недостатній рівень правового виховання призводить до нерівномірного розподілу правових можливостей серед різних соціальних груп, що може спричиняти соціальну напругу [115, с.403].

Важливим аспектом є роль правового виховання у процесі соціальної інтеграції вразливих груп населення. Наприклад, у багатьох країнах Європи функціонують програми правової просвіти для мігрантів, осіб із низьким рівнем доходу та національних меншин, що дозволяє їм адаптуватися до правових реалій держави, забезпечуючи рівний доступ до соціальних благ. Дослідження Venice Commission (2023) доводять, що активне залучення громадян до правових освітніх програм знижує рівень правопорушень, покращує рівень соціальної мобільності та сприяє більш справедливому розподілу ресурсів.

У сфері трудових відносин правове виховання сприяє зменшенню економічної експлуатації та трудової дискримінації. Наприклад, у США діє федеральна програма, що спрямована на правову просвіту працівників щодо їхніх трудових прав та механізмів захисту, що дозволяє зменшити рівень порушень у сфері зайнятості. Кравчук М. В. зазначає, що у країнах із високим рівнем правової грамотності громадяни більш активні у відстоюванні своїх соціально-економічних прав, що сприяє встановленню справедливих умов праці та гідного рівня життя [64, с.176-178].

Ще одним важливим аспектом є роль правового виховання у формуванні політичної свідомості громадян. Виборчі процеси у демократичних державах нерідко стають об'єктом маніпуляцій, а громадяни без належного рівня правової

грамотності можуть бути схильні до впливу політичних популістів. Як зазначає Додін Є.В., високий рівень правової обізнаності населення є запорукою стійкості демократичних інститутів, оскільки громадяни, які розуміють свої права, менш схильні до прийняття необґрунтованих політичних рішень [37, с.11-18].

Окремо слід відзначити вплив цифровізації на правове виховання. У сучасному інформаційному суспільстві правові знання можуть поширюватися за допомогою цифрових технологій, що сприяє їхній доступності. Наприклад, в Україні впроваджуються онлайн-курси з правових питань, мобільні додатки для отримання правової допомоги, що робить правову освіту більш інтерактивною та ефективною.

На нашу думку, правове виховання є не лише засобом правової просвіти, а й важливим інструментом забезпечення соціальної справедливості. Його ефективність залежить від комплексного підходу, що передбачає інституційну підтримку, освітні ініціативи, взаємодію державних і громадських організацій та використання цифрових технологій. Демократичне суспільство не може функціонувати без високого рівня правової культури, а отже, держава повинна сприяти правовій освіті громадян на всіх рівнях, забезпечуючи її доступність та якість. Тому, правове виховання є необхідним елементом демократичного суспільства, що забезпечує рівний доступ до прав, запобігає соціальній нерівності та сприяє встановленню соціальної справедливості. Його розвиток є важливим завданням для держави, яке потребує комплексного підходу, спрямованого на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян у правовій сфері.

Правове виховання є фундаментальним механізмом формування правосвідомості та правової культури суспільства. Його концептуальні засади розвивалися у рамках різних правових традицій та наукових підходів, що визначають його роль у забезпеченні соціальної стабільності, демократичного розвитку та реалізації принципу верховенства права. Вітчизняна та зарубіжна правова наука пропонують різні моделі правового виховання, які формувалися залежно від історичного досвіду держав, рівня демократизації суспільства та соціально-економічних умов.

Однією з найвпливовіших є соціально-правова концепція, яка розглядає правове виховання як процес соціалізації, що забезпечує формування особистості через засвоєння правових норм і моральних принципів. У працях О. В. Козюбри та В. М. Шаповала зазначається, що правове виховання є важливим інструментом державного управління, оскільки сприяє формуванню правомірної поведінки та зниженню рівня правопорушень. Ця концепція передбачає активну роль держави у поширенні правових знань через освітні програми, засоби масової інформації та громадські ініціативи [52, с.176].

У зарубіжній правовій науці значний розвиток отримала когнітивно-психологічна концепція правового виховання, яку розробляли В.В. Ковальчук та інші. Вона базується на припущенні, що правосвідомість особи розвивається поступово через пізнання норм, їхнє осмислення та практичне застосування. Ця концепція наголошує на тому, що ефективність правового виховання залежить від рівня розвитку критичного мислення, що дозволяє громадянам не просто засвоювати правові норми, а й оцінювати їхню справедливість та ефективність [48, с.117-119].

Останнім часом все більшого значення набуває цифрова концепція правового виховання, яка базується на використанні інформаційних технологій для поширення правових знань та підвищення правової грамотності населення. Дослідження Venice Commission (2023) демонструють, що впровадження онлайн-платформ для вивчення права, мобільних додатків для правової консультації та електронних баз даних законодавства значно підвищує рівень правосвідомості громадян.

На нашу думку, найбільш ефективною моделлю правового виховання є комплексний підхід, який поєднує елементи когнітивної, соціально-правової та програмно-інституційної концепцій. Це означає, що правове виховання повинно бути не лише обов'язковим компонентом освітньої політики, а й динамічною системою, що адаптується до соціально-економічних умов і технологічного розвитку. Особливу роль у цьому процесі відіграє держава, яка повинна створювати механізми для формування правової свідомості, забезпечуючи рівний

доступ до правових знань для всіх громадян. Таким чином, сучасні концепції правового виховання підкреслюють його важливість як механізму формування правової культури та реалізації соціальної справедливості.

Правове виховання є ключовим механізмом формування правової свідомості громадян і водночас важливим засобом реалізації соціальної справедливості. В сучасній правовій науці під соціальною справедливістю розуміється не лише рівність перед законом, але й створення реальних можливостей для кожного громадянина у здійсненні своїх прав і виконанні обов'язків. Як зазначає Козюбра М. І., держава не може обмежуватися лише декларативним закріпленням рівних прав, а повинна забезпечувати рівні стартові можливості для всіх громадян, що досягається, зокрема, через систему правового виховання [52, с.216].

У вітчизняній правовій доктрині існує кілька підходів до розгляду соціальної справедливості як цільового орієнтира правового виховання. Скакун О. Ф. підкреслює, що правове виховання має бути спрямоване не лише на підвищення правової грамотності населення, а й на створення суспільної культури правосвідомості, де громадяни не лише знають свої права, а й активно їх захищають. У цьому контексті особливу роль відіграє доступ до правової освіти, який є ключовим фактором усунення соціальної нерівності.

На думку Гавриленко О. І., правове виховання є важливим інструментом боротьби з правовим нігілізмом, що характерний для суспільств із низьким рівнем правової культури. Дослідження показують, що громадяни, які не отримали достатньої правової освіти, частіше стикаються з дискримінацією у правовідносинах, економічною експлуатацією та обмеженням у доступі до соціальних благ. У цьому контексті державна політика правового виховання має бути спрямована на подолання правової нерівності та створення умов для соціальної інтеграції всіх груп населення [24, с.117-119].

У зарубіжній правовій науці також широко розглядається взаємозв'язок правового виховання та соціальної справедливості. Роулз Дж., розробляючи свою концепцію справедливості, наголошував, що правова грамотність та рівний доступ до правових знань є необхідними умовами демократичного суспільства.

Аналогічні ідеї висловлював Лоуренс Колберг, який розглядав правову соціалізацію як процес формування у громадян почуття справедливості через їхнє залучення до правових інститутів [148, с.361].

Практична реалізація концепції соціальної справедливості через правове виховання відбувається через такі механізми:

1. Формування рівного доступу до правової освіти. У розвинених країнах існують державні програми безкоштовної правової освіти, що дозволяють зменшити розрив між різними соціальними групами [95, с.87-89].

2. Запобігання соціальній дискримінації. Наприклад, у країнах Європейського Союзу діють освітні ініціативи, спрямовані на підвищення правової обізнаності мігрантів, що допомагає їм ефективніше інтегруватися у правове поле нової країни [112, с.114-116].

3. Забезпечення доступу до правових механізмів. Як підкреслює Тимошенко Ю. І., громадяни, які знають свої права, частіше звертаються до правозахисних інститутів, використовують альтернативні механізми вирішення спорів (медіацію, арбітраж), що сприяє встановленню справедливості у суспільстві [107, с.67-71].

4. Попередження соціальної нерівності у трудових правовідносинах. Наприклад, у багатьох країнах світу проводяться освітні програми для молоді, що дозволяє майбутнім працівникам знати свої права ще до виходу на ринок праці [85, с.207-221].

5. Формування активної громадянської позиції. Чим більше громадяни знають про свої права, тим активніше вони беруть участь у виборах, політичних дебатах та захищають свої інтереси через громадські об'єднання [140, с.217].

На нашу думку правове виховання має бути інституційно закріплене як один із ключових механізмів державної політики у сфері забезпечення соціальної справедливості. Це потребує таких змін: запровадження правової освіти у всіх рівнях освітньої системи (від школи до університетів); створення безкоштовних онлайн-платформ для правової освіти з відкритим доступом до навчальних матеріалів; розширення мережі державних і недержавних правових консультацій,

які допомагатимуть громадянам у захисті їхніх прав; посилення правопросвітницьких ініціатив серед молоді, що допоможе запобігти соціальній та правовій нерівності.

Як зазначає Venice Commission (2023), країни, що мають комплексні програми правової просвіти, демонструють нижчий рівень корупції та більшу соціальну стабільність.

Правове виховання є необхідною складовою механізму забезпечення соціальної справедливості, оскільки воно забезпечує рівний доступ до правових знань, сприяє боротьбі з дискримінацією, зміцнює демократичні інститути та підвищує правову культуру населення. Його розвиток та вдосконалення є необхідними передумовами створення справедливого суспільства, в якому кожен громадянин матиме рівні можливості для реалізації своїх прав.

З огляду на викладене, вважаємо, що правове виховання повинно стати пріоритетним напрямом державної політики, а його механізми мають бути адаптовані до сучасних соціально-економічних викликів. Інтеграція правової освіти у всі сфери суспільного життя сприятиме більш ефективному функціонуванню демократичних інститутів та забезпеченню принципу соціальної справедливості.

Державна політика у сфері правової освіти є фундаментальним інструментом для досягнення соціальної рівності, оскільки саме через систему правової просвіти забезпечується формування свідомого громадянина, який знає свої права та механізми їхнього захисту. У демократичних державах ефективність правової освіти визначає рівень соціальної згуртованості та справедливості, оскільки лише інформоване суспільство може протистояти дискримінаційним практикам, нерівному доступу до соціальних благ і правовому нігілізму [117, с.101-115]. Важливість державної політики у сфері правової освіти пояснюється її роллю у запобіганні соціальному розшаруванню та правовій маргіналізації певних груп населення. У світі існують різні підходи до впровадження систем правової освіти, однак загальною тенденцією є розширення доступу до правових знань, включення правової підготовки в загальноосвітню систему та розвиток програм

правової просвіти для дорослих. Наприклад, у Франції правова освіта є частиною шкільної програми, у Німеччині та Канаді діють державні програми безкоштовних юридичних консультацій, а у Великій Британії активно розвиваються партнерські ініціативи між урядом та громадськими організаціями щодо правової просвіти соціально вразливих категорій. Одним із головних викликів правової освіти є необхідність усунення нерівності в доступі до правових знань. У багатьох країнах найбільш вразливі групи населення – малозабезпечені, мігранти, особи з інвалідністю – мають обмежений доступ до правової інформації, що значно зменшує їхні можливості для соціальної інтеграції. Відтак, держава повинна реалізовувати політику правового інформування через юридичні консультації, освітні програми, цифрові правові платформи, які дозволяють громадянам отримувати необхідні знання щодо своїх прав та механізмів їхнього захисту.

В Україні правова освіта ще не отримала статусу обов'язкового елемента державної соціальної політики, що створює нерівні умови для формування правової культури громадян. Відсутність єдиного підходу до правової просвіти в освітніх закладах, недостатня кількість державних правових ініціатив та слабка взаємодія між державними органами та громадськими організаціями призводять до низького рівня обізнаності населення у правовій сфері. Попри існування юридичних клінік при університетах та окремих просвітницьких програм, державна політика у цій сфері залишається фрагментарною, що не дозволяє досягти цілеспрямованого результату у вирівнюванні соціальних можливостей громадян. Для ефективного функціонування правової освіти необхідно запровадити системний підхід, що включає інтеграцію правових дисциплін у загальноосвітні програми, створення безкоштовних юридичних консультаційних платформ, розширення цифрових можливостей правової просвіти та посилення співпраці між державою, університетами та громадським сектором. Важливим напрямом є правова освіта молоді, оскільки саме вона є запорукою формування свідомого громадянина, здатного критично оцінювати соціальні та політичні процеси, а також ефективно використовувати правові механізми для захисту своїх прав [72, с.99-108].

Важливим аспектом взаємодії державних і недержавних структур є правова освіта молоді. Правове виховання має бути спрямоване не лише на викладання теоретичних знань у навчальних закладах, а й на проведення інтерактивних заходів, які дозволяють молоді краще зрозуміти механізми функціонування правової системи. У Великій Британії діє ініціатива «Street Law», у межах якої волонтери-юристи проводять заняття у школах та громадських центрах, допомагаючи молоді зрозуміти основи права та правозастосування[112, с.78-81].

Ще одним прикладом ефективної співпраці є правова освіта для підприємців та працівників, яка спрямована на підвищення рівня знань щодо трудового законодавства, корпоративного права та антикорупційних механізмів. Гавриленко О. І. наголошує, що розширення правових знань серед підприємців та працівників дозволяє підвищити рівень дотримання трудового законодавства, запобігти порушенням прав працівників та зменшити корупційні ризики. У Німеччині реалізується державна програма підтримки малого бізнесу, що включає обов'язкове навчання основам правових аспектів ведення підприємницької діяльності, яке проводять громадські організації у партнерстві з державними структурами [24, с.90-97].

Як підкреслює Тимошенко Ю. І., Україна має значний потенціал у сфері взаємодії державних і громадських організацій у правовій освіті, однак відсутність системного підходу обмежує масштаби реалізації таких програм. Прикладом успішної співпраці держави та громадських організацій є діяльність Координаційного центру з надання безоплатної правової допомоги, який активно залучає партнерів із неурядового сектору до реалізації просвітницьких заходів та консультаційної діяльності. Однак, незважаючи на позитивні тенденції, правова освіта все ще не є достатньо доступною для широких верств населення, що вимагає розширення державної підтримки громадських ініціатив, спрямованих на підвищення правової грамотності[107, с.117].

На нашу думку, цифровізація правової освіти є невід'ємною частиною сучасного розвитку суспільства, і її впровадження має бути одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері правової грамотності. Державні органи

повинні створювати національні цифрові платформи правової освіти, забезпечувати їхню інтеграцію в систему формальної освіти та підтримувати розвиток громадських ініціатив у цій сфері.

Важливим напрямом є також створення автоматизованих правових помічників на основі штучного інтелекту, які можуть надавати швидкі та зрозумілі відповіді на юридичні питання громадян. Такі технології вже успішно працюють у США та Канаді, де віртуальні юридичні консультанти на основі AI допомагають громадянам отримувати первинну правову інформацію.

Цифрові технології також мають значний потенціал у боротьбі з правовим нігілізмом та фейковою юридичною інформацією. Як зазначає Шевченко А. В., одним із основних викликів сучасної правової освіти є розповсюдження неправдивих або маніпулятивних правових даних у соціальних мережах [120, с.110-125].

Тому, цифрові технології кардинально змінюють підходи до правової освіти, роблячи її більш доступною, інтерактивною та ефективною. Вони сприяють підвищенню рівня правової культури громадян, забезпечують доступ до правових знань для соціально вразливих груп та значно покращують якість правової освіти у навчальних закладах. Для максимального використання потенціалу цифрових технологій необхідна системна державна політика, спрямована на розвиток онлайн-освіти, інтеграцію цифрових рішень у правове навчання та створення умов для активної взаємодії громадян із правовими механізмами через сучасні технології.

Правове виховання у молодіжному середовищі має кілька ключових завдань. По-перше, воно спрямоване на підвищення правової обізнаності серед молоді, що дозволяє мінімізувати кількість правопорушень та проявів девіантної поведінки [84, с.45-52]. По-друге, правове виховання сприяє формуванню активної громадянської позиції, що є важливим фактором соціальної стабільності. Молодь, яка володіє правовими знаннями, має вищий рівень політичної активності, бере участь у волонтерських рухах, громадських ініціативах та демократичних процесах.

Окремим аспектом правового виховання молоді є його роль у профілактиці соціальних конфліктів та запобіганні радикалізації. Кравченко Л. М. зазначає, що молодь, яка має низький рівень правової культури, частіше піддається впливу деструктивних ідеологій, стає учасником незаконних політичних рухів або виявляє агресію щодо інших соціальних груп. У цьому контексті важливу роль відіграють державні ініціативи щодо правової просвіти, які включають тренінги з прав людини, курси з ненасильницького вирішення конфліктів та громадянської освіти.

Якщо розглядати механізми реалізації правового виховання молоді, то вони можуть включати формальні та неформальні методи. Формальні методи – це викладання правознавства у загальноосвітніх закладах, впровадження спеціальних навчальних курсів та факультативів. Наприклад, у Франції існує система шкільної правової освіти, яка охоплює всі рівні навчання та передбачає обов'язкове вивчення правових дисциплін у старших класах.

Неформальні методи включають просвітницькі кампанії, волонтерські ініціативи, інтерактивні заходи, що організовуються молодіжними організаціями у співпраці з державними установами [95, с.117].

Правова освіта та виховання є важливими елементами формування громадянського суспільства, оскільки забезпечують усвідомлення громадянами своїх прав і обов'язків, сприяють зміцненню демократичних інститутів та зменшенню рівня правопорушень. Водночас сучасний стан нормативно-правового регулювання правової освіти в Україні має низку суттєвих недоліків, що перешкоджають її ефективному функціонуванню.

Одним із ключових недоліків є відсутність чітко визначеної нормативної бази, яка б регулювала правову освіту на всіх рівнях. У чинному законодавстві існують розрізнені норми, що регламентують правове навчання у загальноосвітніх закладах, діяльність юридичних клінік та надання правової допомоги, однак вони не складають єдиного, комплексного підходу. Зайчук О. В. наголошує, що відсутність спеціального закону «Про правову освіту» призводить до того, що правове виховання не має системного характеру та залежить від ініціативи окремих освітніх закладів і громадських організацій [42, с.99-108].

Ще однією проблемою є низький рівень інтеграції правової освіти в систему загальноосвітнього навчання. В українських школах вивчення правознавства є факультативним або охоплює лише окремі теми в рамках курсу «Громадянська освіта». На відміну від західноєвропейських країн, де правова освіта є обов'язковим предметом шкільної програми, в Україні учні часто отримують лише фрагментарні знання про свої права та обов'язки. Іншою значною проблемою є відсутність ефективного механізму координації між державними органами, які відповідають за правове виховання та освіту. Наприклад, Міністерство освіти і науки та Міністерство юстиції не мають спільних програм для розвитку правової культури населення, що створює розрив між освітніми та правозахисними ініціативами. У той же час, у Німеччині та Франції функціонує державна система координації правової освіти, де різні відомства співпрацюють у межах національних стратегій з підвищення правової грамотності.

Також важливим недоліком є відсутність обов'язкової правової підготовки для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Як показує практика, недостатній рівень правових знань у представників державного сектору призводить до численних порушень законодавства, корупційних ризиків та зниження рівня довіри громадян до правових інституцій. Кравченко Л. М. підкреслює, що у багатьох європейських країнах правова освіта для державних службовців є обов'язковою та регулярно оновлюється відповідно до змін у законодавстві [60, с.67-73].

Окремо варто відзначити недостатнє фінансування програм правової освіти, що ускладнює їхню реалізацію на місцевому рівні. У багатьох громадах відсутні ресурси для проведення просвітницьких заходів, створення правових консультаційних центрів та забезпечення навчальних закладів сучасними навчальними матеріалами [107, с.117-119].

Отож, на підставі вище проаналізованого матеріалу дослідження, вважаємо за необхідне відзначити, що сучасні підходи до інтеграції правового виховання в освітні програми та державну політику охоплюють кілька стратегічних напрямків, які сприяють всебічному розвитку правової свідомості та впровадженню

принципів соціальної справедливості. По-перше, застосовується міждисциплінарний підхід, що поєднує правове, соціологічне, економічне та етичне навчання, дозволяючи студентам отримати комплексне розуміння принципів справедливості та ефективно використовувати набуті знання у практичних ситуаціях. По-друге, активне використання цифрових технологій, таких як онлайн-курси, інтерактивні платформи та відеоконференції, робить навчання більш доступним, гнучким і інтерактивним, стимулюючи залучення молоді до правових процесів. По-третє, партнерство між державними органами, освітніми установами та неурядовими організаціями відкриває можливості для практичного навчання через семінари, тренінги та кейс-стаді, що сприяє розвитку критичного мислення та практичних навичок правової аргументації.

Однак для вирішення існуючих проблем необхідно всебічно реформувати законодавство у сфері правової освіти. Це передбачає прийняття Закону «Про правову освіту», який створить єдину систему правового виховання на всіх рівнях навчальних закладів, впровадження обов'язкових курсів правознавства з інтерактивними методиками у шкільну програму, розробку національної стратегії правової освіти, що координуватиме діяльність державних органів та громадських ініціатив, а також створення єдиної онлайн-платформи для правової освіти, яка забезпечуватиме доступ до навчальних матеріалів, інтерактивних курсів і юридичних консультацій. Підвищення фінансування програм правової освіти, особливо у віддалених регіонах, є ключовим чинником для створення цілісної системи, що гарантує загальну доступність знань, ефективну координацію між державними структурами та інтеграцію цифрових технологій у навчальний процес.

Висновки до розділу 2

1. Соціальна справедливість є не лише орієнтиром у політичних ідеях, а й практичним інструментом для побудови суспільства, де кожен може досягнути

добробуту і реалізувати свій потенціал. Інтеграція правових норм із етичними цінностями створює систему, здатну не тільки ефективно реагувати на сучасні виклики, але й адаптуватися до нових соціальних вимог, що закладає міцну основу для соціальної згуртованості.

Вважаємо, що правові норми відіграють ключову роль у забезпеченні соціальної справедливості, виконуючи низку важливих функцій. Вони встановлюють обов'язкові правила поведінки, що гарантують соціальний порядок та рівність перед законом (регулятивна функція), інтегрують політичну, економічну та моральну сфери, забезпечуючи їхню узгодженість (інтегративна функція), а також слугують механізмом захисту прав і свобод громадян (гарантійна функція). Окрім цього, право здійснює контроль за дотриманням встановлених норм і притягненням до відповідальності у разі їх порушення (контрольна функція), забезпечує ефективне вирішення соціальних конфліктів (функція врегулювання суперечок) та сприяє формуванню стабільного правового середовища, заохочуючи правомірну поведінку й забезпечуючи передбачуваність суспільних відносин (стимулююча і прогностична функції).

2. Заохочувальні норми у правових системах формуються залежно від правових традицій, культури та історичного розвитку країни. У континентальній системі вони включають матеріальні стимули (податкові пільги, субсидії) та нематеріальні механізми (публічне визнання, нагородження). У загальному праві заохочення забезпечується судовими прецедентами, що сприяють добросовісній поведінці. Скандинавські країни поєднують фінансову підтримку з соціальним діалогом, тоді як держави, що розвиваються, впроваджують реформи та цифрові технології для підвищення прозорості.

В Україні існують різні форми правового заохочення, зокрема податкові пільги для бізнесу та державні гранти. Проте їхня ефективність залежить від інституційної спроможності та правової культури. Головною проблемою залишається недостатня прозорість механізмів, що створює корупційні ризики. Цифровізація, зокрема платформа «Дія», сприяє мінімізації цих загроз.

Для ефективного функціонування заохочувальних механізмів вони повинні відповідати принципам адресності (допомога тим, хто її потребує), прозорості (чіткі критерії надання пільг) та стійкості (довгострокове фінансування незалежно від політичних змін)

3. Сучасні підходи до інтеграції правового виховання в освіту та державну політику охоплюють кілька стратегічних напрямків. Поєднання міждисциплінарного навчання, цифрових технологій та співпраці між державою, освітніми установами й громадськими організаціями сприяє розвитку правової свідомості й впровадженню принципів соціальної справедливості.

Для вирішення існуючих проблем необхідно реформувати законодавство, зокрема ухвалити Закон «Про правову освіту», впровадити обов'язкові курси правознавства, розробити національну стратегію правової освіти та створити єдину онлайн-платформу з доступом до навчальних матеріалів і юридичних консультацій. Важливим фактором є також підвищення фінансування, особливо у віддалених регіонах, що забезпечить доступність знань та ефективну інтеграцію сучасних освітніх технологій.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

3.1. Аналіз правової політики України у сфері забезпечення соціальної справедливості

Соціальна справедливість є ключовим принципом правової політики України, що знаходить своє закріплення у конституційно-правових нормах, які визначають систему соціальних прав та гарантій. Конституція України встановлює основи правового регулювання соціальної сфери, забезпечуючи рівний доступ громадян до економічних, соціальних та культурних благ. Закріплення принципу соціальної справедливості в Основному Законі спрямоване на формування державної політики, орієнтованої на створення умов для гідного життя всіх громадян, ліквідацію соціальної нерівності та захист вразливих категорій населення.

Згідно з правовою доктриною, соціальна справедливість у конституційному контексті розглядається як поєднання рівності можливостей та державних гарантій, спрямованих на компенсацію соціально-економічних диспропорцій.

В Основному Законі України соціальна справедливість закріплена через низку ключових норм, що встановлюють права громадян на соціальний захист, працю, житло, охорону здоров'я та освіту. Так, стаття 24 Конституції проголошує принцип рівності всіх громадян перед законом і заборону дискримінації за будь-якими ознаками, що є основою для реалізації соціальної справедливості в правовій площині. Як зазначає О. В. Петришин, ця норма формує підґрунтя для конституційного закріплення принципу рівних можливостей у сфері соціальних прав, що є однією з ключових характеристик соціальної держави [88, с.118].

Стаття 46 Конституції України гарантує громадянам право на соціальний захист, що включає пенсійне забезпечення, соціальні виплати та підтримку осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. У контексті європейських

правових стандартів це положення відповідає принципам Європейської соціальної хартії, яка передбачає, що держава повинна забезпечувати належний рівень життя для своїх громадян. Проте, як зазначає Ю. С. Шемшученко, ефективність реалізації соціальних гарантій залежить від наявності чітких механізмів фінансування соціальних програм, а також від запобігання корупційним ризикам у розподілі державних соціальних ресурсів [121, с.3-10].

Забезпечення соціальної справедливості у сфері праці закріплене в статті 43, яка гарантує право кожного на працю, гідні та безпечні умови праці, а також своєчасну виплату заробітної плати. У цьому контексті М. В. Кравчук зазначає, що держава повинна не лише формально закріплювати соціально-економічні права, а й забезпечувати належний правовий механізм контролю за їх реалізацією, зокрема через посилення державного контролю за дотриманням трудових прав [63, с.20-25].

Стаття 49 Конституції гарантує право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Це положення є основою для розвитку національної системи охорони здоров'я та забезпечення рівного доступу до медичних послуг. Як наголошує Д. В. Лук'янов, сучасна правова політика України потребує глибокого реформування системи охорони здоров'я відповідно до конституційних гарантій, оскільки на практиці існує суттєва нерівність у доступі до якісних медичних послуг, особливо серед соціально вразливих верств населення [71, с.116].

Право на освіту, передбачене статтею 53, є ще одним важливим компонентом соціальної справедливості. Держава гарантує безоплатність і доступність дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Це положення відповідає міжнародним стандартам, зокрема Міжнародному пакту про економічні, соціальні та культурні права (1966), який визначає освіту як один із головних інструментів подолання соціальних нерівностей.

Окрім закріплення соціальних прав, Конституція України визначає обов'язки держави у сфері соціальної політики. Стаття 1 визначає Україну як соціальну державу, що передбачає необхідність активного втручання держави у

перерозподіл соціальних благ задля забезпечення рівних можливостей. Як зазначає О. М. Костенко, ця норма є концептуальною основою для розробки соціально орієнтованої правової політики, проте її реалізація часто стикається з економічними труднощами, що обмежують можливості держави у фінансуванні соціальних програм [57, с.15-25].

На нашу думку, конституційно-правові основи соціальної справедливості в Україні є достатньо розвиненими з точки зору їх закріплення в Основному Законі, проте на практиці їх реалізація залишається проблемною через недостатність фінансових ресурсів, інституційні обмеження та правозастосовні проблеми. Для забезпечення ефективного функціонування соціальних прав необхідно вдосконалювати механізми їх реалізації, зокрема шляхом покращення системи контролю за виконанням соціальних зобов'язань держави, запровадження дієвих правових гарантій доступу до соціальних послуг, а також підвищення рівня правової обізнаності громадян щодо їхніх соціальних прав.

Таким чином, Конституція України створює необхідне правове підґрунтя для забезпечення соціальної справедливості, визначаючи систему соціальних прав та обов'язків держави. Проте реальна імплементація цих норм потребує ефективного механізму їх реалізації, що включає як удосконалення законодавчих процедур, так і підвищення рівня правозастосовної практики. Реалізація соціальної справедливості має ґрунтуватися не лише на конституційних гарантіях, а й на активній державній політиці, спрямованій на подолання соціальних дисбалансів та формування рівних можливостей для всіх громадян.

Соціальна справедливість є основним орієнтиром правової політики демократичної держави, яка спрямована на забезпечення рівності можливостей, належний рівень життя громадян та захист вразливих категорій населення. В Україні реалізація цього принципу здійснюється через систему законодавчих актів, що встановлюють державні соціальні гарантії, регламентують трудові права та механізми соціального захисту. Нормативно-правові механізми у цій сфері є ключовими інструментами правового регулювання, які забезпечують баланс між

економічною ефективністю та соціальною відповідальністю держави перед громадянами.

Науковці розглядають законодавчі механізми соціальної справедливості як комплекс правових норм, спрямованих на формування соціально орієнтованої політики держави. Так, В. С. Сухонос зазначає, що ефективність соціальної політики безпосередньо залежить від якості правових норм та дієвості механізмів їх реалізації. Він підкреслює, що правові акти у сфері соціального захисту мають бути не лише декларативними, а й містити конкретні механізми їх реалізації та державного контролю [106, с.7-12].

Законодавство України про соціальний захист охоплює широкий спектр нормативно-правових актів, спрямованих на підтримку соціально вразливих верств населення. Основним документом, що регламентує державну політику у цій сфері, є Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». Він визначає основні соціальні стандарти, зокрема прожитковий мінімум, мінімальну заробітну плату, рівень пенсійного забезпечення та соціальної допомоги. Як зазначає О. В. Петришин, цей закон є одним із базових нормативних актів, що закріплює принцип соціальної справедливості в українському законодавстві, проте його реалізація залежить від економічних можливостей держави та ефективності фінансової політики [88, с.217].

Окрему роль у системі соціального захисту відіграє Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», який визначає механізми страхових виплат у разі втрати працездатності, безробіття, нещасних випадків на виробництві. Цей нормативний акт є важливим інструментом перерозподілу соціальних благ через механізм соціального страхування, що забезпечує фінансову стабільність соціально вразливих груп населення. Проте, як зазначає Д. В. Лук'янов, на практиці існують проблеми з ефективністю реалізації соціального страхування, зокрема через недостатність страхових фондів та недосконалість механізму адміністрування соціальних виплат [71, с.108-117].

Не менш важливим компонентом законодавчого забезпечення соціальної справедливості є правове регулювання рівних можливостей. Конституційний принцип рівності передбачає усунення будь-яких форм дискримінації та створення правових умов для рівного доступу до соціальних благ. Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» закріплює механізми недискримінації у сфері праці, освіти, політики та соціального життя. О. М. Костенко наголошує, що цей закон є важливим кроком у напрямку забезпечення гендерної рівності, однак його ефективність обмежується недостатнім контролем за виконанням антидискримінаційних норм, що проявляється у нерівній оплаті праці та гендерних бар'єрах у професійній сфері [57, с.15-25].

Законодавчі механізми соціальної справедливості також включають нормативно-правові акти, що регулюють трудові права громадян. Одним із ключових документів у цій сфері є Кодекс законів про працю України, що визначає основні принципи регулювання трудових відносин, права та обов'язки працівників і роботодавців. Зокрема, він встановлює гарантії мінімальної заробітної плати, регламентує питання робочого часу, охорони праці та соціального страхування. Проте, як зазначає Ю. С. Шемшученко, чинний Кодекс потребує суттєвого оновлення відповідно до європейських стандартів, оскільки багато його норм не відповідають сучасним викликам ринку праці та глобалізації економіки [121, с.3-10].

Особливу роль у забезпеченні соціальної справедливості відіграє Закон України «Про оплату праці», який визначає принципи регулювання заробітної плати та механізми її індексації відповідно до рівня інфляції. Даний нормативний акт є важливим інструментом реалізації принципу економічної справедливості, оскільки сприяє підтримці достатнього рівня доходів громадян.

Варто зазначити, що законодавчі механізми соціальної справедливості в Україні є достатньо розвиненими з точки зору їх формальної правової регламентації, проте існує низка проблем, пов'язаних із їхньою імплементацією. Основною проблемою є розрив між юридичними нормами та реальними соціальними процесами, що зумовлений як недосконалістю правозастосовної

практики, так і обмеженими економічними ресурсами держави. Ефективне забезпечення соціальної справедливості потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення механізмів реалізації соціальних прав, посилення контролю за виконанням трудового законодавства, а також розширення інструментів соціального страхування.

Таким чином, законодавчі механізми забезпечення соціальної справедливості в Україні включають систему правових норм, що регулюють соціальний захист, рівні можливості та трудові права. Вони формують правову основу для реалізації соціальної політики держави, проте їхня ефективність залежить від належного фінансування, розвиненої інституційної бази та підвищення рівня правової культури громадян. Для досягнення соціальної справедливості необхідно не лише вдосконалювати чинне законодавство, а й забезпечувати його ефективне застосування у реальному житті.

Міжнародні правові акти відіграють ключову роль у формуванні національної правової політики у сфері соціальної справедливості, встановлюючи мінімальні стандарти забезпечення соціальних прав та механізми їх реалізації. Україна, як держава, що декларує свою європейську інтеграцію та орієнтується на міжнародні правові норми, активно імплементує положення міжнародних актів у національне законодавство. Основними міжнародними документами, які визначають правові засади соціальної політики держави, є Європейська соціальна хартія, Конвенції Міжнародної організації праці (МОП) та основоположні міжнародні договори у сфері прав людини [27, с.269-274].

Європейська соціальна хартія, прийнята Радою Європи у 1961 році (оновлена у 1996 році), є одним із найважливіших міжнародних документів у сфері соціального забезпечення, який встановлює стандарти соціального захисту, трудових прав і рівних можливостей для всіх громадян. Україна ратифікувала більшість положень цього документа у 2006 році, взявши на себе зобов'язання забезпечувати ефективне виконання його норм. Як зазначає О. В. Петришин, ратифікація Європейської соціальної хартії стала значним кроком у напрямку адаптації українського законодавства до європейських стандартів, проте його

практична імплементація залишається складним процесом через недостатнє фінансування соціальних програм та відсутність ефективного моніторингу їх реалізації [87, с.109-112].

Одним із основних принципів Хартії є право на гідні умови праці та справедливу оплату, що закріплено у статтях 2 та 4 документа. Проте, як зазначає Ю. С. Шемшученко, рівень дотримання цих стандартів в Україні залишається недостатнім, особливо у контексті забезпечення мінімальної заробітної плати, що відповідає реальним потребам громадян. Незважаючи на закріплення в Конституції України принципу соціальної держави, проблема несвоєчасної виплати заробітної плати та її невідповідності прожитковому мінімуму продовжує залишатися актуальною [121, с.3-10].

Іншим важливим міжнародним джерелом у сфері соціальної справедливості є Конвенції Міжнародної організації праці (МОП), які встановлюють глобальні стандарти у сфері зайнятості, трудових прав, охорони праці та соціального страхування. Україна ратифікувала понад 60 конвенцій МОП, зокрема Конвенцію №102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення», Конвенцію №111 «Про дискримінацію у сфері праці та занять» та Конвенцію №87 «Про свободу асоціації та захист права на організацію».

Як наголошує Д. В. Лук'янов, імплементація норм МОП в українське законодавство сприяла розширенню соціальних прав працівників, однак існують значні проблеми з їхнім практичним виконанням, зокрема у сфері забезпечення безпечних умов праці та дотримання норм охорони здоров'я на робочих місцях. Наприклад, проблема тіньової зайнятості в Україні є серйозним викликом, який значно ускладнює реалізацію норм міжнародного трудового права [71, с.117].

Окрім того, важливу роль у розвитку національної правової політики у сфері соціального захисту відіграють міжнародні договори про права людини, які містять основоположні принципи соціальної рівності та економічних гарантій. Зокрема, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), який Україна ратифікувала у 1973 році, передбачає право кожного на працю, соціальне забезпечення, охорону здоров'я та освіту. Як зазначає О. М. Костенко,

цей пакт є одним із ключових міжнародних актів, що формує правову основу для соціальної політики держави, проте його положення не завжди корелюються з реальними можливостями України щодо їх повноцінного виконання [57, с.15-25].

Також значну роль відіграє Загальна декларація прав людини (1948), яка, хоча і не має обов'язкового характеру, заклала основні принципи рівності та соціальної захищеності. Її положення знайшли відображення у багатьох міжнародних конвенціях та вплинули на формування українського законодавства про соціальні права.

На нашу думку, міжнародні правові акти є важливим чинником у процесі вдосконалення національної правової політики у сфері соціальної справедливості. Проте їх імплементація стикається з низкою труднощів, серед яких недостатній рівень державного фінансування, відсутність ефективних механізмів моніторингу виконання міжнародних зобов'язань, а також низький рівень правової культури населення. Для повноцінного виконання міжнародних стандартів необхідно не лише адаптувати національне законодавство до норм Європейської соціальної хартії та Конвенцій МОП, але й створити дієві механізми їх реалізації.

Тому, вплив міжнародних правових актів на правову політику України у сфері соціальної справедливості є значним, оскільки вони формують правові орієнтири, що визначають розвиток соціальних гарантій та трудових прав. Однак їх ефективне впровадження потребує не лише формального приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, але й забезпечення реального виконання прийнятих зобов'язань. Лише комплексний підхід, що поєднує законодавчі зміни, ефективний державний контроль та активну участь громадянського суспільства, дозволить Україні досягти високих стандартів соціальної справедливості, визначених міжнародними документами.

Міжнародні правові акти відіграють ключову роль у формуванні національної правової політики у сфері соціальної справедливості, встановлюючи мінімальні стандарти забезпечення соціальних прав та механізми їх реалізації. Україна, як держава, що декларує свою європейську інтеграцію та орієнтується на міжнародні правові норми, активно імплементує положення міжнародних актів у

національне законодавство. Основними міжнародними документами, які визначають правові засади соціальної політики держави, є Європейська соціальна хартія, Конвенції Міжнародної організації праці (МОП) та основоположні міжнародні договори у сфері прав людини [56, с.89-96].

Окрім того, важливу роль у розвитку національної правової політики у сфері соціального захисту відіграють міжнародні договори про права людини, які містять основоположні принципи соціальної рівності та економічних гарантій. Зокрема, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), який Україна ратифікувала у 1973 році, передбачає право кожного на працю, соціальне забезпечення, охорону здоров'я та освіту. Як зазначає О. М. Костенко, цей пакт є одним із ключових міжнародних актів, що формує правову основу для соціальної політики держави, проте його положення не завжди корелюються з реальними можливостями України щодо їх повноцінного виконання [57, с.15-25].

Міжнародні правові акти є важливим чинником у процесі вдосконалення національної правової політики у сфері соціальної справедливості. Проте їх імплементація стикається з низкою труднощів, серед яких недостатній рівень державного фінансування, відсутність ефективних механізмів моніторингу виконання міжнародних зобов'язань, а також низький рівень правової культури населення. Для повноцінного виконання міжнародних стандартів необхідно не лише адаптувати національне законодавство до норм Європейської соціальної хартії та Конвенцій МОП, але й створити дієві механізми їх реалізації.

Таким чином, вплив міжнародних правових актів на правову політику України у сфері соціальної справедливості є значним, оскільки вони формують правові орієнтири, що визначають розвиток соціальних гарантій та трудових прав. Однак їх ефективне впровадження потребує не лише формального приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, але й забезпечення реального виконання прийнятих зобов'язань. Лише комплексний підхід, що поєднує законодавчі зміни, ефективний державний контроль та активну участь громадянського суспільства, дозволить Україні досягти високих стандартів соціальної справедливості, визначених міжнародними документами.

Формування та реалізація правової політики у сфері соціальної справедливості є комплексним процесом, що охоплює діяльність різних державних органів, кожен із яких відіграє важливу роль у правотворчій, виконавчій та контрольній сферах. Інституційний механізм реалізації соціально орієнтованої правової політики включає систему органів державної влади, які забезпечують ухвалення законів, їх імплементацію та моніторинг виконання.

Як зазначає О. В. Петришин, ефективність соціальної політики значною мірою залежить від узгодженості дій органів державної влади, їхньої компетенції та здатності реагувати на суспільні потреби. В Україні до основних суб'єктів правової політики у сфері соціальної справедливості належать Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Міністерство соціальної політики та органи місцевого самоврядування, кожен із яких виконує специфічні функції у цьому процесі [87, с.231].

Президент України як глава держави здійснює стратегічне керівництво державною політикою, у тому числі соціальною. Відповідно до Конституції України, Президент визначає основні напрями соціально-економічного розвитку країни та ініціює законодавчі зміни у сфері соціальної політики (ст. 106 Конституції України). Він також має право вето щодо законів, ухвалених Верховною Радою, що дозволяє йому впливати на якість законодавчих ініціатив у сфері соціального захисту.

На думку Ю. С. Шемшученка, значення Президента у формуванні соціальної політики значною мірою залежить від його здатності консолідувати різні гілки влади та забезпечувати координацію між законодавчими та виконавчими органами. Однак на практиці ефективність президентської політики у сфері соціальної справедливості може бути обмежена політичною боротьбою між різними державними інституціями, що ускладнює реалізацію довгострокових соціальних програм[121, с.3-10].

Верховна Рада України як єдиний законодавчий орган держави відіграє ключову роль у правовій політиці, оскільки саме вона ухвалює закони, що визначають правові засади соціальної справедливості. Парламент контролює

бюджетні витрати, затверджує державні соціальні програми та здійснює парламентський контроль за діяльністю органів виконавчої влади у цій сфері.

Як зазначає дослідники, ефективність законодавчої політики у сфері соціального захисту залежить від якості нормотворчої діяльності, узгодженості законодавчих актів та їхньої відповідності міжнародним стандартам. Проте в Україні нерідко спостерігається ситуація, коли соціальне законодавство ухвалюється без належного фінансово-економічного обґрунтування, що ускладнює його реалізацію [106, с.7-12].

Кабінет Міністрів України є основним органом, що здійснює виконавчу владу та забезпечує практичне впровадження соціальної політики. Він розробляє державні програми, затверджує нормативно-правові акти, що регулюють соціальний захист, трудові відносини та рівні можливості громадян.

На думку Д. В. Лук'янова, ключовою проблемою функціонування уряду у сфері соціальної політики є необхідність балансування між економічними можливостями держави та соціальними зобов'язаннями. В умовах бюджетного дефіциту Кабінет Міністрів нерідко змушений обмежувати фінансування соціальних програм, що може призводити до соціальної напруги та протестів [71, с.115].

Міністерство соціальної політики України є спеціалізованим центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення. Його основні функції включають адміністрування пенсійної системи, соціального страхування, програм допомоги малозабезпеченим верствам населення, а також реалізацію політики рівних можливостей.

Як наголошує О. М. Костенко, ефективність діяльності Міністерства соціальної політики залежить від його здатності адаптувати правові механізми до змін у соціально-економічній ситуації та впроваджувати сучасні цифрові технології у сфері соціального забезпечення. Проте в Україні існує проблема неефективного використання соціальних ресурсів, що вимагає посилення контролю за розподілом соціальних виплат [57, с.15-25].

Органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль у реалізації соціальної політики на місцевому рівні, оскільки саме вони безпосередньо взаємодіють із громадянами та виконують програми соціальної допомоги, підтримки безробітних, реалізують муніципальні соціальні ініціативи.

На думку М. В. Кравчука, децентралізація соціальної політики має позитивний вплив на забезпечення соціальної справедливості, оскільки дозволяє враховувати регіональні особливості та надавати більш адресну підтримку громадянам. Проте у багатьох регіонах існує проблема недостатнього фінансування місцевих соціальних програм, що ускладнює їх ефективну реалізацію [63, с.20-25].

Ефективність правової політики у сфері соціальної справедливості значною мірою залежить від узгодженої діяльності всіх рівнів влади. Недостатня координація між центральними та місцевими органами, а також нестача ефективних механізмів фінансового забезпечення соціальних програм є серйозними викликами для правової політики України. Для забезпечення реального впровадження соціальних гарантій необхідно підвищити рівень відповідальності державних органів за виконання соціальної політики, покращити якість законотворчого процесу та забезпечити ефективний механізм громадського контролю за діяльністю державних структур.

Вважаємо, що державна влада відіграє ключову роль у розробці та реалізації правової політики у сфері соціальної справедливості, проте ефективність її діяльності значною мірою залежить від політичної стабільності, економічних можливостей держави та належної координації між різними рівнями управління.

Судова система та правоохоронні органи відіграють ключову роль у забезпеченні соціальної справедливості, оскільки вони реалізують правозахисну, контрольну та відновлювальну функції в суспільстві. Вони забезпечують верховенство права, рівний доступ до правосуддя, захист соціальних прав громадян та протидіють порушенням у сфері соціального забезпечення, праці, рівних можливостей та боротьби з дискримінацією. Ефективність судового та правоохоронного механізму у сфері соціальної справедливості залежить від рівня

незалежності суддів, прозорості судового процесу, спроможності правоохоронних органів ефективно виконувати свої функції, а також від наявності механізмів громадського контролю [56, с.89-96].

Як зазначає О. В. Петришин, судова система виступає гарантом соціальної справедливості через вирішення спорів, що виникають у сфері соціального захисту, трудових відносин, рівних можливостей та державної соціальної політики. Вона забезпечує захист прав громадян від неправомірних дій держави, роботодавців чи інших суб'єктів. У цьому контексті Конституційний Суд України відіграє важливу роль у визначенні відповідності законодавчих актів принципам соціальної справедливості [87, с.121-124].

Законодавче підґрунтя діяльності судової системи у сфері соціального захисту ґрунтується на положеннях Конституції України (статті 55, 124-129), які гарантують право на судовий захист та незалежність судової влади. Окрім того, важливим нормативним актом є Кодекс адміністративного судочинства України, який визначає порядок розгляду спорів, що виникають у сфері соціальних прав. Так, через систему адміністративного судочинства громадяни можуть оскаржувати неправомірні дії або бездіяльність державних органів у сфері пенсійного забезпечення, соціальних виплат, захисту прав працівників тощо.

Ю. С. Шемшученко зазначає, що судова практика є важливим елементом механізму забезпечення соціальної справедливості, оскільки саме через судові рішення формуються стандарти застосування соціальних норм. Проте він також вказує на проблему низької доступності судового захисту через складність судових процедур, високі витрати на судові процеси та затягування розгляду справ, що значно ускладнює реалізацію соціальних прав громадян [121, с.3-10].

Важливу функцію у забезпеченні соціальної справедливості відіграють правоохоронні органи, які забезпечують дотримання законодавства у сфері соціального захисту та трудових відносин, протидіють корупційним проявам у сфері розподілу соціальних виплат та розслідують правопорушення, пов'язані з порушенням соціальних прав. Серед основних правоохоронних структур, які діють у цій сфері, можна виділити: Національну поліцію України, яка здійснює контроль

за дотриманням законодавства про працю, реагує на випадки дискримінації, трудової експлуатації та порушень соціальних прав громадян; -Державну службу України з питань праці, що контролює дотримання законодавства про працю, розглядає скарги громадян щодо незаконного звільнення, не виплати заробітної плати, порушень умов праці. -Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП), які розслідують випадки корупції у сфері соціальних виплат, державних тендерів, пов'язаних із соціальними програмами.

На думку Д. В. Лук'янова, ефективність правоохоронних органів у сфері соціальної справедливості значною мірою залежить від їхньої незалежності, наявності відповідних ресурсів та рівня довіри громадян до їхньої діяльності. Він наголошує, що одним із ключових викликів у цій сфері є боротьба з тіньовою економікою та неофіційною зайнятістю, яка позбавляє значну частину населення можливості користуватися соціальними гарантіями, передбаченими законодавством [71, с.137-139].

Значним викликом для судової та правоохоронної системи є також протидія дискримінації та нерівному доступу до соціальних благ. В Україні діє Уповноважений Верховної Ради з прав людини, який розглядає порушення соціальних прав та здійснює моніторинг дотримання міжнародних стандартів у цій сфері. Проте, як зазначає О. М. Костенко, в Україні все ще існує низька правова обізнаність населення щодо своїх соціальних прав, що обмежує ефективність механізмів правового захисту [57, с.15-25].

Варто відмітити, що ефективність діяльності судової системи та правоохоронних органів у забезпеченні соціальної справедливості залежить не лише від якості законодавства, а й від рівня правової культури суспільства, незалежності судів, ефективності правоохоронної системи та наявності дієвих механізмів громадського контролю. Проблемами, які потребують першочергового вирішення, є затягування судових процесів у справах щодо соціального захисту, недостатній рівень підготовки правоохоронних органів у сфері протидії трудовій

експлуатації та порушенням соціальних прав, а також необхідність посилення контролю за розподілом державних соціальних ресурсів.

Таким чином, судова система та правоохоронні органи є важливими інструментами забезпечення соціальної справедливості, оскільки вони гарантують дотримання соціальних прав, відновлення порушених прав та притягнення до відповідальності суб'єктів, які їх порушують. Однак для підвищення ефективності їхньої діяльності необхідні структурні реформи, спрямовані на підвищення доступності правосуддя, посилення відповідальності державних органів за порушення соціальних прав та підвищення рівня довіри громадян до судової та правоохоронної системи.

Ефективне функціонування системи соціального захисту неможливе без конструктивної взаємодії держави та громадянського суспільства, оскільки тільки спільними зусиллями можна забезпечити реальне виконання соціальних гарантій та врахування інтересів різних категорій населення. Громадянське суспільство виконує функції контролю за реалізацією соціальної політики, правозахисту та безпосереднього надання допомоги вразливим верствам населення. Водночас держава має створювати правові, фінансові та інституційні механізми, що сприяють розвитку соціально орієнтованої діяльності громадських організацій.

Як зазначає О. В. Петришин, громадянське суспільство відіграє значну роль у процесі реалізації соціальної політики, оскільки воно забезпечує зворотний зв'язок між державою та суспільством, виявляє реальні соціальні проблеми та пропонує механізми їх вирішення. Він наголошує, що у демократичних правових системах важливою складовою соціальної політики є участь неурядових організацій, профспілок, благодійних фондів, правозахисних об'єднань, які здійснюють моніторинг дотримання соціальних прав та сприяють їх ефективному впровадженню [88, с.217].

В Україні нормативно-правове регулювання взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері соціального захисту відображене у Законах України «Про соціальні послуги», «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», а також у міжнародних зобов'язаннях

держави відповідно до Європейської соціальної хартії. Ці акти визначають правові засади участі громадянського суспільства у реалізації соціальних програм, а також механізми державного сприяння неурядовим організаціям.

Держава зобов'язана забезпечувати прозорість своєї діяльності у сфері соціального захисту, зокрема шляхом залучення громадських організацій до оцінки ефективності соціальних програм. Як зазначає Ю. С. Шемшученко, недостатня відкритість державних структур у розподілі соціальних ресурсів та відсутність ефективних механізмів контролю з боку громадянського суспільства призводять до нецільового використання бюджетних коштів та зниження довіри населення до державної соціальної політики [121, с.3-10].

Неурядові організації та благодійні фонди часто відіграють роль посередників у сфері соціального захисту, надаючи допомогу вразливим категоріям населення, яких не завжди охоплюють державні програми. Наприклад, діяльність фондів, що підтримують людей з інвалідністю, бездомних осіб, переселенців або осіб похилого віку, є доповненням до державних соціальних послуг. У цьому контексті важливою є співпраця органів місцевого самоврядування з громадськими ініціативами, які безпосередньо працюють із соціально незахищеними групами.

На думку Д. В. Лук'янова, громадянське суспільство має виступати активним суб'єктом формування соціальної політики, впливаючи на зміст нормативно-правових актів через механізми громадських слухань, петицій, участі у роботі дорадчих органів при органах державної влади. В Україні громадські ініціативи все більше впливають на порядок денний соціальної політики, проте їхній потенціал ще не повністю реалізований через недостатню інституційну спроможність громадських організацій [71, с.117].

Незважаючи на наявність правових механізмів взаємодії між державою та громадянським суспільством, існує низка проблем, що ускладнюють ефективну співпрацю: бюрократичні перепони у доступі громадських організацій до державного фінансування соціальних програм; - недостатня фінансова підтримка громадських ініціатив з боку держави; - обмежений рівень громадського контролю

за виконанням державних соціальних програм; - низький рівень правової культури населення, що зменшує громадську активність у питаннях захисту соціальних прав.

Як наголошує О. М. Костенко, проблема взаємодії держави та громадянського суспільства значною мірою пов'язана з тим, що держава часто розглядає громадянські ініціативи як другорядний елемент соціальної політики, а не як повноцінного партнера. Водночас, у країнах з високим рівнем соціальної відповідальності держави, таких як Швеція чи Німеччина, механізм державно-громадянського партнерства є добре розвиненим і сприяє ефективнішій реалізації соціальних прав громадян [57, с.15-25].

Тому вважаємо, що громадянське суспільство відіграє вирішальну роль у забезпеченні соціальної справедливості, оскільки воно доповнює державні механізми соціального захисту, забезпечує громадський контроль над розподілом соціальних ресурсів та сприяє підвищенню рівня правової обізнаності громадян. Однак для ефективної взаємодії між державою та громадськими ініціативами необхідні структурні реформи, спрямовані на:

1. Забезпечення фінансової підтримки громадських ініціатив через систему державних грантів та субсидій.
2. Спрощення нормативно-правової бази для реєстрації та діяльності громадських організацій у сфері соціального захисту.
3. Розширення можливостей громадського контролю через запровадження прозорих механізмів моніторингу соціальних програм.
4. Підвищення рівня участі громадянського суспільства у законотворчому процесі, зокрема шляхом створення консультативних рад при органах державної влади. Тому, держава та громадянське суспільство повинні діяти як партнери у реалізації соціального захисту, доповнюючи один одного у досягненні спільної мети – забезпечення соціальної справедливості. Лише інтегрований підхід, що поєднує державні механізми соціального забезпечення та ініціативи громадських організацій, дозволить ефективно реагувати на соціальні виклики та забезпечити рівні можливості для всіх громадян.

У підсумку хочемо відзначити, що законодавство України у сфері соціальної справедливості закладає важливі принципи рівності та недискримінації, проте його практична реалізація залишається викликом. Попри існування спеціалізованих законів, спрямованих на захист вразливих груп та забезпечення рівних можливостей, ефективність їхньої імплементації часто ускладнюється недостатнім контролем і розрізненістю правових норм.

На нашу думку, для покращення правозастосування необхідно вдосконалити механізми моніторингу дотримання соціальних гарантій, підвищити інтеграцію законодавчих ініціатив із соціально-економічною політикою та враховувати сучасні технології для посилення державного контролю й доступності правової допомоги. Важливим кроком є гармонізація українського законодавства з міжнародними стандартами, що сприятиме більш ефективному захисту прав громадян і формуванню справедливого суспільства.

3.2. Проблеми імплементації заохочувальних норм права у механізми забезпечення соціальної справедливості

Заохочувальні норми права є важливим інструментом правового регулювання, що спрямований на стимулювання соціально корисної поведінки та забезпечення соціальної справедливості. Вони відрізняються від імперативних норм тим, що не лише встановлюють обов'язкові правила, а й мотивують суб'єктів правовідносин до активної участі у правовій та соціальній сферах. Як зазначає О.Ф. Скакун, заохочувальні норми виконують подвійне завдання: по-перше, вони сприяють реалізації принципу соціальної рівності, а по-друге, створюють додаткові стимули для участі громадян у соціально значущих процесах [101, с.317-319].

Сучасна юридична наука розглядає заохочувальні норми як засіб підвищення правової свідомості населення, що особливо актуально у сфері соціальної політики. Наприклад, А. П. Гетьман зазначає, що такі норми можуть

включати податкові пільги, соціальні гранти, субсидії, зменшення регуляторного навантаження для малого бізнесу, а також інші інструменти, що сприяють зменшенню соціальної нерівності. При цьому важливо, щоб механізм застосування таких норм був прозорим та доступним, інакше вони можуть втрачати свою стимулюючу функцію [29, с.12-19].

Соціальна справедливість є ключовим поняттям, яке визначає ефективність правового регулювання та відображає баланс між правами, обов'язками і соціальними гарантіями громадян. Джон Роулз визначає соціальну справедливість як рівність можливостей, що забезпечується шляхом правового регулювання та справедливого розподілу соціальних благ [97, с.207-211].

Українська правова наука також активно досліджує соціальну справедливість як один із базових принципів правового регулювання. Наприклад, М. І. Козюбра вважає, що соціальна справедливість є основою правової держави, яка вимагає не лише формального закріплення прав і свобод, а й реальних механізмів їхньої реалізації. Це особливо важливо у контексті правового виховання, яке повинно бути спрямоване на формування у громадян розуміння їхніх прав та механізмів їхнього захисту [53, с.115-117].

Механізми правового регулювання включають в себе систему правових норм, процедур та інституцій, що забезпечують ефективне функціонування правової системи. Як зазначає В. В. Кравченко, ключовим завданням правового регулювання є не лише встановлення норм, а й забезпечення їх виконання шляхом правозастосовної практики та контролюючих механізмів. Одним із головних напрямів правового регулювання у сфері соціальної справедливості є гармонійне поєднання примусових та заохочувальних заходів, що дозволяє зберігати баланс між ринковими механізмами та соціальним захистом [60, с.87-91].

На міжнародному рівні механізми правового регулювання значно варіюються залежно від правових традицій та соціально-економічних умов. Наприклад, у Скандинавських країнах активно використовуються податкові стимули для розвитку соціального підприємництва, у США – програми державного партнерства для підтримки освітніх та медичних ініціатив, а у Великій

Британії впроваджено інструменти фінансового стимулювання роботодавців, які забезпечують працевлаштування соціально незахищених категорій громадян.

Україна потребує розширення механізмів заохочувального правового регулювання, особливо у сфері соціальної політики та правової освіти. Важливо забезпечити прозорість механізмів реалізації заохочувальних норм, їхню ефективність та доступність для широких верств населення. Як показує практика європейських країн, такі механізми мають бути не лише декларативними, а й реально працювати через систему фінансових, податкових та соціальних стимулів.

Отже, заохочувальні норми права є важливим інструментом забезпечення соціальної справедливості, який поєднує в собі функцію правового регулювання та стимулювання суспільно корисної діяльності. Для України особливо актуальним є запровадження ефективних механізмів правового регулювання, що дозволять зробити систему соціального захисту більш доступною та ефективною, зменшити рівень соціальної нерівності та забезпечити справедливий розподіл державних ресурсів.

Заохочувальні норми права є важливим інструментом правового регулювання, що спрямований на стимулювання правомірної поведінки суб'єктів шляхом надання певних пільг, переваг або інших стимулів. Вони відіграють ключову роль у правовій системі, оскільки сприяють реалізації соціально значущих цілей, зміцненню правової свідомості та підвищенню рівня правової культури суспільства. Як зазначає О.Ф. Скакун, заохочувальні норми можна розглядати як позитивний метод правового регулювання, який ґрунтується не на обов'язковості та санкціях, а на створенні сприятливих умов для соціально корисної поведінки [100, с.87-91].

Науковці визначають заохочувальні норми як особливий вид правових норм, що не передбачають безпосереднього примусу, але мотивують учасників правовідносин до певних дій або утримання від небажаної поведінки [107, с.89-91].

Серед основних критеріїв класифікації заохочувальних норм права варто виділити їх цільову спрямованість, механізм реалізації та правову природу.

1. За цільовим призначенням: соціальні заохочувальні норми – спрямовані на підтримку соціально незахищених категорій населення (пільги, субсидії, соціальні виплати). - Економічні заохочувальні норми – забезпечують стимули для економічного розвитку (податкові пільги, грантові програми, інвестиційні стимули). - Правові заохочувальні норми – діють у сфері правосуддя та правозастосування (амністія, скорочення строків покарання за зразкову поведінку). - За механізмом реалізації – матеріальні заохочувальні норми – передбачають конкретні економічні чи соціальні вигоди (грошові виплати, податкові пільги, матеріальне заохочення за участь у державних програмах). - Морально-правові заохочувальні норми – спрямовані на формування позитивного ставлення до законослухняної поведінки через публічне визнання (нагороди, почесні звання, державні премії).

2. За галузевою приналежністю: конституційно-правові – наприклад, надання особливих прав певним категоріям громадян (державні нагороди, права ветеранів). - Адміністративно-правові – стосуються стимулювання державних службовців та посадових осіб (надбавки, премії, кар'єрне просування). - Кримінально-правові – передбачають пом'якшення покарання або його скасування за певні заслуги перед суспільством (умовно-дострокове звільнення, зняття судимості). - Трудові – забезпечують заохочення у сфері праці (виплата премій, нагороди за стаж роботи). - Фінансові та податкові – передбачають зниження податкового навантаження для окремих категорій підприємств або громадян (звільнення від податків, податкові канікули) [112, с.109-112].

Як зазначає В. В. Кравченко, найбільш ефективними є ті заохочувальні норми, які мають довгостроковий вплив на поведінку суб'єктів, а не лише тимчасово стимулюють їх до правомірних дій. У цьому контексті важливим є поєднання заохочувальних норм з іншими правовими механізмами, зокрема системою правових гарантій та відповідальності [61, с.98-101].

Міжнародний досвід свідчить, що ефективність заохочувальних норм залежить від їхньої реальної реалізації та механізмів контролю. Наприклад, у країнах ЄС широко застосовуються економічні стимули для розвитку екологічно

чистого бізнесу та соціальних підприємств, що дозволяє державам досягати стратегічних цілей без жорсткого адміністративного примусу.

На нашу думку, в Україні необхідно удосконалити систему заохочувальних норм, особливо у сферах соціального захисту, трудового права та економічної політики. Важливо не лише розширювати перелік стимулюючих заходів, а й забезпечувати їх ефективний контроль та прозорість. Однією з перспективних реформ є створення автоматизованої системи управління заохочувальними заходами, що дозволить мінімізувати корупційні ризики та забезпечити адресність державної підтримки.

Таким чином, заохочувальні норми є потужним інструментом правового регулювання, який дозволяє формувати правосвідомість громадян та забезпечувати соціальну справедливість. Їхній потенціал у правовій системі України має бути використаний більш ефективно, що можливо лише за умови розробки чітких механізмів їх застосування та контролю.

Заохочувальні норми права відіграють важливу роль у реалізації принципів соціальної справедливості, оскільки вони сприяють не лише формальному визнанню рівності громадян перед законом, але й створенню реальних механізмів забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства. Соціальна справедливість передбачає не просто рівномірний розподіл благ, а їх справедливий розподіл з урахуванням потреб і заслуг кожної особи. Саме заохочувальні норми дозволяють державі компенсувати соціальні дисбаланси, які виникають внаслідок економічної нерівності, соціального статусу чи інших факторів.

У контексті правової науки українські дослідники, зокрема М. І. Козюбра, наголошують, що соціальна справедливість має бути не лише конституційним принципом, а й реально працюючим механізмом, який забезпечує кожному громадянину можливість користуватися своїми правами без дискримінації та перешкод. У цьому аспекті заохочувальні норми відіграють важливу роль, адже вони не просто встановлюють правові рамки, а й забезпечують підтримку тих категорій населення, які потребують допомоги для інтеграції у соціально-економічні процеси [51, с.112].

Заохочувальні норми забезпечують принципи соціальної справедливості через такі основні механізми:

1. Рівний доступ до соціальних благ – правові стимули, такі як податкові пільги, соціальні субсидії та освітні гранти, дозволяють забезпечити рівні можливості для всіх громадян. Наприклад, у сфері освіти стипендіальні програми та державні гранти допомагають студентам з малозабезпечених сімей отримати якісну освіту, що є реалізацією принципу соціальної рівності.

2. Стимулювання соціально відповідальної поведінки – система заохочень для підприємств, які працевлаштовують осіб з інвалідністю чи інші соціально вразливі групи, є одним з механізмів реалізації соціальної справедливості в економічній сфері. Такі механізми використовуються, зокрема, у Німеччині, де роботодавці, що забезпечують робочі місця для осіб з обмеженими можливостями, отримують податкові пільги.

3. Компенсація соціальних нерівностей – заохочувальні норми використовуються для підтримки тих, хто не може на рівних конкурувати в ринкових умовах. Наприклад, державна допомога малозабезпеченим верствам населення та підтримка молодіжного підприємництва допомагають вирівняти стартові можливості та гарантувати справедливий доступ до економічних ресурсів.

На думку В. В. Кравченка, заохочувальні норми можуть бути ефективним інструментом забезпечення соціальної справедливості лише за умови їх прозорого застосування. Якщо механізми заохочення не мають чітких критеріїв або використовуються вибірково, вони можуть призвести до протилежного ефекту – поглиблення соціальної нерівності та посилення корупційних ризиків [61, с.98-101].

Міжнародний досвід також демонструє, що ефективне використання заохочувальних норм має базуватися на чітко визначених принципах. Наприклад, у скандинавських країнах система соціальних стимулів функціонує на основі концепції «держави добробуту», що забезпечує гарантії рівного доступу до соціальних благ через комплексну систему соціального страхування, освітніх програм та податкових пільг для малозабезпечених.

В українському контексті правове закріплення соціальної справедливості та реалізація заохочувальних норм має ряд проблем. Насамперед, законодавство містить багато декларативних положень, але не завжди передбачає ефективні механізми їх реалізації. Наприклад, незважаючи на існування програм державної підтримки малого бізнесу, бюрократичні перепони ускладнюють доступ підприємців до державного фінансування. Тому для підвищення ефективності заохочувальних норм необхідно не лише вдосконалювати законодавчу базу, а й спрощувати процедури отримання соціальних стимулів.

Вважаємо, що подальший розвиток механізмів заохочення у правовій системі України має базуватися на принципах прозорості, ефективності та цільового використання ресурсів. Це означає, що державна політика у сфері заохочувальних норм повинна бути спрямована не лише на запровадження нових механізмів підтримки соціально вразливих груп, а й на удосконалення їх практичного застосування.

Загалом, взаємозв'язок між заохочувальними нормами та принципами соціальної справедливості є очевидним: вони виконують компенсаторну функцію, допомагаючи вирівняти можливості різних соціальних груп, та стимулюють суспільно значущу поведінку. Проте для їх ефективного функціонування необхідно враховувати не лише міжнародний досвід, а й реальні умови, у яких діє правова система України. Це вимагає комплексного підходу до реформування правових механізмів, розширення системи соціальних стимулів та впровадження дієвого контролю за їх виконанням.

Законодавче забезпечення заохочувальних норм у правовій системі України є важливим елементом соціально-правового регулювання, спрямованим на стимулювання суспільно корисної діяльності та забезпечення соціальної справедливості. Українське законодавство містить певні правові механізми, що передбачають заохочення громадян, підприємств та інших суб'єктів правовідносин через податкові, соціальні, трудові, адміністративні та інші заходи. Проте ці механізми не завжди є ефективними через недостатню узгодженість

правових норм, фрагментарність законодавства та відсутність дієвих механізмів реалізації [78, с.123-125].

Згідно з Конституцією України, держава визнає та забезпечує права і свободи людини і громадянина (ст. 3), що включає механізми стимулювання активної участі громадян у суспільному житті. Водночас, як зазначає М. І. Козюбра, правове регулювання заохочувальних норм в Україні є нерівномірним: у деяких сферах, зокрема у трудовому та податковому праві, механізми стимулювання діють досить ефективно, тоді як у соціальній сфері вони часто залишаються декларативними.

Одним із найважливіших напрямів законодавчого забезпечення заохочувальних норм є податкове право, де передбачено систему стимулів для підприємств та фізичних осіб. Так, згідно з Податковим кодексом України, держава надає податкові пільги для окремих категорій суб'єктів господарювання, наприклад, стартапів у сфері ІТ, підприємств, що працюють у межах індустріальних парків, та організацій, що займаються благодійною діяльністю. Сучасні науковці відзначають, що такі норми є ефективним механізмом стимулювання інвестицій та розвитку бізнесу, проте їхній вплив обмежується складними процедурами адміністрування та відсутністю чіткої державної стратегії підтримки інноваційного бізнесу [60, с.61-64].

У сфері соціального забезпечення законодавство передбачає ряд стимулів, зокрема соціальні виплати, субсидії, державні гранти для підприємців та молодих спеціалістів. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» визначає механізми соціального стимулювання, проте, як наголошує О. В. Зайчук, їхня реалізація часто ускладнюється через бюрократичні процедури та недосконалість системи розподілу соціальних ресурсів [42, с.113-115].

Особливу увагу варто приділити кримінально-правовим заохочувальним нормам, які закріплені у Кримінальному кодексі України. Вони передбачають зниження покарання або умовно-дострокове звільнення для осіб, які активно співпрацюють зі слідством, демонструють каяття або компенсують завдані збитки.

Як зазначає І.С. Несторов, такий механізм може бути ефективним для ресоціалізації правопорушників, проте на практиці він часто використовується нерівномірно та потребує чіткіших критеріїв застосування [78, с.87].

Ще однією сферою, де активно застосовуються заохочувальні норми, є трудове право. Кодекс законів про працю України передбачає матеріальне та нематеріальне заохочення працівників у формі премій, надбавок та інших стимулів [107, с.123-125].

На міжнародному рівні заохочувальні норми є важливим елементом державної політики. Наприклад, у Німеччині широко застосовуються податкові пільги для підприємств, які займаються соціально відповідальним бізнесом, а у США існують спеціальні державні програми підтримки малого бізнесу через систему грантів і позик під низькі відсотки. Україна може адаптувати ці механізми, спрощуючи систему державного стимулювання та створюючи більш доступні механізми реалізації правових стимулів.

Удосконалення законодавчого забезпечення заохочувальних норм в Україні має включати розширення сфер їхнього застосування, підвищення ефективності правозастосування та запровадження цифрових механізмів управління соціальними заохоченнями. Зокрема, автоматизація процесів надання податкових пільг та соціальних виплат через цифрові платформи дозволить зменшити рівень корупції та зробити систему стимулювання більш ефективною.

Таким чином, законодавче забезпечення заохочувальних норм в Україні має потенціал для розвитку, проте потребує глибшого реформування та адаптації міжнародного досвіду. Це дозволить створити дієву систему стимулювання, яка сприятиме економічному зростанню, соціальній стабільності та підвищенню рівня правової культури громадян.

Заохочувальні норми відіграють важливу роль у формуванні соціальної справедливості, стимулюючи громадян та організації до правомірної поведінки та участі в суспільно-корисних процесах. Проте ефективність їх реалізації значною мірою залежить від чіткості правозастосування та узгодженості нормативно-правових актів. В Україні існує низка проблем, пов'язаних із відсутністю єдиної

концепції використання заохочувальних норм, що призводить до їхньої нерівномірної та вибіркової імплементації [112, с.98-101].

Як зазначає М. І. Козюбра, основною проблемою правозастосування заохочувальних норм в Україні є розмитість критеріїв їхнього застосування. Відсутність чітких механізмів оцінювання ефективності заохочувальних заходів призводить до того, що їхнє використання має фрагментарний характер. Наприклад, у сфері трудового права система преміювання працівників є нерегламентованою на законодавчому рівні та залежить від суб'єктивного рішення роботодавця. Це створює передумови для дискримінації та неефективного використання стимулів [54, с.15-25].

Подібна ситуація спостерігається і у сфері соціального забезпечення. Як зазначає О. В. Петришин, державні програми соціальних заохочень, такі як субсидії, пільгове кредитування та соціальні гранти, часто мають непрозорий механізм розподілу. Це призводить до того, що доступ до таких програм мають не ті, хто найбільше цього потребує, а ті, хто має кращу обізнаність або можливості для оформлення необхідних документів [88, с.217-218].

Важливим аспектом проблеми є відсутність єдиної правозастосовної практики. Як показує аналіз судових рішень, заохочувальні норми іноді тлумачаться судами по-різному, що створює правову невизначеність. Наприклад, у сфері оподаткування податкові органи та суди можуть по-різному трактувати право підприємств на податкові пільги, що призводить до конфліктів та додаткового навантаження на судову систему.

На міжнародному рівні ефективно застосування заохочувальних норм забезпечується через єдині стандарти адміністрування. Наприклад, у Німеччині всі податкові стимули та соціальні виплати надаються через автоматизовані системи, які мінімізують бюрократичні процедури та забезпечують рівний доступ до заохочень. В Україні ж, як зазначає В. В. Кравченко, відсутність електронного документообігу та прозорих механізмів перевірки відповідності критеріям отримання заохочень ускладнює реалізацію таких норм [61, с.71-73].

На нашу думку, проблема неефективного правозастосування заохочувальних норм в Україні пов'язана з відсутністю єдиної стратегії їхнього використання, а також із низьким рівнем цифровізації правозастосовної сфери. Для підвищення ефективності необхідно розробити уніфіковані критерії застосування заохочувальних норм, створити єдину електронну платформу для адміністрування стимулюючих заходів та посилити контроль за їхньою реалізацією через незалежні органи моніторингу. Тому, без комплексного реформування механізму реалізації заохочувальних норм вони залишатимуться декларативними або неефективними. Лише через чітке законодавче регулювання, автоматизацію правозастосовних процесів та створення єдиної судової практики можна досягти реального стимулюючого ефекту, що сприятиме забезпеченню соціальної справедливості та ефективному функціонуванню правової системи.

Заохочувальні норми відіграють важливу роль у стимулюванні соціально корисної поведінки, але їх ефективність значною мірою залежить від простоти та прозорості механізму реалізації. В Україні, як і в багатьох пострадянських країнах, надмірна бюрократизація та адміністративні обмеження значно ускладнюють доступ до заохочувальних заходів, знижуючи їхній стимулюючий потенціал.

Як зазначає М. І. Козюбра, надмірне ускладнення правових процедур є одним із головних факторів неефективного правозастосування. Наявність складних адміністративних вимог та громіздких процесів отримання заохочувальних заходів призводить до того, що вони стають недоступними для широкого кола громадян і суб'єктів господарювання. Наприклад, оформлення податкових пільг для малого бізнесу в Україні вимагає великої кількості документів, звітності та перевірок, що значно знижує мотивацію підприємців до використання цих стимулів [52, с.98-101].

Аналогічні проблеми спостерігаються і в сфері соціального забезпечення. Як зазначає А.П. Гетьман, система отримання соціальних виплат, субсидій та грантів часто є перевантаженою бюрократичними процедурами. Це призводить до того, що найбільш вразливі категорії населення, які мають низький рівень правової

обізнаності або обмежені можливості в оформленні документів, не можуть скористатися передбаченими заохочувальними заходами [28, с.114-116].

У сфері державного управління існує проблема дублювання повноважень між різними відомствами, що створює адміністративні бар'єри для реалізації заохочувальних норм. В. В. Кравченко наголошує, що відсутність єдиної бази даних та автоматизованих систем управління соціальними виплатами та податковими пільгами змушує громадян витрачати значні ресурси на збір і подання документів до різних установ. Наприклад, оформлення державної підтримки для молодих підприємців вимагає проходження кількох етапів перевірки, що може займати від кількох місяців до року [60, с.67-72].

На міжнародному рівні проблема бюрократичних бар'єрів вирішується шляхом цифровізації адміністративних процесів та скорочення кількості регуляторних вимог. У країнах Скандинавії, Німеччині та Естонії функціонує система «єдиного вікна», яка дозволяє громадянам та бізнесу отримувати всі державні послуги через електронні сервіси без необхідності особистого звернення до державних органів. В Україні, хоча було запроваджено деякі цифрові сервіси (наприклад, портал «Дія»), їхня інтеграція в сферу соціальної політики та стимулювання економіки поки що є недостатньою.

На нашу думку, подолання бюрократичних бар'єрів в реалізації заохочувальних норм потребує спрощення регуляторних процедур, впровадження цифрових сервісів та мінімізації адміністративного навантаження на громадян і бізнес. Зокрема, необхідно розширити сферу електронного документообігу, автоматизувати процеси подачі заявок на соціальні виплати та податкові пільги, а також запровадити систему моніторингу ефективності заохочувальних заходів.

Таким чином, бюрократичні бар'єри та адміністративні обмеження значно знижують ефективність заохочувальних норм, що робить їх менш доступними для населення та бізнесу. Спрощення процедур та розширення цифрових сервісів дозволить підвищити рівень використання цих норм, зробивши їх реальним механізмом забезпечення соціальної справедливості та економічного розвитку [84, с.45-52].

Заохочувальні норми права мають значний потенціал для стимулювання соціально корисної поведінки, забезпечення економічного розвитку та зміцнення правової культури. Проте їхня ефективність може бути серйозно підірвана корупційними ризиками, які виникають у процесі їх застосування. В Україні проблема корупції залишається однією з ключових перешкод на шляху до прозорого та справедливого використання заохочувальних правових механізмів.

Як зазначає Л.М. Сидоренко, одним із головних факторів, що сприяють поширенню корупції у сфері реалізації заохочувальних норм, є відсутність чітких критеріїв та механізмів контролю за їх наданням. Це створює умови для вибіркового підходу до застосування правових стимулів, коли певні категорії суб'єктів отримують переваги не на основі закону, а через неформальні домовленості або зловживання посадовими повноваженнями [98, с.56-63].

У сфері податкових пільг і державних дотацій корупційні ризики виникають через непрозорість механізму розподілу стимулів та складність бюрократичних процедур, які дають можливість державним службовцям маніпулювати наданням таких переваг. Це призводить до викривлення правової природи заохочувальних норм: замість справедливого розподілу ресурсів вони стають інструментом збагачення окремих посадовців [107, с.112].

Подібна ситуація спостерігається у сфері соціального забезпечення. Корупційні ризики тут виникають через зловживання під час призначення соціальних виплат, субсидій або пільг. Частина заохочувальних механізмів, зокрема соціальна допомога малозабезпеченим, пільгові кредити чи компенсації, нерідко надається особам, які насправді не відповідають критеріям отримання таких стимулів, але можуть домовитися з відповідальними чиновниками.

У сфері правоохоронної діяльності та кримінального права корупційні ризики також є надзвичайно високими. Наприклад, норми, що передбачають можливість амністії або умовно-дострокового звільнення, можуть використовуватися для ухилення від відповідальності осіб, які мають корупційні зв'язки. Як зазначає В.М. Шаповал, у правозастосовній практиці спостерігаються випадки, коли рішення про пом'якшення покарання ухвалюються не на основі

об'єктивних критеріїв, а через впливові зв'язки або неправомірну вигоду [118, с.98-103].

У міжнародному досвіді проблема корупції у сфері реалізації заохочувальних норм вирішується через автоматизацію та цифровізацію правових процесів. Наприклад, у країнах ЄС та США податкові пільги, соціальні виплати та інші стимули надаються через єдині цифрові платформи, що знижує ризики суб'єктивного втручання чиновників. Крім того, у Сінгапурі запроваджено систему «безконтактного адміністрування», яка передбачає мінімізацію людського фактору у процесі ухвалення рішень щодо надання стимулів.

Для зменшення корупційних ризиків у застосуванні заохочувальних норм в Україні необхідно запровадити кілька ключових заходів. По-перше, слід спростити регуляторні процедури та зробити процес отримання пільг більш прозорим, щоб мінімізувати можливості для корупційних маніпуляцій. По-друге, необхідно автоматизувати механізми розподілу заохочувальних стимулів, впроваджуючи цифрові платформи для їх адміністрування. По-третє, варто посилити контроль за правозастосовною практикою через незалежні органи моніторингу та антикорупційні механізми [16, с.35-42].

Таким чином, корупційні ризики у процесі реалізації заохочувальних норм є серйозною проблемою, що перешкоджає їх ефективному функціонуванню. Без системних реформ у сфері правозастосування, цифровізації адміністративних процесів та запровадження жорсткого контролю за розподілом пільг та стимулів, ці норми не виконуватимуть свою соціальну функцію, а навпаки, сприятимуть тіньовим схемам та соціальній несправедливості.

Гармонізація національного законодавства України з міжнародними стандартами соціального захисту є ключовою умовою інтеграції країни до європейського правового простору та формування ефективної соціальної політики. Сучасна система соціального захисту в Україні досі характеризується фрагментарністю правового регулювання, недостатньою узгодженістю з міжнародними стандартами та неефективністю механізмів реалізації соціальних гарантій.

Адаптація національного законодавства до міжнародних соціальних стандартів вимагає не лише формального запозичення норм, а й глибокого реформування всієї системи соціальної політики. У міжнародній практиці, зокрема у праві Європейського Союзу, соціальний захист є невід'ємною складовою верховенства права та забезпечення людської гідності. Наприклад, Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 року, яку Україна ратифікувала у 2006 році, визначає право кожного громадянина на соціальну допомогу, рівний доступ до соціальних благ та захист від бідності. Однак, хоча Україна ратифікувала більшість положень цієї Хартії, їхня імплементація в національне законодавство залишається обмеженою через недостатнє фінансування та відсутність чітких механізмів контролю.

Суттєве значення у процесі гармонізації соціального законодавства має впровадження принципів Міжнародної організації праці (МОП) щодо соціального захисту. Наприклад, Конвенція МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення вимагає встановлення ефективних соціальних гарантій у таких сферах, як медичне обслуговування, пенсійне забезпечення, допомога на випадок безробіття та підтримка сімей з дітьми. Як наголошує В. В. Кравченко, в Україні система соціального забезпечення часто не відповідає цим стандартам через нестабільність державних виплат, бюрократичні перепони у їх отриманні та недостатнє залучення приватного сектору до системи соціального страхування [37, с.11-18].

Гармонізація соціального законодавства також передбачає адаптацію до Європейського кодексу соціального забезпечення, який регулює стандарти соціального страхування, медичних гарантій та допомоги при безробітті. В Україні, попри реформування пенсійної системи, залишаються значні диспропорції у розподілі соціальних виплат, що суперечить принципу рівного доступу до соціального забезпечення [107, с.114-116].

Важливим напрямом гармонізації є впровадження механізмів «активного соціального захисту», що базуються на принципах, прийнятих у розвинених країнах Європи. Наприклад, у Швеції система соціального забезпечення не лише

гарантує мінімальний рівень доходів, а й створює стимули для працевлаштування через програми перекваліфікації, субсидії для роботодавців та фінансову підтримку для підприємницької діяльності [98, с.56-63].

На нашу думку, для ефективної гармонізації національного соціального законодавства з міжнародними стандартами необхідно здійснити комплексні реформи у таких напрямках: - спрощення механізмів отримання соціальних виплат та державної допомоги через автоматизацію процесів та цифровізацію послуг; - удосконалення законодавчої бази відповідно до стандартів Європейської соціальної хартії та конвенцій МОП, зокрема у сфері соціального страхування та пенсійного забезпечення; - запровадження принципу «активного соціального захисту», що передбачає поєднання соціальних виплат із програмами професійної адаптації та перекваліфікації; - зменшення регіональної диспропорції у наданні соціальних послуг через централізоване управління соціальними фондами та їх розподіл за єдиними критеріями; - запровадження єдиного електронного реєстру соціальних виплат для контролю за використанням бюджетних коштів та мінімізації корупційних ризиків.

Тому можемо відзначити, що гармонізація українського соціального законодавства з міжнародними стандартами є необхідним кроком для підвищення ефективності системи соціального захисту, що дозволить забезпечити рівний доступ громадян до соціальних благ та сприятиме економічній стабільності держави. Лише комплексне реформування цієї сфери у поєднанні з адаптацією міжнародного досвіду дозволить Україні створити дієву та справедливую систему соціального захисту, яка відповідатиме вимогам сучасного суспільства.

Ефективність реалізації заохочувальних норм значною мірою залежить від наявності прозорих механізмів контролю, які дозволяють мінімізувати зловживання, забезпечити рівний доступ до соціальних стимулів та підвищити їхню результативність. В Україні існуюча система нагляду за виконанням заохочувальних правових норм є фрагментарною, що спричиняє ризики корупції, дискреційного застосування правових стимулів та недостатньої відповідальності державних органів за їхню реалізацію.

Як зазначає М. І. Козюбра, ефективний механізм контролю за правозастосуванням заохочувальних норм передбачає створення незалежних інституцій моніторингу, які здійснюватимуть нагляд за дотриманням процедур їх реалізації. Такий підхід дозволяє не лише забезпечити прозорість, а й підвищити рівень довіри громадян та бізнесу до державних стимулів [53, с.108-111].

У країнах ЄС функціонують спеціалізовані агентства з оцінки соціальних програм, що працюють незалежно від виконавчих органів влади та мають повноваження щодо аудиту використання державних стимулів. Наприклад, у Німеччині такі агентства аналізують ефективність податкових пільг, соціальних виплат та інвестиційних стимулів, використовуючи аналітичні інструменти на основі відкритих даних. В Україні ж контроль за заохочувальними нормами здійснюється переважно через внутрішні аудиторські служби відповідних міністерств, що створює конфлікт інтересів та знижує об'єктивність моніторингу.

Як зазначає А.П. Гетьман, особливо важливим є створення незалежних моніторингових органів у сфері соціального захисту, оскільки саме в цій галузі найбільш поширені зловживання, пов'язані з непрозорим розподілом державної допомоги та пільг. Запровадження механізму громадського контролю та незалежних аудитів дозволило б підвищити ефективність державних соціальних програм, зменшити корупційні ризики та забезпечити цільове використання бюджетних коштів [28, с.109].

Як зазначає Є.В. Додін, ефективне функціонування незалежних моніторингових органів можливе лише за умови їхньої інституційної автономності, чіткого розмежування повноважень та механізмів підзвітності перед громадянським суспільством. Він наголошує, що в Україні контрольні органи часто формально підпорядковані виконавчій владі, що знижує їхню незалежність та ефективність роботи [37, с.11-18].

На нашу думку, оптимізація механізмів контролю за реалізацією заохочувальних норм має відбуватися за трьома ключовими напрямками:

1. Запровадження незалежних аудитів та аналітичних центрів з оцінки ефективності державних стимулів.

2. Автоматизація процесів моніторингу через впровадження електронних реєстрів та відкритих баз даних, що дозволить мінімізувати вплив людського фактору.

3. Посилення громадського контролю шляхом залучення неурядових організацій та експертних інституцій до аналізу виконання соціальних програм і податкових пільг.

Таким чином, створення ефективного механізму контролю за реалізацією заохочувальних норм через незалежні інститути моніторингу дозволить підвищити їхню ефективність, запобігти зловживанням та зробити систему соціального стимулювання більш прозорою та справедливою. Це не лише сприятиме підвищенню рівня соціальної довіри, а й дозволить гармонізувати українське законодавство із найкращими міжнародними практиками управління соціально-економічними стимулами.

Одним із ключових чинників ефективного функціонування заохочувальних норм у правовій системі є обізнаність громадян щодо їхнього змісту, механізмів реалізації та процедур отримання правових стимулів. В Україні значна частина населення має низький рівень правової культури та недостатньо розуміє, як скористатися своїми правами у сфері соціальних гарантій, податкових пільг, трудових стимулів тощо. Це призводить до того, що навіть існуючі заохочувальні механізми часто залишаються недієвими або доступними лише для вузького кола осіб, які мають відповідні знання чи ресурси для їх отримання.

Як зазначає М. І. Козюбра, ефективне правозастосування неможливе без розвиненої правової культури, що передбачає усвідомлення громадянами своїх прав і можливостей. Недостатня правова обізнаність спричиняє низький рівень використання заохочувальних норм, що особливо помітно у сферах соціального захисту та податкових пільг. Дослідження правових інститутів показують, що навіть ті громадяни, які мають право на пільги та субсидії, часто не подають відповідні заявки через складність процедур та відсутність необхідних знань [54, с.76-81].

Для підвищення ефективності правопросвітницьких програм в Україні необхідно розробити комплексну стратегію правової освіти, що включатиме:

- запровадження освітніх програм у школах та університетах, які формуватимуть у молоді базові правові знання про соціальні гарантії та механізми їх отримання;
- створення державних інформаційних ресурсів, де громадяни зможуть отримати доступну та актуальну інформацію про свої права у сфері соціального захисту, працевлаштування та підприємницької діяльності;
- розвиток системи безкоштовних юридичних консультацій, зокрема через співпрацю держави з правозахисними організаціями;
- використання цифрових технологій – створення мобільних додатків, чат-ботів, відеоуроків та інтерактивних платформ, які дозволять громадянам легко отримувати необхідну правову інформацію.

Впровадження правопросвітницьких програм є необхідним кроком для забезпечення ефективного функціонування заохочувальних норм, оскільки лише обізнане суспільство може повноцінно використовувати правові стимули. Підвищення рівня правової культури сприятиме зменшенню соціальної нерівності, підвищенню рівня довіри до державних інституцій та зміцненню правового порядку в Україні. Тому, можемо відзначити, що створення системи доступної та якісної правової освіти дозволить зробити заохочувальні правові механізми ефективними та сприятиме підвищенню правової активності громадян, що є основою для розвитку демократичного суспільства.

Отож, у результаті дослідження, хочемо зазначити, що впровадження заохочувальних норм є важливим інструментом формування правової культури та стимулювання правомірної поведінки, проте воно дійсно стикається з низкою викликів. Вважаємо, що проблемою є відсутність цілісної нормативної бази, яка б встановлювала чіткі механізми застосування таких норм. Це призводить до правової невизначеності та суб'єктивного підходу в їх реалізації, що може викликати правову нерівність.

Крім того, важливо враховувати, що ефективність заохочувальних норм залежить не лише від їхньої правової регламентації, а й від рівня правосвідомості громадян. Якщо в суспільстві немає достатнього розуміння переваг правомірної

поведінки та її стимулювання, навіть найкращі законодавчі ініціативи можуть залишитися декларативними.

Також вважаємо, що без активного використання цифрових технологій у правозастосуванні реалізація заохочувальних норм буде ускладненою. Автоматизовані системи контролю та оцінки правомірної поведінки, цифрові платформи для взаємодії громадян із державними органами можуть суттєво підвищити прозорість та ефективність таких норм. Ще одним важливим аспектом є необхідність удосконалення міжінституційної взаємодії між органами державної влади, судовими інстанціями та громадськими організаціями. Без цього механізми стимулювання правомірної поведінки залишатимуться фрагментарними та не дадуть очікуваного ефекту.

3.3. Зарубіжний досвід забезпечення соціальної справедливості: можливості його адаптації в Україні

Соціальна справедливість є фундаментальною категорією правової науки, яка охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із рівним розподілом прав, обов'язків та соціальних благ у суспільстві. У світовій правовій доктрині концепція соціальної справедливості розглядається через призму таких ключових аспектів, як рівність можливостей, гарантії соціальних прав та баланс між індивідуальними свободами й державним регулюванням. Як зазначає Гаск Ф. А., у ліберальній традиції соціальна справедливість часто трактується як інструмент мінімального втручання держави у ринкові процеси, тоді як соціал-демократичні концепції наголошують на необхідності активної ролі держави у забезпеченні соціальної рівності [25, с.71-75].

У європейській правовій традиції соціальна справедливість розглядається через призму соціальних прав людини. Габермас Ю. наголошував, що справедливе суспільство можливе лише за умови, якщо всі його члени мають рівні можливості для реалізації своїх прав, а правові механізми забезпечують компенсацію

структурних нерівностей. У країнах Європейського Союзу цей підхід знайшов відображення в Європейській соціальній хартії, яка передбачає широкий спектр соціальних гарантій, включаючи право на працю, освіту та соціальне забезпечення [135, с.218].

Як зазначає Сен А., соціальна справедливість не може обмежуватися лише формальним рівноправ'ям, оскільки реальна рівність можливостей потребує створення умов для ефективного використання прав. У цьому контексті принцип «справедливості як спроможності» підкреслює важливість інституційної підтримки для малозабезпечених груп, що знайшло своє втілення у моделях соціальної держави, таких як скандинавська модель соціального забезпечення [96, с.81-82].

У сучасних демократичних державах концепція соціальної справедливості тісно пов'язана з верховенством права. Дворкін Р. зазначав, що справедливість у правовій системі можлива лише за умови, якщо закони ухвалюються з урахуванням моральних принципів рівності та людської гідності. У цьому контексті важливим є баланс між правами особи та суспільними інтересами, що закріплено у багатьох міжнародних актах, зокрема у Загальній декларації прав людини [128, с.113].

На нашу думку, для України актуальним є поєднання ліберальних та соціально-демократичних підходів до соціальної справедливості, що дозволить ефективно інтегрувати принципи рівності можливостей із необхідністю державного регулювання для подолання соціально-економічної нерівності. Враховуючи європейську інтеграцію України, важливим є адаптація національного законодавства до стандартів Європейського Союзу, що включає розширення соціальних гарантій та підвищення ефективності механізмів правового захисту вразливих верств населення. Таким чином, концепція соціальної справедливості у світовій правовій доктрині розвивається у двох основних напрямках: ліберальному, що наголошує на рівності можливостей і мінімальному державному втручанні, та соціально-демократичному, який передбачає активну роль держави у забезпеченні рівності результатів. Для України

важливо адаптувати найкращі практики цих моделей, зокрема впроваджувати комплексні соціальні реформи, що гарантують рівний доступ до правових механізмів та ефективний захист соціальних прав громадян.

У міжнародному праві соціальна рівність закріплена у Загальній декларації прав людини (1948), яка вказує, що всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах. Подальший розвиток цього принципу відбувся через прийняття Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966), який заклав основи для реалізації соціальних прав, таких як право на працю, освіту, охорону здоров'я та соціальний захист.

Одним із важливих правових механізмів забезпечення соціальної рівності є Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1979), що регламентує зобов'язання держав щодо усунення правових і соціальних бар'єрів для жінок у доступі до праці, освіти та політичного представництва [145, с.415].

Також значний вплив на розвиток міжнародних механізмів соціальної рівності мала Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006), яка передбачає юридичні гарантії щодо рівного доступу до освіти, працевлаштування та громадського життя для людей з особливими потребами. Як наголошує А. Сен, ця конвенція стала важливим кроком у напрямку переходу від політики соціальної допомоги до політики рівних можливостей [97, с.207].

На регіональному рівні ефективні механізми забезпечення соціальної рівності впроваджуються у межах Європейського Союзу. Основні положення щодо рівного доступу до соціальних благ містяться у Хартії основних прав ЄС (2000), яка закріплює принципи недискримінації, рівної оплати праці, соціального забезпечення та доступу до послуг. Як зазначає Габріель Тейлор, система права ЄС демонструє високий рівень гармонізації соціальних прав, що забезпечує рівні умови для громадян усіх країн-членів Союзу [159, с.87].

Додатковим механізмом міжнародного правового забезпечення соціальної рівності є діяльність Міжнародної організації праці (МОП), яка приймає конвенції та рекомендації щодо соціального захисту працівників, забезпечення гідної оплати

праці та ліквідації дискримінації у сфері зайнятості. Наприклад, Конвенція МОП №111 про дискримінацію у сфері праці та занять встановлює зобов'язання держав щодо усунення будь-яких обмежень у доступі до ринку праці за ознаками статі, раси, етнічного походження чи соціального статусу.

Важливо відзначити, що активна діяльність ЄС у сфері захисту прав людини та забезпечення рівності є ключовою для реалізації принципів соціальної справедливості. Демократичні засади, на яких базується ЄС, сприяють формуванню ефективних правових механізмів боротьби з дискримінацією та створенню рівних можливостей для всіх громадян. Проте, незважаючи на значний прогрес, цей процес залишається динамічним і потребує постійного вдосконалення. Виклики, такі як расизм, соціальна нерівність та ксенофобія, залишаються актуальними навіть у розвинених демократіях, що свідчить про необхідність подальших реформ та ефективного впровадження антидискримінаційних політик.

Європейський Союз не лише встановлює високі стандарти рівності всередині своїх країн-членів, а й активно сприяє їх поширенню на міжнародному рівні, зокрема через співпрацю з Україною. Впровадження європейських правових норм у сфері прав людини може стати важливим чинником зміцнення демократичних інститутів та розширення соціальної справедливості в Україні. У цьому контексті варто згадати 2007 рік, який у ЄС був оголошений «Роком рівних можливостей для всіх», що підкреслює прагнення Союзу до забезпечення соціальної рівності та розширення прав усіх громадян.

Принцип гендерної рівності є важливою складовою політики ЄС, яка передбачає надання жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей у всіх сферах життя. Для цього інституції ЄС зобов'язані інтегрувати питання рівності у всі державні програми та політичні рішення.

Інтеграція гендерної рівності у процес ухвалення рішень є необхідною умовою побудови справедливого суспільства. Соціальна рівність передбачає не лише наявність рівних прав, а й усунення перешкод, що обмежують можливості жінок та чоловіків у реалізації їхнього потенціалу. Це особливо важливо в

контексті таких викликів, як розрив у рівні заробітної плати, недостатнє представництво жінок у керівних органах влади та бізнесу, а також подвійне навантаження, пов'язане із поєднанням професійної діяльності та сімейних обов'язків.

Україна, просуваючись у напрямку європейської інтеграції, також має активно розвивати політику рівних можливостей. Для цього необхідне не лише вдосконалення законодавчої бази, а й зміна суспільних уявлень про ролі чоловіків і жінок, розвиток освітніх ініціатив та ефективні механізми контролю за дотриманням принципів рівності. Такий підхід дозволить не лише досягти соціальної справедливості, а й сприятиме стабільному розвитку суспільства.

Однією з важливих умов вступу до ЄС є закріплення принципу гендерної рівності на законодавчому рівні. Однак, окрім ухвалення відповідних актів, необхідно створити ефективні механізми їх реалізації, зокрема призначення відповідних інституцій чи посадових осіб, відповідальних за впровадження політики рівності. У разі порушень можуть застосовуватися санкції, що робить правові норми не лише формальними, а й дієвими інструментами контролю.

Незважаючи на певний прогрес, питання гендерної рівності залишається актуальним для України. Збільшення кількості жінок у владних структурах є позитивним кроком, проте цього недостатньо для повного забезпечення рівності. Найвагоміші зміни відбуваються на рівні законодавства, проте їх практична реалізація залишається слабкою, що відображається у низьких позиціях України у світових рейтингах гендерної рівності.

Однією з ключових проблем є нерівність на ринку праці. Жінки часто стикаються з труднощами у поєднанні професійної діяльності та сімейних обов'язків через недостатню підтримку з боку держави. Гнучкі форми зайнятості, які широко використовуються в Європі, у нашій країні залишаються малодоступними. Крім того, гендерний розрив у зарплатах та обмежені можливості кар'єрного зростання вимагають впровадження додаткових заходів щодо усунення дискримінації.

Досягнення гендерної рівності потребує комплексного підходу, що включає не лише вдосконалення законодавчої бази, а й ефективне впровадження відповідних норм, розширення можливостей для жінок у сфері праці, підтримку сімейної політики та подолання стереотипів, які обмежують їхній соціальний і професійний розвиток.

Загалом, міжнародне право пропонує широкий спектр інструментів для забезпечення соціальної рівності, починаючи від загальних принципів рівності у правах і закінчуючи конкретними механізмами забезпечення рівного доступу до соціальних благ. Ефективне застосування цих механізмів на національному рівні потребує політичної волі держав, відповідного фінансування та постійного моніторингу виконання міжнародних зобов'язань. Україні, як країні, що прагне євроінтеграції, важливо активно впроваджувати міжнародні стандарти соціальної рівності для побудови більш інклюзивного та правового суспільства.

Аналіз нормативної бази свідчить про різні підходи до визначення принципу гендерної рівності та механізмів контролю за його виконанням у різних державах. Водночас спільною рисою є закріплення цього принципу на конституційному рівні, а також наявність національних органів, відповідальних за моніторинг і реалізацію політики рівності.

У різних державах контрольні функції виконують різні інституції: у деяких країнах це міністерства (Ісландія, Норвегія), у інших – спеціалізовані установи (Бельгія, Іспанія, Нідерланди), федеральні агентства (Німеччина), комісії (Болгарія, Ірландія, Мальта, Португалія), управління (Угорщина), центри (Люксембург, Словаччина), відділи (Латвія) або ради (Данія, Румунія, Чехія).

Найпоширенішою моделлю є інститут національного омбудсмена, контролера або захисника рівних прав жінок і чоловіків, а також посади міністра чи радника з питань гендерної рівності. Така практика діє в Австрії, Угорщині, Греції, Данії, Італії, Кіпрі, Литві, Польщі, Словенії, Франції, Хорватії та Естонії. У деяких країнах функціонує одночасно як колегіальний орган, так і відповідальна посадова особа, що забезпечує комплексний підхід до реалізації політики гендерної рівності.

Дослідимо випадки нормативного закріплення політики гендерної рівності в окремих розвинених державах.

Стосовно Австрії, зазначаємо: усі громадяни Федерації мають рівні права перед законом. Будь-які привілеї, засновані на походженні, статі, соціальному статусі, класовій приналежності або релігійних переконаннях, є неприпустимими. Держава може вживати спеціальних заходів для забезпечення фактичної рівності між жінками та чоловіками, зокрема шляхом усунення існуючих соціальних та правових дисбалансів. Контроль за дотриманням принципу рівності здійснює омбудсмен із питань рівного ставлення.

В Угорщині забезпечується рівноправність чоловіків і жінок у всіх сферах життя, зокрема в цивільних, політичних, економічних, соціальних і культурних правах. Держава сприяє рівноправності, запроваджуючи механізми усунення нерівності можливостей під час реалізації громадянами своїх прав. Контроль за дотриманням принципу рівного ставлення здійснює Управління з питань рівного звернення та Уповноважений із основних прав.

В Данії гарантується недоторканність особистої свободи, а жодна особа не може бути позбавлена волі через свої політичні чи релігійні переконання або походження. Державні органи зобов'язані сприяти гендерній рівності, інтегруючи цей принцип у всі рівні планування та управління. За реалізацію державної політики у цій сфері відповідають Рада з гендерної рівності та міністр з питань гендерної рівності.

Конституція Італії встановлює, що всі громадяни мають однакову суспільну гідність і рівні перед законом, незалежно від статі, раси, мови, релігії, політичних переконань чи соціального статусу. Держава має обов'язок усувати економічні та соціальні бар'єри, що обмежують свободу та рівність громадян, а також перешкоджають їхній повноцінній участі у суспільному, політичному та економічному житті. Контроль за дотриманням рівності здійснює Національний радник з питань рівності.

Конституція Польщі гарантує рівні права чоловіків і жінок у сімейному, політичному, соціальному та економічному житті. Також держава забезпечує

національним та етнічним меншинам свободу розвитку власної мови, культури, збереження традицій та звичаїв. Контроль за дотриманням прав людини, включно з гендерною рівністю, здійснює Уповноважений із прав людини.

Усі громадяни Румунії є рівними перед законом і публічною владою, без будь-яких привілеїв чи дискримінації. Держава зобов'язана створювати умови для покращення якості життя населення. Контроль за дотриманням принципу рівності та недопущенням дискримінації здійснює Національна рада з боротьби з дискримінацією

Аналіз досвіду Австрії, Угорщини, Данії, Італії, Польщі та Румунії демонструє, що правові механізми можуть ефективно сприяти усуненню соціальних дисбалансів та зміцненню принципів рівності.

Досвід європейських країн свідчить, що соціальна справедливість є не лише декларативним принципом, а й механізмом, що забезпечує рівність можливостей, економічну стабільність та громадянську злагоду. Усі розглянуті країни мають конституційні положення, що закріплюють рівні права громадян. Для реалізації принципу рівності в кожній країні діють спеціальні інститути, такі як омбудсмени, національні ради з боротьби з дискримінацією та уповноважені з прав людини. У більшості країн державні органи активно впроваджують спеціальні заходи для усунення гендерної нерівності. Одним із ключових завдань держав є створення умов для підвищення якості життя громадян.

Пропонуємо розглянути кілька моделей забезпечення соціальної справедливості. Зокрема, скандинавська модель соціальної справедливості, яка реалізується у таких країнах, як Швеція, Фінляндія та Норвегія, є однією з найбільш ефективних систем соціального забезпечення у світі. Вона базується на принципах рівності, солідарності та активної ролі держави у перерозподілі соціальних благ. Основними характеристиками цієї моделі є високий рівень соціального захисту, прогресивна податкова система, забезпечення доступу до якісної освіти та медицини, а також ефективне державне регулювання ринку праці.

Одним із ключових механізмів забезпечення соціальної справедливості у скандинавських країнах є активна державна політика у сфері перерозподілу

доходів. Завдяки високим податкам та справедливій податковій системі, доходи, отримані від найбільш забезпечених верств населення, спрямовуються на фінансування соціальних програм [131, с.138-139]. Ще одним важливим елементом є безкоштовна та якісна освіта, яка гарантує рівні можливості для всіх громадян незалежно від їхнього економічного становища. Наприклад, у Швеції держава повністю фінансує систему освіти, починаючи від дошкільної та закінчуючи вищою освітою, що дозволяє уникнути соціального розшарування та сприяє розвитку висококваліфікованої робочої сили.

Окрім цього, у скандинавських країнах діє ефективна система соціального забезпечення, яка включає щедрі програми підтримки безробітних, державні пенсії, субсидії на житло та медичне страхування. Наприклад, у Норвегії кожен громадянин має право на безкоштовну медичну допомогу, що забезпечує високу тривалість життя та загальне здоров'я населення [67, с.67-72].

Тому, на нашу думку, скандинавська модель є однією з найкращих у світі з точки зору забезпечення соціальної справедливості, оскільки вона гарантує баланс між економічною ефективністю та рівним доступом до соціальних благ. Вона демонструє, що державне регулювання не обов'язково обмежує економічний розвиток, а навпаки – сприяє створенню більш стабільного та справедливого суспільства.

Для України, яка прагне гармонізувати свою соціальну політику з європейськими стандартами, адаптація окремих елементів скандинавської моделі могла б мати позитивний ефект. Зокрема, варто звернути увагу на:

- Реформу системи оподаткування з метою підвищення її прогресивності та забезпечення більшого рівня соціального захисту для малозабезпечених верств населення.
- Посилення державного регулювання ринку праці через програми перепідготовки та субсидування зайнятості.
- Забезпечення загального доступу до якісної освіти та медицини як фундаментальних прав громадян.

Водночас, повне перенесення скандинавської моделі на український ґрунт може стикнутися з проблемами, такими як відсутність довіри до державних інститутів, низька ефективність податкової системи та тіньова економіка. Тому імплементація цієї моделі має відбуватися поступово, з урахуванням українських реалій та економічних можливостей [152, с.117].

Підсумовуючи, скандинавська модель соціальної справедливості є ефективною завдяки поєднанню високого рівня соціального захисту, державного регулювання ринку праці та справедливої податкової політики. Її ключовий принцип – це рівний доступ до соціальних благ для всіх громадян, що сприяє сталому розвитку та підтримці соціальної стабільності. Україні слід враховувати цей досвід при розробці власної моделі соціальної політики, орієнтуючись на підвищення якості державних послуг, зміцнення соціальних гарантій та створення умов для економічного зростання на засадах рівності та справедливості.

Англосаксонська модель (США, Велика Британія): поєднання державного регулювання та ринкових механізмів у забезпеченні соціальної справедливості

Англосаксонська модель соціальної справедливості, яка реалізується у США, Великій Британії та низці інших країн англomовного світу, характеризується унікальним поєднанням мінімального державного втручання у соціальну сферу та ринкових механізмів регулювання економічної нерівності. Ця модель відрізняється від скандинавської чи континентальної європейської тим, що передбачає відповідальність громадян за власне благополуччя, тоді як держава втручається лише у випадках крайньої необхідності.

Основними принципами англосаксонської моделі є конкурентний ринок праці, низькі податки, вибіркове соціальне забезпечення та дерегуляція економіки. Саме тому соціальна політика в англосаксонських країнах будується навколо концепції «винагороди за зусилля», що означає, що кожен громадянин повинен самостійно відповідати за свій добробут, а державна допомога надається лише тим, хто справді її потребує [136, с.218].

Значну роль у цій моделі відіграє система соціального страхування. У США та Великій Британії соціальні виплати є вибілковими і спрямовані передусім на

малозабезпечених громадян, на відміну від універсальних підходів, які використовуються у Скандинавії. Як зазначає Л.Фуллер, вибірковість соціальних програм дозволяє більш ефективно використовувати державні ресурси, оскільки допомога спрямовується лише на ті верстви населення, які справді її потребують, а не розподіляється рівномірно серед усіх громадян [134, с.81].

У Великій Британії після реформ Маргарет Тетчер відбулася приватизація багатьох державних соціальних послуг, що значно змінило модель соціальної підтримки. Наприклад, система пенсійного забезпечення значною мірою залежить від приватних накопичувальних фондів, що дозволяє громадянам самостійно контролювати свої пенсійні заощадження [140, с.121].

Важливим елементом англосаксонської моделі є дерегуляція ринку праці, що дозволяє компаніям вільно наймати та звільняти працівників, встановлювати рівень заробітної плати залежно від попиту на ринку. Це сприяє високій мобільності робочої сили, однак водночас може створювати проблеми у сфері соціальної захищеності працівників. Наприклад, у США немає гарантованої відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, а система медичного страхування базується на приватному секторі, що робить її доступною не для всіх громадян.

Проте варто зазначити, що у Великій Британії діє Національна служба охорони здоров'я (NHS), яка є одним із найефективніших державних механізмів соціального забезпечення. Як наголошує Пол Пірсон, британська система охорони здоров'я є унікальним прикладом поєднання державного фінансування та безкоштовного доступу до медичних послуг для всіх громадян, що значно відрізняє її від американської моделі, де медицина є здебільшого приватною [145, с.218].

Хочемо відзначити, що англосаксонська модель є ефективною у країнах із високорозвиненою економікою, де ринок може самостійно регулювати соціальні процеси, а система стимулів для особистої ініціативи мотивує громадян до самостійного досягнення добробуту. Водночас, ця модель має значні ризики, особливо для країн із нестабільними економічними умовами та нерозвиненою соціальною інфраструктурою.

Для України, яка знаходиться у процесі реформування соціальної політики, застосування англосаксонської моделі можливе лише частково. Українська економіка не має достатньо потужного ринку праці та розвиненої приватної системи соціального забезпечення, тому зменшення ролі держави у соціальній сфері може спричинити значне поглиблення соціальної нерівності. Разом з тим, такі елементи, як розширення приватних пенсійних фондів, впровадження вибіркового соціального програм та стимулювання приватного медичного страхування, можуть сприяти зменшенню навантаження на державний бюджет та підвищенню ефективності соціальної політики.

Загалом, англосаксонська модель є компромісом між ринковою економікою та державним втручанням, що дозволяє підтримувати економічну конкурентоспроможність і водночас забезпечувати мінімальні соціальні гарантії. Вона ефективна у країнах із високим рівнем економічного розвитку та стабільною ринковою економікою, однак її повне впровадження у країнах із перехідною економікою, зокрема в Україні, потребує значних інституційних змін.

Україна може взяти з цієї моделі окремі механізми, такі як державне стимулювання приватних соціальних ініціатив, розвиток накопичувальної пенсійної системи та гнучке регулювання ринку праці, однак без належної адаптації до національних реалій така модель може спричинити зростання економічної нерівності та зниження рівня соціальної захищеності вразливих груп населення. Таким чином, поєднання державного регулювання та ринкових механізмів повинно базуватися на поступовому переході до соціально орієнтованої ринкової економіки, яка враховує як позитивний досвід англосаксонських країн, так і національні особливості економічного розвитку.

Континентальна європейська модель соціальної справедливості, що сформувалася у таких країнах, як Франція та Німеччина, базується на принципах державного патерналізму, розвиненої системи соціальних гарантій та активного соціального партнерства між державою, роботодавцями та профспілками. Ця модель поєднує елементи соціального ринкового господарства та права на

соціальне забезпечення, що дозволяє забезпечити високий рівень соціального захисту громадян, зберігаючи при цьому ефективність економіки.

Однією з ключових особливостей цієї моделі є розвинена система соціального забезпечення, що гарантує громадянам доступ до основних соціальних благ, таких як медичне страхування, пенсійне забезпечення, допомога по безробіттю та соціальне житло. У Франції соціальна політика визначається системою загального соціального страхування, яка охоплює всіх працюючих громадян і фінансується за рахунок обов'язкових внесків роботодавців та працівників. Ця модель гарантує стабільність соціального забезпечення і дозволяє державі зменшувати рівень соціальної нерівності.

У Німеччині соціальна модель будується на принципі «соціального ринкового господарства», який поєднує ринкові механізми з активною державною політикою у сфері соціального захисту. Як зазначає Людвіг Ерхард, ця система передбачає, що економічне зростання має бути поєднане із соціальною стабільністю, а держава повинна створювати умови для гідного життя громадян, не втручаючись надмірно у функціонування ринку [131, с.112-115].

Одним із найважливіших механізмів цієї моделі є соціальне партнерство, яке включає тристоронню взаємодію між державою, роботодавцями та профспілками. У Німеччині профспілки відіграють важливу роль у встановленні мінімальної заробітної плати, визначенні умов праці та соціального страхування.

Як зазначає Вольфганг Штреек, така система дозволяє уникнути соціальних конфліктів і забезпечує стабільний розвиток економіки, оскільки всі учасники ринку зацікавлені у підтриманні балансу між працею і капіталом [158, с.203].

Французька система соціального партнерства також відзначається високим рівнем захисту прав працівників. Законодавство Франції передбачає жорсткі трудові стандарти, які гарантують працівникам тривалу оплачувану відпустку, високі виплати по безробіттю та сильний захист від звільнення. Проте, як зазначає Тома Пікетті, така система іноді може створювати надмірне регулювання ринку праці, що ускладнює працевлаштування молоді та гальмує економічну гнучкість [145, с.142].

Вважаємо, що континентальна європейська модель є однією з найбільш збалансованих, оскільки вона дозволяє забезпечити високий рівень соціального захисту без надмірного зниження економічної ефективності. Її ключовою перевагою є поєднання державних соціальних гарантій із ринковими механізмами, що дозволяє підтримувати економічну стабільність та запобігати соціальній нерівності.

Для України, яка перебуває у процесі трансформації соціальної політики, імплементація деяких елементів континентальної європейської моделі може бути доцільною. Зокрема, варто розвивати механізми соціального партнерства, залучаючи до діалогу державу, роботодавців і профспілки, що дозволить створити більш гнучку та ефективну систему соціального захисту. Також доцільним є запозичення німецької системи професійної підготовки, яка дозволяє інтегрувати молодь у ринок праці через систему дуальної освіти, коли студенти одночасно проходять навчання та практику на підприємствах. Це сприяє зниженню рівня безробіття серед молоді та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки.

Водночас, механічне перенесення французької моделі на український ґрунт може стикнутися з труднощами, оскільки жорстке регулювання ринку праці та високий рівень соціальних виплат можуть спричинити значне навантаження на бюджет та зниження інвестиційної привабливості країни.

Підсумовуючи, континентальна європейська модель забезпечення соціальної справедливості є оптимальним компромісом між державним регулюванням і ринковими механізмами, що дозволяє забезпечити економічну стабільність, соціальну рівність та високу якість життя громадян. Україна може взяти з цієї моделі такі елементи, як поглиблення соціального партнерства, розвиток системи професійної освіти та створення ефективних механізмів соціального страхування, що сприятиме формуванню сучасної, конкурентоспроможної та соціально справедливої держави.

Постсоціалістична модель соціальної політики, що реалізується у таких країнах, як Польща, Чехія, Литва, Латвія та Естонія, є результатом глибоких

економічних і правових трансформацій, які відбулися після розпаду соціалістичної системи у 1990-х роках. Ця модель характеризується поєднанням ринкових реформ із поступовою інтеграцією елементів західноєвропейських систем соціального захисту. Основна особливість цієї моделі полягає у тому, що країни, які раніше мали централізовану соціалістичну систему, змушені були реформувати її, водночас враховуючи необхідність дотримання соціальних стандартів Європейського Союзу [120, с.110-125].

Після розпаду соціалістичного табору більшість країн Центральної та Східної Європи зіткнулися із проблемою переходу від планової економіки до ринкових відносин. Як зазначає Бальцерович Л., цей процес вимагав не лише приватизації державного сектора, а й перегляду соціальних гарантій, які раніше забезпечувалися централізовано через систему планового розподілу благ.

Польща, Чехія та країни Балтії обрали поетапний підхід до реформування соціальної політики. Він включав: скорочення надмірних державних витрат на соціальну сферу, що відповідало рекомендаціям Міжнародного валютного фонду та Світового банку; запровадження накопичувальних пенсійних систем, які зменшили навантаження на державні бюджети; лібералізацію ринку праці, що передбачала гнучкі трудові договори та мінімізацію державного втручання у зарплатну політику.

Польща демонструє компромісний підхід до соціальних реформ, поєднуючи ринкові механізми із державним регулюванням. Наприклад, пенсійна реформа 1999 року передбачала перехід до трирівневої системи пенсійного забезпечення, яка включає державні пенсії, обов'язкове накопичувальне страхування та добровільні приватні пенсійні фонди [108, с.113-116].

У сфері соціальної допомоги Польща впровадила програму «500+», яка передбачає виплату допомоги сім'ям з дітьми незалежно від їхнього доходу. Це стало прикладом змішаного підходу, коли соціальні виплати не обмежуються лише найменш забезпеченими групами, а мають більш універсальний характер.

Чехія від початку трансформації обрала помірний шлях реформ, залишаючи сильні соціальні гарантії у сферах охорони здоров'я, освіти та пенсійного

забезпечення. Як зазначає Ян Свейнер, чеська модель відрізняється ефективною взаємодією держави та приватного сектору у фінансуванні соціальних програм [152, с.108-111].

Один із ключових механізмів соціального захисту у Чехії – це система соціального страхування, яка охоплює пенсійне забезпечення, страхування на випадок безробіття та охорону здоров'я. Водночас Чехія має одну з найнижчих рівнів безробіття в Європі, що є наслідком активної політики зайнятості та професійної перепідготовки. Чехія також підтримує державне регулювання цін на основні соціальні послуги, зокрема у сфері медицини, що дозволяє зберігати баланс між ринковими механізмами та соціальними гарантіями.

Литва, Латвія та Естонія обрали найбільш ліберальну модель соціального захисту серед постсоціалістичних країн. Вони значною мірою відмовилися від традиційної «соціальної держави» та зробили ставку на низьке оподаткування, мінімальне державне втручання у ринок праці та розвиток приватного соціального страхування.

Як зазначає Кейдлоу Лаур, у країнах Балтії соціальна політика базується на принципі «сприяння самозабезпеченню», тобто громадяни мають самостійно планувати своє майбутнє, а соціальні програми надаються лише найбільш вразливим групам населення [140, с.109-111].

Проте така модель має і недоліки, зокрема низький рівень соціальної підтримки для малозабезпечених. Наприклад, рівень пенсій у країнах Балтії є одним із найнижчих у ЄС, що змушує значну частину населення працювати навіть після досягнення пенсійного віку.

Україна може використовувати досвід постсоціалістичних країн у створенні ефективної соціальної політики, яка враховує як ринкові механізми, так і необхідність державного регулювання.

Позитивним прикладом для України може стати: польська модель пенсійної реформи, що поєднує державне та приватне пенсійне страхування; чеська система регульованих соціальних послуг, яка забезпечує баланс між ринковими механізмами та доступністю медицини й освіти; австрійська та естонська практика

стимулювання приватного сектору у сфері соціального страхування, що може зменшити навантаження на державний бюджет.

Водночас слід уникати надмірної лібералізації соціальної політики, оскільки це може призвести до поглиблення соціальної нерівності та зростання бідності.

Постсоціалістична модель соціальної політики демонструє гнучкість та адаптивність, що дозволило країнам Центральної та Східної Європи успішно трансформувати свої соціальні системи відповідно до вимог ринкової економіки та стандартів ЄС [89, с.116].

Україна має використати найкращі практики цієї моделі, створюючи ефективну систему соціального захисту, що базується на рівновазі між державним регулюванням, приватними ініціативами та принципом соціальної справедливості. Це дозволить підвищити рівень соціальної стабільності, забезпечити економічний розвиток та покращити якість життя громадян.

Азійська модель соціального забезпечення, яка реалізується у таких країнах, як Китай, Японія та Південна Корея, відзначається поєднанням традиційних колективістських цінностей, державного регулювання та динамічного розвитку приватного сектору. Ця модель суттєво відрізняється від європейських та англосаксонських підходів, оскільки в ній велика роль відводиться сімейним і корпоративним інституціям, а держава виконує роль регулятора, а не безпосереднього надавача соціальних послуг.

Азійська модель соціального забезпечення має кілька ключових особливостей: обмежене державне втручання у соціальну сферу, що пояснюється переконанням, що сім'я та приватний сектор мають відігравати першочергову роль у підтримці добробуту громадян; пріоритет економічного зростання перед соціальним перерозподілом, що означає, що соціальна політика формується таким чином, щоб не гальмувати розвиток економіки; система трудової етики та корпоративної відповідальності, де підприємства часто самостійно забезпечують працівників додатковими соціальними гарантіями.

Японська система соціального забезпечення базується на принципі «змішаного фінансування», що означає, що соціальні програми фінансуються не

лише державою, а й роботодавцями та громадянами через систему обов'язкових внесків.

Японія має одну з найбільш розвинених пенсійних систем, яка складається з трьох рівнів: базова державна пенсія, що забезпечує мінімальні гарантії для всіх громадян; корпоративні пенсійні програми, які фінансуються роботодавцями; приватні пенсійні накопичення, які заохочуються державою через податкові пільги [160, с.108-111].

Японська модель ефективна завдяки високому рівню трудової дисципліни та відповідальності корпорацій, що дозволяє компенсувати недостатнє державне фінансування.

Однак ця система має і недоліки. Японія зіткнулася з кризою старіння населення, що створює значний тиск на соціальне забезпечення, оскільки кількість працездатного населення скорочується. Це змушує державу підвищувати пенсійний вік і стимулювати міграцію як один із механізмів збереження стабільності соціальної системи.

Південна Корея є яскравим прикладом того, як швидке економічне зростання може поєднуватися з ефективною соціальною політикою. Як зазначає Кім Чон Су, корейська система соціального забезпечення має такі особливості: система охорони здоров'я, яка базується на обов'язковому медичному страхуванні та ефективному контролі держави за цінами на медичні послуги; гнучкий ринок праці, що дозволяє уникати високого рівня безробіття; високий рівень приватної участі у соціальному забезпеченні, що стимулюється державними програмами. У Південній Кореї значна увага приділяється підтримці освіти, оскільки це ключовий фактор економічного розвитку. Держава інвестує великі кошти у розвиток високотехнологічної економіки та наукових досліджень, що дозволяє громадянам отримувати якісну освіту та мати високу мобільність на ринку праці [4, с.178-180].

На нашу думку, азійська модель соціального забезпечення може бути частково адаптована в Україні, особливо у частині: розвитку корпоративної відповідальності – стимулювання підприємств до створення соціальних програм для своїх працівників; гнучкого регулювання ринку праці, що дозволить знизити

рівень безробіття та адаптувати економіку до глобальних викликів; запровадження багаторівневої пенсійної системи, яка включатиме не лише державне фінансування, а й приватні ініціативи; розвитку системи обов'язкового медичного страхування, яке дозволить знизити навантаження на бюджет та підвищити рівень медичних послуг.

Водночас слід уникати нерівномірності доступу до соціальних послуг, яка є проблемою для Китаю, та надмірної залежності від роботодавців, що може послабити державну роль у забезпеченні соціальної рівності.

Азійська модель соціального забезпечення є ефективною завдяки поєднанню ринкових механізмів, державного регулювання та корпоративної відповідальності. Вона демонструє, що соціальна політика може сприяти економічному зростанню, якщо вона орієнтована не лише на соціальні виплати, а й на створення нових можливостей для громадян.

Україна може запозичити з цієї моделі такі аспекти, як гнучке регулювання ринку праці, залучення приватного сектору до соціальної політики та розвиток обов'язкового медичного страхування. Це дозволить створити ефективну та фінансово стійку систему соціального захисту, що буде відповідати сучасним викликам економічного розвитку та соціальної стабільності [17, с.117-119].

Реформування законодавства України в напрямку забезпечення соціальної справедливості є необхідним кроком для інтеграції в європейський правовий простір та створення ефективної соціальної політики. Враховуючи міжнародний досвід, Україна може адаптувати найкращі практики соціального захисту, правового регулювання ринку праці, пенсійного забезпечення та системи охорони здоров'я.

Однією з ключових перспектив є імплементація європейських стандартів соціального захисту. Як показує досвід Німеччини та Франції, ефективна соціальна політика має базуватися на тристоронньому соціальному партнерстві між державою, роботодавцями та профспілками. Українське законодавство потребує глибшого закріплення механізмів консультацій між цими суб'єктами, що

дозволить створити прозорі умови регулювання трудових відносин і забезпечити баланс між інтересами працівників та роботодавців.

Ще одним перспективним напрямом є модернізація пенсійної системи, що може спиратися на досвід Польщі та Чехії. Перехід до багаторівневої системи пенсійного забезпечення, де поряд із солідарною системою діятимуть обов'язкові накопичувальні фонди та приватні пенсійні програми, допоможе зменшити навантаження на державний бюджет. Приклад Польщі показує, що такий підхід дозволяє підвищити фінансову стійкість пенсійного фонду та гарантувати стабільність виплат у довгостроковій перспективі.

У сфері регулювання ринку праці Україні варто орієнтуватися на досвід скандинавських країн, які забезпечують гнучку політику зайнятості. Запровадження програм перекваліфікації та адаптації працівників до змін на ринку праці (як це реалізовано у Швеції) може сприяти зниженню безробіття та підвищенню рівня продуктивності праці. Окрім цього, необхідно розширити механізми фінансової підтримки малого бізнесу, що є важливим елементом економічної мобільності громадян та створення робочих місць.

Особливо актуальним є питання реформування системи охорони здоров'я. Досвід Японії та Південної Кореї показує, що ефективна модель медичного страхування може поєднувати обов'язкове страхування з приватними страховими ініціативами. В Україні потрібно створити збалансовану модель фінансування медицини, де поряд із бюджетним фінансуванням діятиме конкурентна система страхових компаній, що підвищить якість послуг та їхню доступність [21, с.75-89].

Додатковим важливим напрямом є запровадження цифрових технологій у систему соціального захисту, що є ключовим трендом у розвинених країнах. Наприклад, у Сінгапурі та Естонії функціонують цифрові соціальні платформи, які дозволяють громадянам швидко отримувати доступ до соціальних послуг, перевіряти свій страховий статус та взаємодіяти з державними структурами в онлайн-режимі. Впровадження подібних рішень в Україні дозволило б зменшити бюрократичні бар'єри, покращити прозорість соціальної політики та мінімізувати корупційні ризики.

Значну увагу слід приділити реформуванню механізмів захисту вразливих груп населення. Наприклад, Велика Британія та Канада застосовують цільові соціальні програми, які не лише забезпечують фінансову підтримку малозабезпечених, а й стимулюють їхню соціальну інтеграцію (зокрема через навчання та програми працевлаштування). Україна має реформувати систему соціальних виплат таким чином, щоб допомога надавалася не лише у формі фінансової підтримки, а й супроводжувалася програмами професійної реабілітації, освіти та розвитку підприємництва.

У підсумку, вважаємо за необхідне відзначити, що Україна має унікальну можливість використати міжнародний досвід для створення ефективної, стійкої та справедливої системи соціального забезпечення, яка відповідатиме потребам суспільства та сприятиме економічному зростанню.

Успішне реформування українського законодавства залежить від системного підходу, який передбачає перегляд соціальної політики відповідно до європейських стандартів, зміцнення співпраці між державою, бізнесом і профспілками, активне впровадження технологій у систему соціального забезпечення та запровадження інклюзивних механізмів соціального захисту, що поєднують фінансову підтримку з довгостроковою інтеграцією громадян у суспільне життя.

Висновки до розділу 3

1. Законодавство України у сфері соціальної справедливості формує міцний фундамент для рівності та недискримінації, однак його ефективна реалізація залишається складним завданням. Попри наявність спеціалізованих норм, що спрямовані на підтримку вразливих категорій населення, їх практичне впровадження часто ускладнюється недостатньою координацією, недоліками у механізмах контролю та розривом між правовими нормами й реальними соціально-економічними умовами.

Для підвищення ефективності правозастосування необхідно впровадити дієві механізми моніторингу виконання соціальних гарантій, забезпечити їхню тісну інтеграцію із соціально-економічною політикою, а також активно використовувати сучасні технології для автоматизації контролю та підвищення доступності правової допомоги. Крім того, важливим напрямом є гармонізація українського законодавства з міжнародними стандартами, що сприятиме ефективнішому захисту прав громадян і забезпеченню соціальної справедливості в державі.

2. Інтеграція заохочувальних норм у правову систему супроводжується низкою викликів, серед яких фрагментарність законодавства, відсутність уніфікованих критеріїв оцінки правомірної поведінки, культурні особливості окремих країн та недостатня цифровізація правових процесів. Відсутність чітко регламентованих механізмів стимулювання ускладнює їх послідовне впровадження, а розбіжності у тлумаченні принципів справедливості впливають на застосування цих норм. Недостатній рівень державного контролю та слабка координація між державними та правозахисними органами додатково знижують ефективність заохочувальних заходів.

Розв'язання цих проблем можливе через системний підхід, що включає вдосконалення законодавства, розвиток цифрових інструментів моніторингу та підвищення рівня співпраці між державними установами й громадянським суспільством. Використання блокчейн-технологій і штучного інтелекту може забезпечити прозорість та ефективний контроль за дотриманням правових норм у реальному часі. Запровадження мобільних платформ для громадян дозволить своєчасно виявляти порушення та підвищити суспільну залученість у правозастосовний процес.

Гармонізація законодавства України з міжнародними стандартами є ключовим кроком до підвищення соціальної справедливості. Зокрема, зміни у сферах охорони здоров'я, освіти та трудового законодавства сприятимуть створенню рівних можливостей для всіх громадян. Реформування Закону «Основи законодавства України про охорону здоров'я» дозволить забезпечити доступність

медичних послуг для вразливих категорій людей, а оновлення Закону «Про освіту» сприятиме рівному доступу до якісної освіти, включаючи дистанційне навчання та боротьбу з дискримінацією. Удосконалення трудового законодавства, зокрема через цифровий моніторинг дотримання трудових прав, сприятиме усуненню нерівності на ринку праці.

Тому відзначаємо, що поєднання правових реформ, цифровізації та міжнародного досвіду є необхідним для ефективного впровадження заохочувальних норм та підвищення рівня соціальної справедливості в Україні.

3. На основі вивчення міжнародного досвіду соціального забезпечення вдосконалено модель соціальної справедливості для України, яка гармонійно поєднує національні морально-етичні цінності з міжнародними стандартами прав людини. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між усталеними суспільними традиціями та європейськими принципами рівності, недискримінації та інклюзивності.

Оновлена модель передбачає комплексні механізми соціального захисту, спрямовані на забезпечення рівного доступу до освіти, медицини, працевлаштування та інших життєво важливих послуг для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального чи економічного статусу. Крім того, вона враховує сучасні виклики, такі як цифровізація, демографічні зміни та необхідність інтеграції вразливих груп населення, що сприяє підвищенню соціальної згуртованості та загального рівня добробуту.

Реалізація цієї моделі вимагає оновлення законодавчої бази, посилення контролю за дотриманням соціальних гарантій, запровадження інноваційних підходів до державної підтримки та активного залучення громадянського суспільства до формування та впровадження соціальної політики. У довгостроковій перспективі це сприятиме зміцненню демократичних інституцій, підвищенню рівня довіри до держави та створенню умов для сталого розвитку України.

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне дослідження дало можливість зробити наступні висновки, узагальнення та рекомендації.

1. Еволюція поняття соціальної справедливості в правовій думці відображає зміни в суспільних уявленнях про рівність, право та мораль. У первісному суспільстві справедливість ґрунтувалася на дотриманні звичаїв і покаранні за їх порушення. В античний період вона набула юридичного змісту, а в Давньому Римі сформувалася концепція «*aequum et bonum*» (справедливе та добре). У середньовіччі домінував теологічний підхід, де справедливість визначалася релігійними нормами. В епоху Нового часу Руссо та Гоббс розвивали ідею суспільного договору, тоді як Кант і Гегель пов'язували справедливість із моральним обов'язком і правовими нормами. У XIX–XX століттях сформувалися соціально-правові концепції, а справедливість почали розглядати через призму економічних і соціальних прав, водночас зазнавали критики класичні ліберальні теорії. У сучасну епоху суттєвий вплив на розуміння соціальної справедливості мали ідеї Джона Роулза, який розглядав її як основу суспільного устрою, та Ганса Кельзена, який трактував її як етичну категорію. Таким чином, соціальна справедливість еволюціонувала від традиційного уявлення до фундаментального принципу правової системи.

2. Аналіз основних теоретичних підходів до трактування соціальної справедливості в сучасній юридичній науці дав змогу виокремити ключові особливості кожного з них. Сьогодні соціальна справедливість розглядається через різні концептуальні підходи, які поєднують правові, моральні та соціально-економічні аспекти. Зокрема, на нашу думку, – натуралістичний (природно-правовий) підхід ґрунтується на ідеї невідчужуваних прав людини, що існують незалежно від держави, та орієнтується на рівність можливостей і свободу особистості (Г. Гроцій, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо). Позитивістський підхід розглядає справедливість як категорію, що визначається чинним законодавством, наголошуючи на її правовій визначеності (Г. Кельзен). Ліберальний

(індивідуалістичний) підхід, представлений Дж. Ролзом, підкреслює баланс між рівністю можливостей та соціальними гарантіями через механізми перерозподілу ресурсів. Комунітаристський (соціально-орієнтований) підхід (А. Макінтайр, М. Сандел) акцентує увагу на пріоритеті суспільних інтересів, рівному доступі до соціальних благ і підтримці вразливих груп. Марксистський (соціалістичний) підхід робить акцент на перерозподілі матеріальних ресурсів, ліквідації класових відмінностей і забезпеченні соціально-економічної рівності (К. Маркс, Ф. Енгельс). Функціональний підхід аналізує ефективність правових механізмів у досягненні соціальної справедливості, особливо в аспектах рівності, соціального захисту та доступу до правосуддя.

Важливим аспектом дослідження є пропозиція розглядати соціальну справедливість як когнітивну категорію, що виконує регулюючу функцію у балансуванні зусиль і винагород, а також порушень і покарань. У такому підході справедливість постає не лише як об'єктивний правовий принцип, а й як ментальна конструкція, що формується в суспільній свідомості та впливає на правове регулювання. Когнітивно-правовий підхід інтегрує юридичні та психологічні аспекти соціальної справедливості, трактуючи її не тільки як правову, а й як соціально-психологічну категорію, що динамічно змінюється під впливом суспільних умов.

3. В дисертації правова культура розглядається крізь призму чотирьох основних підходів. Антропологічний підхід визначає її як сукупність елементів правового життя, що формують суспільну поведінку. Соціологічний підхід аналізує правову культуру на рівні як окремої особистості, так і суспільства загалом, розглядаючи її як показник правового розвитку. Філософський підхід пов'язує правову культуру з духовними та моральними цінностями, що впливають на формування правової свідомості громадян. Інформаційно-семіотичний підхід трактує правову культуру як систему правових знань, що накопичуються, зберігаються та передаються через різні інформаційні та знакові системи.

У межах соціологічного підходу в роботі обґрунтовується взаємозв'язок правової культури з реалізацією принципів соціальної справедливості,

підкреслюючи її значення у формуванні правосвідомості громадян, їхньої правової відповідальності та здатності відстоювати свої права. Аналізуючи правову культуру як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях, автор визначає її як показник правового розвитку, що забезпечує ефективність соціального захисту, рівний доступ до правосуддя та баланс між правами й обов'язками громадян. Високий рівень правової культури є фундаментальним чинником для формування суспільного усвідомлення необхідності соціальної справедливості та її реалізації через державну політику й правові механізми. При цьому правова культура не може розглядатися ізольовано від загального розуміння культури та права, оскільки вона сприяє соціальній адаптації громадян і їхній активній участі у правовому житті. Якщо культура відображає рівень цивілізованості суспільства, то право слугує механізмом підтримки цього рівня, забезпечуючи гармонійний баланс між державними інститутами та громадянським суспільством.

4. Аналізуючи взаємозв'язок правової політики та соціальної справедливості у контексті соціальних процесів, виокремлюються кілька ключових аспектів. По-перше, право як атрибут соціальної реальності відіграє важливу роль у формуванні справедливого суспільного порядку, проте його вплив значною мірою визначається рівнем правової культури. Оскільки правова політика спрямована на регулювання суспільних відносин, вона має спиратися на принципи справедливості, що виступають її фундаментальною основою. При цьому об'єктивність права полягає в його здатності встановлювати рівні можливості для всіх членів суспільства незалежно від їхнього соціального статусу. По-друге, концепт «право» безпосередньо пов'язаний із суб'єктивною оцінкою соціальної реальності, оскільки сприйняття справедливості залежить від моральних і правових орієнтацій громадян. Правова політика, що формується в демократичному суспільстві, має відповідати очікуванням громадян щодо справедливості, що забезпечується через ефективні механізми правового регулювання. Довіра суспільства до правової системи зростає, коли правові норми узгоджуються з морально-етичними принципами, відображаючи суспільні уявлення про справедливість. По-третє, правова політика є результатом

колективного правотворчого процесу, що відображає узагальнені ціннісні орієнтації суспільства. Оскільки соціальна справедливість є одним із базових принципів сучасної правової держави, правова політика має бути спрямована на формування збалансованої системи прав та обов'язків, усунення правової нерівності та створення механізмів соціального захисту. Саме рівень правової культури визначає ефективність реалізації принципів соціальної справедливості, а правова політика виступає інструментом їхнього впровадження у соціальні процеси.

5. Основний акцент дослідження зроблено на аналізі норм права в контексті забезпечення соціальної справедливості. Зокрема, в роботі виокремлюється кілька ключових функцій правових норм. По-перше, вони встановлюють обов'язкові правила поведінки, що гарантують рівність громадян перед законом і підтримання порядку (регулятивна функція). По-друге, вони інтегрують політичну, економічну та моральну сфери в єдину систему, а також забезпечують захист основних прав і свобод (гарантійна функція). Крім того, правові норми контролюють їхнє дотримання і застосовують санкції за порушення (контрольна функція), що дозволяє вирішувати соціальні конфлікти (функція вирішення конфліктів). Нарешті, вони стимулюють правомірну поведінку та забезпечують передбачуваність правових відносин, що зміцнює стабільність суспільства (стимулююча і прогностична функції).

Важливим аспектом дослідження є обґрунтування, що адаптаційна функція норм права відіграє ключову роль у забезпеченні їх постійної відповідності сучасним соціально-економічним та культурним умовам, що є необхідним для досягнення соціальної справедливості. Правова система, реагуючи на зміни в суспільстві, постійно коригує та переглядає свої норми з метою ефективного захисту прав і свобод громадян та забезпечення рівних можливостей для всіх. Цей підхід сприяє інтеграції новітніх технологій, знань та практик у законодавчу базу, що дозволяє вирішувати сучасні виклики та адаптувати правове регулювання до умов постійних змін. Таким чином стверджується, що гнучкість правових норм,

зумовлена їх адаптаційною функцією, є важливим чинником підвищення соціальної справедливості та стабільності держави.

6. Аналіз заохочувальних норм у сучасних правових системах дав змогу виокремити їхню головну характеристику. Сучасні правові системи застосовують заохочувальні норми, форма яких визначається традиціями, культурними особливостями та історичним розвитком кожної країни. У континентальній системі ці норми реалізуються як матеріальні стимули (податкові пільги, субсидії, гранти) та як нематеріальні заходи (публічне визнання, нагородження), що сприяють розвитку правової культури і соціальної відповідальності. У системах загального права акцент робиться на судовій практиці та прецедентному праві, що стимулюють сумлінну поведінку через зниження санкцій для добросовісних суб'єктів. Встановлено, що країни з розвиненими соціальними гарантіями, зокрема скандинавські, використовують комплексний підхід, який поєднує економічні та моральні стимули, тоді як у країнах, що розвиваються, заохочувальні норми впроваджуються через законодавчі реформи та використання цифрових технологій для забезпечення прозорості. Таким чином, адаптація заохочувальних норм у різних правових системах є ключовою, оскільки дозволяє інтегрувати економічні, політичні та культурні аспекти, що сприяє впровадженню принципів соціальної справедливості та забезпеченню стабільності суспільства.

7. В роботі показано, що сучасні підходи до інтеграції правового виховання у навчальні програми та державну політику є ключовими для забезпечення соціальної справедливості. Відзначається, що міждисциплінарний підхід, який об'єднує правову, соціологічну, економічну та етичну освіту, сприяє всебічному осмисленню принципів справедливості. Використання цифрових технологій – онлайн-курсів, інтерактивних платформ та відеоконференцій – забезпечує широкодоступність правової інформації і формує високий рівень правової свідомості. Також наголошується на важливості партнерства між державними органами, освітніми установами та неурядовими організаціями для впровадження практичних семінарів та тренінгів, що допомагають розвивати критичне мислення та здатність вирішувати соціальні конфлікти. Застосування кейс-стаді дає

можливість студентам опановувати навички правової аргументації та аналізу реальних ситуацій, що в сукупності сприяє формуванню міцної правової культури. Тому, ці сучасні підходи створюють міцну основу для впровадження принципів соціальної справедливості, забезпечуючи довгострокову стабільність і розвиток суспільства.

8. Ключовим напрямом дослідження є проведення аналізу чинного законодавчого забезпечення соціальної справедливості, що дозволило оцінити ефективність реалізації нормативно-правових актів і виявити основні недоліки в діючій правовій політиці. За результатами аналізу встановлено, що існуюча нормативно-правова база має позитивні аспекти, зокрема загальне прийняття принципів рівності та захисту основних прав і свобод громадян. Однак виявлено низку суттєвих проблем: неповноту законодавства, відсутність ефективних механізмів контролю за його виконанням та недостатню інтеграцію правових норм із соціально-економічними заходами, що ускладнює практичну реалізацію принципів соціальної справедливості. Дані недоліки вимагають посилення контролю за дотриманням законодавства, удосконалення судових процедур і адаптації правового регулювання до сучасних викликів, що в кінцевому підсумку сприятиме зміцненню соціальної справедливості в суспільстві.

9. Порівняльний аналіз у роботі свідчить, що впровадження заохочувальних норм у правову практику супроводжується кількома проблемами та викликами. По-перше, існує недостатня інтеграція заохочувальних норм у загальну нормативно-правову базу, що призводить до їх несистематизованого застосування та обмеженої ефективності. По-друге, відсутність єдиних критеріїв оцінки сумлінності та правомірності дій ускладнює використання механізмів заохочення, таких як зниження санкцій для добросовісних суб'єктів. По-третє, культурні та соціальні особливості різних країн створюють додаткові перешкоди для імплементації міжнародних стандартів заохочувальних норм, що вимагає адаптації практик до конкретних умов. Нарешті, недостатній рівень цифровізації правових процесів знижує прозорість і оперативність застосування цих норм. Загалом, виклики пов'язані як із внутрішньою потребою гармонізації законодавства і

правозастосовної практики, так і із зовнішніми впливами, що вимагають постійного вдосконалення правового регулювання для ефективного забезпечення соціальної справедливості.

Обґрунтовано, що одним із сучасних методів удосконалення правового регулювання для забезпечення соціальної справедливості є створення інтегрованої цифрової платформи, побудованої на основі блокчейну та штучного інтелекту. Така система гарантує прозорість і незмінність даних, дозволяє оперативно виявляти порушення та забезпечує можливість громадянам через мобільний додаток повідомляти про проблеми. Інтеграція цієї платформи з державними базами сприяє синхронізації інформації та спрощує процес реагування, що в результаті підвищує ефективність правозастосування і забезпечує стабільну прозорість правових процесів.

10. Для забезпечення основних прав людини та підвищення рівня соціальної справедливості в Україні пропонується системний підхід, який базується на використанні законодавчих і правових засобів. Серед ключових стратегій є: гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, модернізація існуючих нормативних актів та розробка нових правових інструментів, спрямованих на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян (пропозиція оновити Основи законодавства України про охорону здоров'я відповідно до міжнародних стандартів, що гарантують рівний доступ до медичних послуг. Це включає створення механізмів забезпечення допомоги для вразливих груп, зокрема осіб з обмеженими можливостями та мешканців віддалених регіонів, що сприятиме підвищенню соціальної справедливості). Також важливим є удосконалення механізмів контролю за дотриманням прав людини через впровадження цифрових технологій, зокрема інтегрованих платформ для моніторингу та оцінки правозастосовної практики, що дозволяють оперативно виявляти порушення та забезпечувати прозорість правових процесів (пропозиція створення національної цифрової платформи для моніторингу прав людини, інтегрованої з державними реєстрами та системами правозастосування. Платформа забезпечить прозорість, відстеження правових процедур і своєчасне

виявлення порушень (затримання, умови утримання під вартою, тортури). Публічний доступ до даних і зручний інтерфейс для громадян, юристів і правозахисників дозволять оперативно реагувати та ініціювати необхідні юридичні заходи). Крім того, необхідно посилити партнерство між державними органами, судовими інституціями, академічними установами та громадським сектором для впровадження програм правового виховання і підвищення правової свідомості населення. Впровадження таких стратегій і рекомендацій сприятиме ефективному захисту основних прав людини, забезпеченню соціальної справедливості та стабільності в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики. Київ. Ін Юре. 2020. 512 с.
2. Алексеєв С. С. Теорія права. Київ .Юрінком Інтер 2022. 432 с.
3. Аристотель Етика Пер. з давньогр. Київ.. Основи 2002. 430 с.
4. Атаманчук Г. В. Державне управління: проблеми соціальної політики. Київ. Видавництво. НаУКМА. 2022. 320 с.
5. Балагура Т. В. Втілення принципу соціальної справедливості у сфері гендерної рівності: аналіз досвіду країн Європейського Союзу. Право та державне управління : Зб. наук. пр. 3-тє вид. Запоріжжя, 2024. С. 179–183. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2024/33.pdf
6. Балагура Т. В. Механізми правового виховання в контексті забезпечення соціальної рівності та справедливості. Право і суспільство. 5-те вид. 2024. С. 498–502. URL: <https://surl.li/zpodjr>
7. Балагура Т. В. Правове регулювання і соціальна справедливість: співвідношення юридичних норм та етичних цінностей. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 10. С. 625–627. URL: <https://salo.li/01d0204>.
8. Балагура Т. В. Принципи та концепції соціальної справедливості в Україні. Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки: вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 18 берез. 2024 р. Київ, 2024. С. 36–39.
9. Бабкін В. Д. Правова культура: теоретико-методологічні аспекти дослідження. Київ. Юрінком Інтер. 2015. 407 с.
10. Барабаш О. О. Ефективність правового виховання у забезпеченні соціальної рівності. Правові новели. *Науковий юридичний журнал*. 2022 .№ 22. С. 7–12.
11. Бачило І. Л. Заохочувальні правові норми: особливості реалізації та перспективи розвитку. Київ. Право. 2021. 314 с.

12. Бачило І. Л. Норми права: теоретичні аспекти та механізми їх дії. Харків. Право. 2019. 315 с.
13. Бебик В. М. Соціальна справедливість та державне регулювання: порівняльний аналіз. Харків Право 2021 276 с
14. Білозьоров Є. В. Власенко В. П. Горова О. Б. та ін. Теорія держави та права: навчальний посібник за загальною редакцією С. Д. Гусарєва О. Д. Тихомирова. Київ. НАВС Освіта України .2017. 320 с.
15. Бобровник С. Соціальна справедливість у правовій доктрині сучасності. Юридична наука. 2020. № 3. С 90–102.
16. Богачов В. Г. Правова політика та державне управління в умовах демократичного розвитку. *Вісник Національної академії правових наук України* 2022. № 2. С 35–42.
17. Богачов В. Г. Соціальна політика в умовах ринкової трансформації: досвід зарубіжних країн. Київ. Наукова думка. 2020. 312 с.
18. Богачов В. Г. Соціальна справедливість та механізми правового регулювання. Харків. Юрінком Інтер. 2021. 320 с.
19. Бойко І. Й. Правова культура та правова свідомість у сучасному українському суспільстві. Львів. Львівський національний університет ім. І. Франка. 2018. 370 с.
20. Василенко В. П. Соціальна справедливість у правовій системі України: теоретичний аналіз. Право. України. 2022. № 6. С. 34–45.
21. Василенко В. Соціальна політика Європейського Союзу та її імплементація в українське законодавство. *Юридичний вісник України*. 2023. № 4. С. 75–89.
22. Водянніков О. Традиція конституційних цінностей у кризову епоху. Філософія конституційних цінностей. Київ. ВАІТЕ. 2020. С. 6–16.
23. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навчальний посібник. Київ. МАУП. 2003. 240 с.
24. Гавриленко О. І. Інституційні засади правового регулювання соціальних відносин. Київ. Наукова думка. 2023. 289 с.

25. Гаск Ф. Право законодавство і свобода. Нове викладення ліберальних принципів справедливості і політичної економії. Переклад з англійської. Київ Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2010. 309 с.
26. Гегель Г. В. Ф. Філософія права. Київ. Юніверс. 2004. 452 с.
27. Герасіна Л. М. Місютіна Н. В. Реалізація принципу соціальної справедливості в Україні: соціолого-правовий вимір. *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія філософія права політична наука соціологія*. 2011. № 1. С 269–274.
28. Гетьман А. П. Концепція правової політики в сучасній Україні. Харків. Право. 2021. 274 с.
29. Гетьман А. П. Концепція правової політики у формуванні справедливого правопорядку. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. № 4. С 12–19.
30. Гетьман А. П. Теоретичні засади формування правосвідомості та правової культури. Харків. Право. 2022. 284 с.
31. Гобс Т. Левіафан або Сутність будова і влада держави церковної та громадянської. Київ. Дух і літера. 2000. 472 с.
32. Гончаренко В. М. Державне регулювання соціального розвитку в умовах глобалізації. Київ. Ліра-К. 2021. 280 с.
33. Гриненко А. М. Соціальна політика: навчальний посібник. Київ. КНЕУ. 2009. 540 с.
34. Гриценко І. С. Соціальна справедливість як принцип правової держави. Київ. Видавничий дім «Юридична думка». 2021. 407 с.
35. Грищук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми монографія. Київ .Атіка. 2007. 432 с.
36. Дворкін Р. Серйозно про права. Переклад з англійської. Київ Видавництво Українського католицького університету . 2013. 508 с.
37. Додін Є. В. Державна політика та державне управління: правові аспекти взаємодії. *Юридична Україна*. 2023. № 4. С 11–18.

38. Додін Є. В. Правове виховання та формування соціально відповідальної особистості. Київ. Наукова думка. 2023. 312 с.
39. Дубовик О. В. Соціальне партнерство в країнах Європи: уроки для України. *Вісник Національної академії правових наук України* .2022.. № 3 С 55–68.
40. Дюгі Л. Соціальне право індивідуальні права та трансформація держави. Львів. Астролябія .2022 .390 с.
41. Железняк Н. А. Поняття правової культури та її загальна характеристика. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2003. Т 24. С 3–7.
42. Зайчук О. В. Теоретико-правові основи формування державної політики України. Київ. Ліра-К .2019. 312 с.
43. Кант І. До вічного миру. Київ. Юніверс. 2002. 160 с.
44. Кельзен Г. Чиста теорія права. Київ. Видавництво Дух і Літера. 2021. 416 с.
45. Кельзен Г. Чисте вчення про право. Пер з нім. К. Український центр правничих студій. 2000. 379 с.
46. Клименчук О. В. Проблемні аспекти реалізації принципів соціально-правової держави в Україні. *Наук праці Хмельниць ун-ту упр та права*. 2018. № 1. С. 45–50.
47. Климко О. В. Правове забезпечення соціальної справедливості досвід скандинавських країн. Київ. Інститут держави і права ім В М Корецького. 2023. 320 с.
48. Ковальчук В. В. Інститути правової політики в Україні проблеми та перспективи розвитку. Львів. Астролябія. 2023. 220 с.
49. Козловський А. А ..Правові цінності у взаємодії правових систем. *Вісн Вінниць нац аграр ун-ту Серія Юрид науки*. 2018. Вип 2. С 23–28.
50. Козловський А. Правова держава і соціальна справедливість проблеми взаємозв'язку Держ упр та місц самоврядування .2021 .№ 2. С 75-88.
51. Козюбра М. І. Верховенство права як основа правотворчості та правозастосування. Київ. Юрінком Інтер. 2023. 312 с.

52. Козюбра М. І. Правова культура як фактор формування правової держави та верховенства права. К. Юрінком .2017. 409 с.
53. Козюбра М. І. Філософія конституційних цінностей. Київ. ВАІТЕ 2020. 256 с.
54. Козюбра М. Соціальна справедливість як конституційний принцип Право. України. 2015. № 1. С. 15-25.
55. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к. Відомості Верховної Ради України. 1996. 28 черв. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
56. Корнієнко О. В. Роль міжнародних стандартів у формуванні соціальної політики України. *Наук вісн публ і приват права*. 2021. Вип 2. С. 89-96.
57. Костенко О. М. Правова культура як чинник забезпечення соціальної справедливості. *Вісн Нац акад прав наук України*. 2014. Т 21. № 2. С. 15–25.
58. Костецький М. В. Філософія права і проблеми правового виховання Львів. ЛНУ. 2021. 298 с.
59. Костицький В. Правова культура і соціальна справедливість взаємозв'язок та правове регулювання К. Національна академія правових наук України. 2019. 320 с.
60. Кравченко В. В. Правова культура та механізми її формування в умовах демократичної держави Київ. НІСД. 2022. 198 с.
61. Кравченко В. В. Правова політика України концептуальні засади та механізми реалізації Київ. НІСД. 2022. 198 с.
62. Кравчук М. В. Принцип справедливості як складова нормотворчого процесу .Юридична Україна. 2023. № 3. С. 67–75.
63. Кравчук М. В. Цінності у праві і право як цінність *Наук вісн Терноп нац екон ун-ту. Серія. Право*. 2017. Вип 1. С. 20–25.
64. Кравчук М. Правова культура як елемент демократичного суспільства теоретичний і практичний аспекти. Тернопіль .Видавництво ТНПУ 2020. 350 с.
65. Кравчук М. Правова природа соціальної справедливості. *Вісн. Нац акад прав наук. України*. 201. № 2. С. 40-52.

66. Лазарєв В. В. Державна політика забезпечення соціальної рівності міжнародні стандарти та їх адаптація Київ. Юридична книга. 2020. 350 с.
67. Лисенков С. Л. Правова культура особистості в умовах демократичної трансформації суспільства К. Наукова думка. 2016. 439 с.
68. Лінц Х., Степан А. Проблеми демократичного переходу та консолідації. *Журнал сучасних правових досліджень* 2022. Т 11. № 2. С. 123–130
69. Локк Дж. Два трактати про правління. Пер. з англ. К. Юніверс. 2001. 509 с.
70. Лук'яненко Д. Соціальна політика Німеччини інституційні та правові аспекти. *Вісник Київського університету права*. 2021. № 2. С. 40–55.
71. Лук'янов Д. В. Соціальна справедливість у правовій державі монографія. Донецьк. Юго-Восток .2008. 320 с.
72. Луцик В. П. Роль правового виховання у забезпеченні соціальної рівності. *Журнал правових досліджень*. 2023. Т 11. № 3. С. 99–108.
73. Малько А. В. Правові механізми регулювання соціальних відносин Київ. Статут. 2020. 288 с.
74. Маркс К. Енгельс Ф Маніфест комуністичної партії Маркс К. Енгельс Ф. Твори. Т 4. К. Політвидав. 1972. 370 с.
75. Марченко М. Н. Основи правової політики методологічні підходи та напрями реалізації. Одеса. Фенікс. 2020. 276 с.
76. Мельник М. Р. Соціальна справедливість і право: філософсько-правовий аналіз. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політична наука, соціологія. 2013. № 1. С. 123–132.
77. Мних М. В. Соціальна політика нашої держави в умовах глобалізації. *Українське суспільство*. 2015. № 3. С. 114–124.
78. Нестеров І. С. Правова політика як чинник правової держави: теоретико-методологічний аналіз. Харків. Юридична книга. 2021. 312 с.

79. Оніщенко Н. М. Правова культура як основа соціальної справедливості у правовій державі. Київ. Видавництво Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2022. 198 с.
80. Організація Об'єднаних Націй. Загальна декларація прав людини (1948). Електронний ресурс. Офіційний сайт ООН. Режим доступу: <https://www.un.org>.
81. Особливості державної політики у сфері соціального розвитку в умовах глобалізації. Соціальні науки: теорія та практика. 2020. № 2. С. 35–42.
82. Пасічніченко С. В. Діалектичний зв'язок «справедливість людини соціальна справедливість право законність». *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 40–45.
83. Петражицький Л. І. Теорія права і держави у соціальному контексті. Київ. Логос. 2019. 354 с.
84. Петренко О. П. Механізми правового виховання в умовах трансформації суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України»*. 2019. № 1. С. 45–52.
85. Петренко О. П. Механізми правового регулювання соціальних відносин: аналіз через призму справедливості. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 1(11). С. 207–221.
86. Петренко О. П. Правові механізми забезпечення соціальної справедливості у правових системах США та Великої Британії. Харків. Юридичний факультет ХНУ. 2022. 278 с.
87. Петришин О. В. Правова культура і правова свідомість: сучасні виклики та перспективи розвитку в Україні. Харків. Право. 2021. 216 с.
88. Петришин О. В. Правова політика: теоретико-методологічні засади та практика реалізації: монографія. Харків. Право. 2013. 368 с.
89. Пікетті Т. Капітал у ХХІ столітті. Київ. Наш Формат. 2021. 680 с.
90. Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування: аналітична доповідь. за ред. М. В. Цвіка. Київ. НІСД. 2013. 80 с.

91. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Київ. Атіка. 2019. 320 с.
92. Роулз Дж. Теорія справедливості. Київ. Дух і Літера. 2021. 476 с.
93. Руссо Ж.-Ж. Про суспільний договір, або Принципи політичного права. Київ. Основи. 2008. 256 с.
94. Семенов В. М. Норми права та соціальна рівність: механізми впровадження у сучасному законодавстві. Порівняльно-аналітичне право. 2019. № 4. С. 123–128.
95. Семенов В. М. Правова культура і правове виховання: теоретичні аспекти. Київ. Наукова думка. 2002. 240 с.
96. Сен А. Ідея справедливості. Пер. з англ. Київ. Наш формат. 2017. 412с.
97. Сен А. Розвиток як свобода. Київ. Критика. 2021. 398 с.
98. Сидоренко Л. М. Роль правового виховання у формуванні правової культури. *Український журнал правничих наук*. 2021. Т. 12. № 3. С. 56–63.
99. Сіренко В. Ф. До питання про соціально-правову природу і співвідношення понять «право», «справедливість», «свобода». *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 201–206.
100. Скакун О. Теорія держави і права. Київ. Право. 2011. 400 с.
101. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Київ. Алерта. 2022. 560 с.
102. Соціальна справедливість та її нормативне закріплення в законодавстві України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 30–35.
103. Соціальна справедливість як ключовий принцип у реалізації соціальної політики держави. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політична наука, соціологія. 2008. № 1. С. 66–72.
104. Соціальна справедливість як основний принцип процесу реформування соціальної політики України. *Українське суспільство*. 2008. № 2. С. 106–112.

105. Соціальна справедливість як філософська передумова формування принципів адміністративного права. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. Харків. 2019. С. 79–83.
106. Сухонос В. С. Соціальна справедливість і право: співвідношення та взаємозв'язок. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 1. С. 7–12.
107. Тимошенко Н. О. Реалізація правової політики в Україні: проблеми та перспективи. Київ. Ліра-К. 2023. 295 с.
108. Тимошенко Н. О. Соціальний захист населення в контексті європейської інтеграції. Київ. Фенікс. 2023. 290 с.
109. Тимошенко Ю. І. Роль правових норм у підтриманні балансу суспільних інтересів. *Журнал правничих наук*. 2023. Т. 12. № 3. С. 56–63.
110. Тихонов О. П. Вплив правового виховання на правосвідомість молоді. Київ. Фенікс. 2023. 310 с.
111. Федіна Н. В. Концепція соціальної справедливості в теорії держави і права. *Правові новели*. 2018. № 4. С. 66–72.
112. Федоренко О. П. Теоретичні аспекти правового виховання у демократичному суспільстві. Львів. Астролябія. 2022. 288 с.
113. Федоренко П. В. Значення правових норм у забезпеченні соціальної справедливості. *Вісник правових досліджень*. 2022. № 5. С. 67–73.
114. Фукуяма Ф. Майбутнє державного управління та соціальної справедливості. Київ. Наш Формат. 2022. 376 с.
115. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад: Від індустріальної революції до глобалізації демократії. Київ. Наш Формат. 2023. 512 с.
116. Хекман Дж. Соціальна політика та механізми її правового регулювання. Нью-Йорк. Cambridge University Press. 2021. 290 р.
117. Черненко В. І. Правове виховання як елемент правової політики: український та зарубіжний досвід. *Вісник Київського університету права*. 2023. № 2. С. 101–115.

118. Шаповал В. М. Демократія та конституційні основи правової культури. Київ. Юридична думка. 2023. 275 с.
119. Шаповал В. М. Конституційне право як механізм соціального регулювання. Київ. Юридична думка. 2023. 275 с.
120. Шевченко Л. О. Європейська соціальна модель: правові механізми реалізації. Право України. 2023. № 6. С. 110–125.
121. Шемшученко Ю. С. Правова політика та правова культура: взаємозв'язок та взаємовплив. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2010. Вип. 50. С. 3–10.
122. Юридична природа соціальної справедливості як складова правової системи України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 36. С. 183–187.
123. Ярошенко А. О., Семигіна Т. В., Сухицька Н. В. Історія та теорія соціальної політики України: навчальний посібник. Київ. НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2018. 289 с.
124. Alexy R. The Argument from Injustice: A Reply to Legal Positivism. Oxford. Oxford University Press. 2002.
125. Barry B. Why Social Justice Matters. Cambridge. Polity Press. 2005. 336 p.
126. Buchanan A. Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law. Oxford. Oxford University Press. 2003. 520 p.
127. Dworkin R. Law's Empire. Harvard. Harvard University Press. 2023. 374 p.
128. Dworkin R. Justice for Hedgehogs. Harvard. Harvard University Press. 2011. 528 p.
129. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton. Princeton University Press. 2020. 412 p.
130. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Rule of Law Checklist. Strasbourg. Council of Europe. 2016.
131. Fraser N. Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World. New York. Columbia University Press. 2008. 224 p.

132. Fukuyama F. Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy. Farrar, Straus and Giroux. 2023. 423 p.
133. Fuller L. The Morality of Law. New Haven. Yale University Press. 1969.
134. Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Cambridge. MIT Press. 1996.
135. Hayek F. The Constitution of Liberty. University of Chicago Press. 2011. 576 p.
136. Held D. Models of Democracy. Stanford University Press. 2006. 400 p.
137. Honneth A. The Idea of Socialism: Towards a Renewal. Polity Press. 2016. 160 p.
138. Kymlicka W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford University Press. 1995. 280 p.
139. Lijphart A. Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries. Yale University Press. 2023. 382 p.
140. MacIntyre A. Whose Justice? Which Rationality? University of Notre Dame Press. 1988. 410 p.
141. Miller D. Principles of Social Justice. Cambridge. Harvard University Press. 1999. 352 p.
142. Nozick R. Anarchy, State, and Utopia. Basic Books. 2013. 384 p.
143. O'Neill O. Justice Across Boundaries: Whose Obligations? Cambridge University Press. 2016. 256 p.
144. Piketty T. Capital in the Twenty-First Century. Harvard University Press. 2014. 816 p.
145. Pogge T. World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms. Polity Press. 2008. 276 p.
146. Pogrebnyak S. Social Justice in the Context of Legal Philosophy. Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal. 2020. Vol. 6. P. 55–72.
147. Rawls J. A Theory of Justice. Harvard University Press. 2022. 410 p.
148. Rawls J. Political Liberalism. Columbia University Press. 2022. 261 p.

149. Rosenfeld M. *The Identity of the Constitutional Subject: Selfhood, Citizenship, Culture, and Community*. Routledge. 2010. 368 p.
150. Sandel M. *Justice: What's the Right Thing to Do?* Farrar, Straus and Giroux. 2010. 320 p.
151. Scharpf F. W. *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford. Oxford University Press. 1999. 328 p.
152. Schauer F. *The Force of Law*. Harvard University Press. 2023. 173 p.
153. Schumpeter J. *Capitalism, Socialism and Democracy*. London. Routledge. 2021. 352 p.
154. Sen A. *Development as Freedom*. Oxford University Press. 1999.
155. Sen A. *The Idea of Justice*. London. Allen Lane. 2009.
156. Stiglitz J. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. W.W. Norton & Company. 2013. 560 p.
157. Streeck W. *Social Justice and Market Economy in Germany*. London. Routledge. 2022. 290 p.
158. Taylor C. *Multiculturalism and the Politics of Recognition*. Princeton University Press. 1992. 128 p.
159. Venice Commission (Council of Europe). *Standards of Democratic Governance*. Strasbourg. CoE Publishing. 2023. 372 p.
160. Walzer M. *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. Basic Books. 1983. 364 p.
161. Weber M. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley. University of California Press. 1978.
162. Young I. M. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press. 2011. 304 p.
163. Zoller E. *Introduction to Public Law: A Comparative Study*. Leiden. Brill. 2008.

Додаток А

ДОДАТОК А

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор

ЗВО «Університет Короля Данила»
д.ю.н., проф. Мирослав Луцький

2024 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертації зі спеціальності 081 «Право»
на здобуття ступеня доктора філософії
Балагури Тараса Володимировича
на тему: «ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ
СПРАВЕДЛИВОСТІ»**

у навчальний процес Університету Короля Данила

Комісія у складі: голови – завідувача кафедри права та публічного управління, кандидата соціологічних наук, доцента, Пташник О.І.; членів комісії: доктора юридичних наук, професора Луцького Р.П., доктора юридичних наук, професора Андрухів О.І., склала цей акт про те, що наукові публікації за результатами дисертації на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право Балагури Тараса Володимировича на тему: «Правові засоби забезпечення соціальної справедливості» використовуються у навчальному процесі Університету Короля Данила при викладанні курсів «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права».

Теоретичні й практичні аспекти дослідження висвітлені у наукових фахових виданнях України та у доповідях, тезах на наукових конференціях, круглих столах, семінарах, зокрема:

Список публікацій здобувача

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Балагура Т. В. Соціальна справедливість у правовій доктрині України: теоретичні та практичні аспекти. Держава та регіони. Серія: ПРАВО. 2024. № 3 (85). С. 200-204.
2. Балагура Т. В. Втілення принципу соціальної справедливості у сфері гендерної рівності: аналіз досвіду країн Європейського Союзу. Право та державне управління : збірник наукових праць / [за ред. О. В. Покатаєвої]. Запоріжжя : КПУ, 2024. № 3. С. 179-183. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2024/33.pdf.
3. Балагура Т. В. Механізми правового виховання в контексті забезпечення соціальної рівності та справедливості. Право і суспільство. 2024. №5. С. 498-502.
4. Балагура Т. В. Правове регулювання і соціальна справедливість: співвідношення юридичних норм та етичних цінностей. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 10. С. 625-627.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Балагура Т. В. Принципи та концепції соціальної справедливості в Україні. Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 18–19 вересня 2024 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 36-39.
6. Балагура Т. В. Правова грамотність та правова освіта населення, як основа для формування суспільства, заснованого на принципах соціальної справедливості. Тенденції та перспективи розвитку юридичної науки сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16–17 квітня 2024 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 40-42.

Голова комісії:

Члени комісії:

к.соц.н. Пташник О.І.

д.ю.н., проф. Луцький Р. П.

д.ю.н., проф. Андрухів О.І.

Додаток Б

ДОДАТОК Б

УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА
KING DANYLO UNIVERSITY

76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35. тел. +38(0342)77-18-45, 068 755 7575, 099 755 7575
35 Konovaltsia St., Ivano-Frankivsk 76018, Ukraine, tel. +38(0342)77-18-45, 068 755 7575, 099 755 7575
e-mail: university@ukd.edu.ua. Офіційна сторінка - ukd.edu.ua

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ
АКАДЕМІКА ІВАНА ЛУЦЬКОГО**

Довідка

**Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»**

Балагури Тараса Володимировича

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що результати дисертаційного дослідження Балагури Тараса Володимировича на тему: «Правові засоби забезпечення соціальної справедливості» спрямовані на вдосконалення теоретико-правового механізму правових засобів та забезпечення соціальної справедливості в процесі застосування права та використовуються Інститутом в науково-дослідній і експертно-аналітичній роботі при виконанні наукових програм розвитку Університету Короля Данила, Прикарпатського регіону та України відповідно до плану проведення наукових досліджень, а також підготовці науково-практичних експертних висновків, зауважень і пропозицій до законопроектів в зазначеній сфері.

03.09.2024

**Директор науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
доктор юридичних наук, професор**

РОМАН ЛУЦЬКИЙ

Додаток В

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Балагура Т. В. Соціальна справедливість у правовій доктрині України: теоретичні та практичні аспекти. Держава та регіони. Серія: ПРАВО. 2024. № 3 (85). С. 200-204. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.31>

2. Балагура Т. В. Втілення принципу соціальної справедливості у сфері гендерної рівності: аналіз досвіду країн Європейського Союзу. Право та державне управління. 2024. № 3. С. 179-183. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.25>

3. Балагура Т. В. Механізми правового виховання в контексті забезпечення соціальної рівності та справедливості. Право і суспільство. 2024. № 5. С. 498-502. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.73>

4. Балагура Т. В. Правове регулювання і соціальна справедливість: співвідношення юридичних норм та етичних цінностей. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 10. С. 625-627. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/148>

5. Балагура Т. В. Принципи та концепції соціальної справедливості в Україні. Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 18-19 вересня 2024 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 36-39.

6. Балагура Т. В. Правова грамотність та правова освіта населення, як основа для формування суспільства, заснованого на принципах соціальної справедливості. Тенденції та перспективи розвитку юридичної науки сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16-17 квітня 2024 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 40-42.